

**Qefteka gulan,
ji baxçê peyv û dahîna kurdan**

Vekolînên edebî

**Xelîl Duhokî
2010**

Çavkanî: Pirtûka Qefteka gulan, ji baxçê peyv û dahîna kurdan. Vekolînên edebî. Xelîl Duhokî 2010. Wezaretê rewşenbîrî û lawan. Kurdistan

Xemê m evîndaran di stiranên folkloriyên kurdî de

Di dîroka torey a kilasîka kurdî de, gelek berperên zêrîn hene, ku ne cihê serbilindî û serfiraziya gelê me yê hêja ne û bes, belku pişkeka biha û girîng e ji bizava hemî mirovatiyê. Ev çenda he, ne her ji wan berperên şox û şeng xuya dibe. Belku gelek dîrokna û edeb dostên biyanî jî, ev rastiye ya eşkerakirî û tora kilasîka kurdî li rêza bilindtirîn û berfirehtirîn edeb û kultura cihanê yê danay, nemaze folklor a kurdî ya pîr binirx.(1)

Dîsa zimanê kurdî di vê meydanê de gelek dewlemend, mezin û payedar e. Her nifş ji hebest, lawik, heyran, serpêhatî, çîrok û lîztikan dagirtî ye. Kurd ji biçûkayî ve zarokên xwe hinî van tiştan dikin. Hêj di dema pêçekê de, dê ji wan re dilorînîn û dîrok, stiran û çîroka dibêjin. Ji lewra zarokên Kurd xudriste hozan û hişyar in, dengbêj û çîrokvan in. (2)
Folklor a kurdî deryayeka mezin e, em dê bi rûbarekê de cîne xwarê û cokeka bicûk helbijêrin. Ew jî stiranên folklorî ne. Helbet em li ser gişt renga, ciq û takên stiranan napeyivin. Lê belê; em dê li ser tayekî zirav axivîn.

Berî ku em biçîne di nav cergê babetê xwe de, em bi fer dizanîn ku tişekî li ser stiranê û destpêka wê bidin xuyakirin. Evca stirana folklorî çi ye?

Elikzander Kirab dibêje: “Stirana folklorî hozaneka awazkiriye, lê bineciha wê berze ye. Di serdema berê de, di nav mirovên nexwendewar de ya belavbû, niha jî sax e û berdewam diête vegêran.” (3)

Riştart Vayis dibêje: “Ne ew e ya ku gelî çêkirî, belku ew e ya ku gel distire, vedigêre û hindek armancên ew pêdivê bi cî diîne.” (4)

Corc Hirtisoc dibêje: “Ew e ya ku di nav komelê millî de belavbûyî û hozan û awazên xelkê gunda digire, bi rêka zardevî û veguhaztinê diête gotin, bê ku bête nivîsîn û çapkinin.” (5)

Diktor Ehmed Mirsî dibêje: “Ew e ya ku ji binaxekê millî derketibe, di nav xelkê de bête vegêran û biçe nav kûratiya dilên wan.” (6)

Hindek zana li ser wê hizrê ne, ku stiranên şivantiyê kevintirîn rengê stirana ne. Çinku bi hizra wan, şivantî ji çandiniyê kevintir e. Her wesa di zanista folklornasiyê de, du hizrên cuda li ser destpêkirina stiranê hene, ku her yek xwedanê xwe digehîne baweriyeka felsefî. Bi hizra hindekan stiranên şuxl û kar kevintir in, bi ya hindekên din yê ayînî...” (7)

Welê Elikzander Kirab hizreke din eşkera dike û dibêje: “Piştî pêşketina jiyana komelatiyê, çendîn ta û ciq ji stiranê çûn û peyda bûn. Her wesa stiranên şuxl û kar, di dema destpêkirina karê pêkhatî de peyda bûn. Lewra stiranên evîniyê, kevintirîn reng e.”

Heta niha çi zana û folklornas negehiştîne baweriyeka zanistî û çi belge neanîne, ka çi rengê stiranê kevintir e ji yê din. Lê belê; her yekî li gor bîr û baweriy a xwe, destnîşana serdema

peydabûna stiranê kiriye. Li vêre ji bo me xuya dibe ku stiranên şuxl û kar diçin dema destpêkirina karê pêkhatî. Yên çandiniyê, dema ku mirovan dest bi çandiniyê kirî. Yên ayînî, dema ku mirovan tiştêk diperrist. Yên şivantiyê, dema ku mirovan ji bo pêdiviyên xwe pez û mer xwedî dikirin. Yên evîntiyê, dema ku du dilan xwe didan êk. Lê belê ev çende jî hêşta pêdivê vekolîn û li dîfçûnê ye.

Stirana folklorî gelek hêsan e, ku pirraniya xelkê tê digehin. Dibe awaz dimukim bin, lê kêş û pîvan di gelean de ne diristin. Her wesa pirranî bi selîqe û awazekê nayên gotin. (8) Weheye stiranek li devera Botan bi peyv û awazekê bête gotin, lê her ew stiran li devera Badînan guhartin bi ser da bêt. Sedema sereke ku ji berê û taku niha kar li ser mana stiranê kiribe û ji berzebûnê parastibe, ew e ku stiran ya berdewam e di gotin û vegêranê de û dema borî bi ya niha ve girê dide. Li vêre rûbarê stiranê diçe û çî rawestin jê re nîne. Ne ku bi rêka nivîsandin û çapkirinê, belku bi rêka vegêranê, ji mirovekê bo yê din û ji deverekê bo ya din. (9) Lê eger me bivê, em bizanin ka çira stiran mîna xwe namîne û guhartin dikevît? Ji bo vê cendê gelek sedem peyda dibin û vê meselê xuya û eşkera dikin:

(a. Dema ku stiran diête vegêran û nayête nivîsandin, hingê guhartin dikevinê û weke xwe namîne. Çinku ji mirovekê bo yê din toşê çendî destkariyan dibe.

B. Gava millet hest dike, çend peyv yan çend rêz xizmeta cih û serdemê wî nake. Hingê bifer dizane ku guhartina bêxe tê de ku hindêk giriftariyên din destnîşan bike, da ku digel dest û darê wî biguncin û bijîn.

C. Pirê caran pişkeka stiranê jê vedibe û diçe nav rêzên yeka din, ew jî ji çend pişkan pêkhatiye, ku ji stiranên din hatibin wergirtin. Lewra em nikarin bêjin ku, divê stirana folklorî yek babetê êkgirtî hebe, her weku di helbesteka nû de heye. Çinku ferq û cudatiyeka mezin di navbera herdukan de heye, çî ji layê naverokê ve û çî ji layê encam û formê ve be.

D. Sedemekê din heye: Ew jî ew e ku danerên helbest û awazên nas û xwedînav çend guherînekan tê de dikin. Çinku ew wisa hizir dikin ku destkarî û guhartin dê stiranê bilind kin û pêtir xizmeta wan ête kirin.

Ev hemî nabin sedem, ku stirana folklorî bi pêş bixin, ku digel rêveçûna vî serdemî biçe û ji nan çarçova navxweyî derkeve û bigehe pile û piyeseke bilindtir. Lê belê çend guherînekên biçûk in, li dîf destûdarê civakê û pêdiviyên wê dikevin tê de, wek guhertina peyvekê yan ristekê ji stiranê. (10) Stiran bi bûna mirovî ve girêdayî ye, her helkeftineka çêbibe dê ahengek ête gêran û stiran êne gotin. (11) Her weku zarok ji dayik dibe û dikeve nav dargoşê û fêrî rêveçûnê, yarî, henek û axiftinê dibe. (12) Evca stiran peyda dibin. Her ji yê laylay, cencerê, şeveroka, destarhêranê, cuhnîqutanê, bêrê, mazîçînîne, dirûnê, şîn û serxweşî, dawet û govend, şer û hinerên mêrantiyê, tirsonekî, şuxl û karê çandiniyê û heta digehe stranên evîndariyê, cihê mebesta me. Lê stiranên evîniyê jî, çend ta û çiq jê diçin. Em dê çiqekê wergirîn û vekolîn. Ew jî ev e: “Xemên evîndaran di stiranên folklorî yê kurdî de.

“ Eşkera ye ku di serdema berê de, cihê jinê ji yê mêrî nizimtir bû. Her çî heyî û neyî di destên mêrî de bûn. Her çî fermanek daba, kesê nedikarî li dij raweste. (13) Lewra ev rengên stiranê, jiyana evindaran wî serdemî dide xuyakirin, ka çewa di rewşek nexweş de dijyan! Ka çewa edet, rewîşt û toreyên kevn, fermanên bab û bira, peywendiyên mirovaniyê, kiryarên bekrok, fesad û malê dinê, kosp, asteng û stirî dikirin di rêka xweşî û bextiyariya wan de. (14) Dîsa di ayînê musulmanan de ku pirraniya Kurdan ew in, jin nagehe pileya zelamî. Di dabeşkirina deramet û malî de, du pişk yê zilamî ne û pişkek ya jinê ye. Di gewahiyê (şahidî)yê de, zilamek bi du jinan ne. Her wisa mirovên ayînê berdewam dibêjin û vedigêrin: “Ew jina ku zilamê xwe dilxweş dike, ew Xudê jî razî dike. Hingê cihê wê, bihişt e!” Ev çende, dibe sedem ku jin bi hemî fermanan razî be û çî berevaniyê ji xwe neke. Her wisa gelek gotinên mezinan jî dibine palvedan, ku keçeka xwedan xalê çak û xweşmirov bînin: “Xalî biceribine û paşî keçikê bîne!” (15) Yan wê keçê bîne ku xwedan kes û karên jêhatî be:”Berê xwe nede jinikê, berê xwe bide mirovên wê!” (16) Lê digel gişt kosp û astengan jî, evîndaran hest û bîrên xwe derdibirîn û bi baweriyeka mukum, bi dilekî fireh, azar û kovanên xwe divehandin, awaz ji bo dadinan û

dikirin stiran. Di govendan de, li bêderan, di rê ya kaniyan de, di şeverokan de digotin û şax û daxên welatî vedigêran. Em dikarin bibêjin, ku heta niha, çendîn asteng nehatine ji navbirin û derd û azarên evîndaran nehatine çareserkin. Lewra daxwaza nehêlana wan dikîn. Em jî dê bi vê rûdanê dest bi babetên xwe kîn.

Keçeka şeng û şîrîn di biharan de yarî û henek digel kar, berx û şivanan dikir, li deşt û zozanan digeriya û seyran dikir. Digel qolên bêriyê nêçîra dilên xort û lawan dikir, şax û dax, zevî, bîstan, rûbar û kanî bo digirrijin. Şerpeze û posîde bû. Kete ber hing û dingên derd û xeman. Ji welatê xwe dût bû û hêviyên wê mirin. Paşeroja wê têkçû û pirojên jiyana wê serûbin bûn. Kaniya jînê lê hişk bû û av tê neza. Dinyaya xweş li ber çavan reş bû û tam tê nema. Dilê geş çirmisî, rihên pîriyê xwe di serûçavan werkir, kul û kovanan sewdaser kir û jîn lê kir dojah. Daxwaza karekê mezin nekir, tenha diviya ku neête firotin. Diviya ku bibe kevaniya xortekê di dem û penga xwe de. Çi li lawê mîrê ecemokan bike. Lê xuya ye pêwendiyên eşîrtiyê û berjewendiyên derebegayetiye hemî rê li ber keçê girtibûn. Kovan û xem didaîran û wê çî rê nedîtin ku xwe pê rizgar bike. Keçik daxwaza mirinê ji bo babê xwe nake, lê bi tenê nifiran dike, çinku keçê diviya ku babê wê jî mîna wê, rojê sed carî bimire. Ev e jî mafê wê bû, çinku çî ji neviyanê nexwestir nîne, çî ji hindê bi jantir nîne, eger zulm û zor li mirovî bête kirin û tiştek ji mirovî neyê û mirov nikare berevaniyê ji xwe bike. Fermon van çend malikên stirana ku, keçikê bi babê xwe gotîn, bixwînin:

“ Babê mino, tu xêrê bikî, xêrê nebînî.
Sed tixarên genimî bavêjî, li şûnê zîwanê bi helînî.
Kodekê feqîriyê hilgirî, li hezar û sed û yek mala bigerînî
Hebeka zadî bi çavê serê xwe nebînî.
Te çewa ez nedame kurek di hîn û penga min da
Te ez dame kurê mîrê ecemoka.
Dilê min rebena Xwedê dixwaze koçeriyê...” (17)

Keçikê diviya ku bi keyfa dilê xwe xortek helbijartiba û diviya ku ji jiyana koçertiyê dût nebûba. Çinku qesr û malê dinê, bo wê xweşî peyda nedikirin. Lê belê ev e fermana babê wê bû. Lewra barê wê giran bû bû û çêj û xweşî di jiyana wê de nemabûn. Erê; ma çî ye eger mirovî serbestiya xwe hebe û biryarê li ser meselên wisa bide û paşeroja xwe hilbijêre!

Keçik hez ji kurkî dike û bi şev û rojan di hizir û texmînên wî de dijîtin. Divê xwe bigehîne wî û destên wî bigire û herdu biçin kenarê tenahiyê. Lê mixabin nikare?! Çinku hêzeka din li beramberî evîna wê rawesta ye û jiyana wê têkdaye. Ew jî fermana babê û biraye. Rewiştên kevin û nejhâtî, mejiyekê zuha ye. Keçik ne dikare li dîf gaziya dilê xwe biçê û ne jî dikare evîna xwe binax bike. Keçik dibêje:

“Lawikê min yê çûye dawetê li xerîbiyê
Tirsim werîsê xwe bavête baqê tembeliyê
Heke tirsî babê û birayê min neba
Ez a dakevime pêşiyê.” (18)

Hewe xwend, van herdu hêzan çewa, jan û derd bo keçikê anîne û hêviyên wê hinda kirine. Me divêt babê û hira nebin kosp û kelem di rêya xweşî û serbestiya keçên xwe de. Her çende di mişê ne, ew kesên daxwaza serbestiya jinê dikin, lê hindê ji wan bixwe jî, wê di nav çar dîwarên malê de girê didin û nahêlin ronahiyê bibînin û di civat û bajarvaniyê bigihin.

Em biçin di deryayeka pirr xem û kovan de. Ew dilê ku evîn neçûbê, bila biçirmise. Belê pa me evîna rast û dirust divê, ya bê fêl û teşqe, bê diserdabirin û xapandin. Evîn, karekê hindî bêjî

mirovatî ye. Evîn xweş e, eger li ser armancên mukum bête avakirin. Bi hizra min evîn keştiyek e li ser deryaya êş, jan û xweşiyê diçe. Mirovê evîndar li ser wê keştiyê ye. Yan dê keve ber pêlên derd û xeman û nexweşî û giriftarî êne serî, yan jî dê derbazbe û gehe kenarê xweşî û tenahiyê. Evîn rêyeke pîrr hov û dirinde ye, nemaze li nav gelên paşketî. Erê evîn ho ye, mirov di nav de yan şêr e yan pepo jî ye. Evca vê perça stiranê bixwînin:

“Heyran jaro!

Sed cara min gote te: Min birevîne! Te kir yarî.

Şevê dî xazgînî hatin li mala babê min rebenê

Hindek bi peyayî û hindek bi siwarî.

Min xwe hêdî hêdî kêşa ber taqîkê dîwarî.

Min ê li babîkê xwe kirî guhdarî.

Babê min digot: Keça min ne bi sedanî

Ne bi du sedanî, keça min bi hezarî!

Min go: Babê mino tu guh nede malê dinê çi nîne.

Tu nebêje Heyran feqîr e û kesê xwe nîne.

Tu pîremêrekê jar î

Ixtiyarekê gunehkar î

Belku tu min ji axreta xwe re

Ji Heyranê qurban re bikeye diyarî.” (19)

Erê ev jane ji egera nezanîn û têngihîştina babê keçê bû. Hêvî û armanca babê wê, pere bûn. Her çend keçik amade bû ku kurik wê birevîne, lê kurikî ew yek nekir. Çinku wî dizanî dê çendîn giriftarî kevîne di rêya bextiyariya wan de û keçik nerevand. Lawikî evîna xwe gorî kir, da ku xwîn neête rijandin. Temaşayî vê berêxwedana mirovatiyê bikin, çewa xwe di mejiyê evîndarên Kurd de xuyadike: Kurik evîndar e, yarî û henekan nake, nevê serê keçikê bikeve ser balgehê kesekê din. Erê; wî divê, jiyana xwe dozex bike, da ku jiyana çendîn kesên din têknede. Ji aliyê din ve, keçikê dizanî ku babê wê dê wê havêje mezada kirîn û firotinê. Lê çi jê nayê û hêviyên wê tene serjêkirin. Çinku peran çavên babê wê tarî kirine. Her çend bab pîremêr e û jiyana wî ber bi dawiyê diçe, lê dema serê peran tê xuyakirin, hemî rengên mirovatiyê berze dibin. Me nevê pere bibin egerek ji bo nehêlana evînê, belku pêdiviyê em hemî bibin aliyekê alîkariyê ji bo peydakirina bextiyariyê.

“Beko” peyveke hindî bêjî, kirêt e. Ew dijî karên mirovane diraweste û li bin nigên xelkê bêguneh mirinê diçîne. Ew xwe dike dirrik û stirî di rêya serfirazî û bextiyariya xelkê de, kaniyên zelal şêlî dike û her çi karê xirab jê bê dike. Lewra stiranên folklorî ji kiryarên mirovên çepel gelek in. Guh bidin vê perça stiranê, ku kurik dibêje:

“Fenera minê, sibe ye rabe serî bişo, avê merêj.

Bejna bilind bi tenika kirasê melesî

Kezî û bisk berdan, kurt û dirêj.

Işella kula Helebê bikevit nava fesadê gundê me

Bo çi di mabeyna me da fesadî kirin?

Eşiq û evîna min û Fenerê

Hey jaro dilo hêştî ji mêj.”(20)

Di gelek stiranên folklorî de azar û kovanên evîndaran veşartî ne û di kûratiya dilên wan de dikelin. Çinku ew newêrin evîna xwe eşkera bikin. (21) Lê evîndar delîvê peyda dikin û dergehan dişikênin. Kes nikare kolan û cihên gund çavdêr bike. Lewra dema ku xortekê şeyda di ber mala babê narîna xwe re dibûre, dibîne ku narîna wî li eywanê nanî dipêje. Lê dema

çavên keçikê bi kurikî dikevin, nanê xwe jibîr dike û rondik li ser sîreta diêne xwarê, digel girkên hevîrî têkel dibin. Dilê kurikî disoje û dibêje:

“Keçê dînê, bejin bilindê, bisk bi têlê.
Tu bizivire û berê xwe bidê,
Nanê te sot li ser sêlê.
Tu bes rondika bibarîne bi hêceta dûkêlê.” (22)

Erê keçik ji keyfa dîtina ezîzê xwe disoje, lê dîsa nikare rabe xwe tê werke û wî himbêz bike. Çinku evîn lê qedexe ye! Keçikê didin mêr, bê ku hizr û bîrên wê li ser hebin, bê ku bizane ka zava kî ye! Çewa di jiyanê digehe, ha dibîne ew mar kirine û veguhaztin. Çinku bab û bira ew biryar dane. Lewra evîndarê şeyda û yê dilşewitî, dikeve ber hing û dingên evîneke dijwar û ronahî lê dibe tarî, gulên wî yên jînê hişk dibin û qêrîn û nalîna wî dever pîrr dikirin, dibêje:

“Bi serê min da hatiye pîrepayîzek çenda bi lez û beza.
Taviyeke baranê davête deşta jêrî,
Xirab kirin keprokên tevanî reza.
Sing û berê vê kulmalbabê,
Koz û pawanê destên min bûn
Evca dilo rebeno, berê xwe bidê
Yên ketîne ber mal û mêra
Ber leqan û geza.” (23)

Li vir diyar bû ku keçikê mêrê xwe nevê, çinku wê ne bi dilê xwe mêr hilbijartîye. Jiyana keçikê digel mêrî suxre ye û çî tam tê de nîne. Her wesa mêrê wê jî çî xweşiyê nabîne. Çinku keçik pîtey pê nake û dil û mejiyê xwe jê re venake. Ji aliyê din ve jî evîndarê reben ê şewitî, çî bextiyariyê nabîne. Çiku ji torîna xwe dûr ketiye. Lewre ev hersê kes bûne qurbana xeletiya bab û birayê keçikê. Her çend gelê me ji gelek edet û toreyên xwe yên kevin û kirêt qurtal bûye, lê mixabin ev renge giriftariye hêşta li welatê me peyda dibin. Me bawerî heye, ku ew jî dê rojekê binax bin. Lê xebat û bizaveke germ divê.

Xortek di agirê evîneka bêhêvî de disoje, çinku şengezeriya ku wî hilbijartî, çî pîtey bi wî nake û dilê xwe bo venake. Ev reng evîn, ji aliyekê bi tenê ye. Lewra xem û kovan behra kurikî ne û her ew bi tenê şewitî û kuzirî maye. Me evîna hosan nevê. Çinku evîna ji aliyekê, bêhêvî û bêomîd e. Kurikî divê ku jiyaneka bextiyar bijî, lê bê keçikê bi cî nayê û kêra evînê gehiştîye hestî, birîn di laşê wî de pîrr bûne û gêsîne kovanan dil lê kelaştîye û ew kiriye pîremêrekê heftê salî. Belê; kovanên kurikî di vê stiranê de rind eşkera dibin:

“Sewdaliyê, sed cara min got eman.
Te got neman.
Goştê laşê min heliya, bes hestî man.
Te ez kirim pîremêrekî heftê salî,
Pidî û didan di devê min da neman.
Te ez kirim masiyekî dermandayî
Havêtim binê behran.
Te ez kirim porekî perqusandî
Berdayime bestan û çeman.
Hêlî yeman.
Babo yeman.
Dayê yeman.” (24)

Bo çi lawikî xwe avêt di derya evîna keçê de? Ew dizane ku dê xeniqe. Bi hizra min, bila bisoje. Me nevê evîn ji aliyekê be, divê ew ji mejiyên herdukan derkeve û ji kaniya dilê wan bizê.

Dema dilê mirovî tiştêkê dixwaze, divê di gavê de ew bête amadekirin. Lê dem rawesta ye, digel guherînê bi rê ve naçe û serbestiya mirovî jî tune, di dest û piyên mirovî de zincîr hene. (25) Li vêre ev çende mirovî didanite ber du çareserkirinan, yan mirov dest ji daxwaza dil berde û xwe jê dûr bike, ku ew jî dawiyeka pirjan e, yan jî dijî hemî stirî û durkan raweste, giriftariya bi singekê fireh wergire. Eve jî ji hemî kesî nayê. (26) Kurik feqîr e û keçik ji binemaleka mezin e. Lê êdî kurik nikare dûrî delala xwe bijî. Ew astenga dişikêne û rojeka pirr serma, bi baran û barove radîbe û qesta mala keçikê dike:

“Ay lê nezanê!

Şeveke sirr û sar bû

Şevên kanîna bû

Min kir û nekir, min debar nekir.

Kilîla dergêhê mala babê nezanê

Ji pola û mifreq bû

Min bi tiliya xwe ya şehdê vekir

Min destê xwe li ser gerdana sor û sipî kir.

Min devê xwe di neqeba cotê memikan kir.”(27)

Diyar e ku tirs, lertz û mirin cihên xwe di dilê mirovên evîndar de nabînin. Asteng û kelem neşên rêya li ber yên xweragir bigirin. Dê xwe ji bo gaveka xweş digel şîrînê, dete gorîkirin. Kurik di kêf û xweşiyê de sewdaser bû û dinya jibîr kiribû. Kurik dibêje:

“Xwedê mala dîkilê şevê xira bike

Hisaba xwe berze kir.

Çend şivan, gavan û xizmetkarên babê nezanê

Li min û bejnika bilind kar kir.” (28)

Şivan û xizmetkarên babê keçikê bi kurikî hesiyan, ku ew digel xanimê ye. Evca dê kurik çi ke? Lê keçikê lihêfa xwe di kuleka dergêhê rakir û ji evîndarê xwe re got:

“Hilo bireve û xwe ji destên wan qurtal bike. Nexwe wê min û te bikujin!”

“Belê pa leîb û lîten nezanê gelek bûn.

Destê xwe havêt lihêfê û di kuleka dergêhê rakir.

Kuro dîno rabe xwe xelas ke,

Ez ê bêjim, hawar e diza lihêfa min bir.” (29)

Lawikê evîndar ew hinêre kir û daxwaza dilê xwe bi cih anî û zivirî gundî. Lê her kes nikare vê çendê bike. Eve jî ne rêyeka rast û dirust e, belku hewildana evîndarekê ye. Lê wî hizra mirinê jî kiribû û dîtina Nezanê, ji xwe re kiribû armanc. Mirov ji bo armanca xwe, diête helawîstin. Lewra mirina di rê ya armancan de serfîrazî û serbilindî ye.

(Di civaka me de, mirov bi van renga ne:

a) Yek, bêaqil, bê taqet û şiyar e, her rûdaneka di civatê de çêbe, pê razî dibe. Mirovê hosan

jiyana xwe berze dike û dibe kevirêkê bê hiş, civat jî çi sod û mifayî jê wernagire. Heke

mirovên hosan mişe bin, civat dibe kelekeka ji beran û çi guherîn û pêşveçûn çênabin. Yê din,

nerazîbûna xwe beramberî hemî rûdanên civatê diyar dike û diçe nava kundirekê, xwe ji xelkê dûr dike û dibê: “Ne çi civat e û min ev navê.” Ew ji xewnan, cîhaneka taybetî bo xwe çêdike.

Yê dîtir, aqile di civatê digehe û bi hemî fermanên wê razî dibe. Piştî li pey zanîna xwe dixê teraziye. Mirovê hosan rexnegir e û sêdekê digehîne civatê. Çinku dixwîne, dinivîse, dipeyive û şuxl dike. Piştî ku xirabî û başiya ji hev cuda dike, diçe nav cergê civakê û derdikeve. Me jî mirovên hosa divên, da ku civata me bête guhartin û bi pêş ve biçê.) (30)

Dema ku mirov dikeve deryaya evînê, mirov dizane ku dibe evîn mirov bibe mirinê jî. Wesan hizir tê kirin, ku jiyan bê hevdu mirin e. Lewre pêdiviye ku dijî hemî kotek û zorê raweste. Nemana bi hev re xweştir e, mirin jî ji bo bicîkirina armancan serfirazi ye. (31) Evca ji ber vê çendê, evîndar beşdarê hemî xweşî û nexweşiyên dibin. Çinku evîna wan, ya paqij e. Her êk hemî gavan pêdivî ye din e. Hemî demê amade ne, ku xwe di rêya evîna xwe de gorî bikin.(32)Kurik dibêje:

“Sebr û mala minê, sibeha îdê
Bejn û bala te ya zirav ji avê tê.
Bêhna gul û çîçeka, sihara sibê ji bejnê tê.
Xelkê digo: Karwanê Hacî Bedran Axa ye
Ji xopana mîrata zozanê Şerefdînê, ji pira Batê tê.
Wele xelkê digo: Karwanê Rişmilî û Qubala ye
Ji xopana Diyarbekrê, wa ye jor tê.
De were da te birevînim
Em xwe bavên mirata Qurtelan,
Lingê xwe deynin Sêrtê.
Wele bila car dî
Mirina malxerab li bira kê tê?” (33)

Kurik amade ye, ku keçikê birevîne. Çinku birîn kevn e û derdekî giran vêketî ye. Çîroka evîna wan jî dirêj e. Bi hizra wî çare, revandin e. Lê kurik feqîr e û ji binemaleka bêxwedan e. Yan jî pirr sedemên din jî hene. Ew axîna radihêle û dibêje:

“Eman gulê
Baran barî, çirke çirk e.
De tu rabe mehîne bîne û canîkê li dî ke.
Xwezî ji xêra Xwedê ra
Evroke bejna bilind, bo min ba mal û milk e.”(34)

Rast e ku derdê feqîrtî û hejariyê giran e. Hezretî Elî gotiye: “Eger feqîrî mirovek biya, dê min bikuştî.” Niha ne kurik dikare xwe bigehîne dosta xwe ya nazenîn û ne jî kes cabeka xêrê jê ra dişîne. Lewra serê wî diêşe û dilê wî bi jan e. Kurik dibêje:

“Serê min diêşe dilê min pê ra.
Kesek xwedanê xêra tune
Cabekê bibe taxa jorî ji dostê ra.
Xwezî yekê mîzgîneke xêrê ji min ra baniya bigota:
Dosta te hat û hekîm pê ra.”(35)

Em dê vekolîna xwe bi stirana Derwêşê Ebdî bi dawî înin, ku şakarek e û giriya mirovî diîne. Derwêşê Ebdî, diçe mala şoxa xwe, lê mêvan li mal pir in û li gor edetên kurdan jî, qedr û bihayê wan gelek e, ew jî bi qehwegêranê ve mijûl dibe û nagehe awakê li delalê dilê xwe bide. Êdî Derwêşê evîndar, dixeyide û diçe. Hîngê dilê keçikê dişewite û rondik mîna tavyên

baranê ji çavan dibarin. Keçik axînkê radihêle û bi dilê şikestî, cardin wî mêvan dike û ya berheve ku her tiştî ji lawkê xwe re bike û dibêje:

"Delalê min way delal
way nemînim, lo lo delalo!
Derwêşê dilê min sil bû,
li derê mala babê min peya bû.
Xwedê xira bike,
destê min ji agirê cigarê û ji fincana mêvana lawo xalî nebû.
Ew gav Derwêşê dilê min xeyidî lawo ber bi mal bû.
Keçika cîrana ji min re mizgîniyekî nexêrê danî
lê lê delalê, Derwêşê te xeyidî ber bi mal bû.
Ew gav, çavê min fenanî taviya berf û baranê,
ji hêstira xalî nebû.
Nemînim. Nemînim, lo lo delalo...
Delalo Derwêşo, were mala babê min bi mêvanî.
Ezê ji Derwêşê dilê xwe re, deynim kulavê Xorasanî.
Ezê ji Derwêşê xwe re, serjêkim mîha sora ser beranî.
Gava kopekê babê min, pîre deyika min gotin:
Kanê mîha sora ser beranî?
Ezê bêjim: Korbûno, şivanê me lawê xelkê bû
şev tarî bû, gora xar, ji çolê neanî. "(36)

Birastî hindî em li dîf stiranê biçîn û vekolîn, dawî li kovan, xem û azarên evîndaran nayê. Çinku pîraniya stiranên evîniyê, ji vî rengî ne. Lewra tev bi axîn û kul in, qêrî û nalîn in, hewar û gazî ne, xwezî û hêvî ne. Lê me hêvî heye ku em karibin beşek xemên evîndaran pêşçav bikîn. Armanca me, nehêlana wan e û xizmeta gelê me ye.

ÇAVKANÎ:

1. Rojnama Hawkarî, jimare 372.
2. Folklorê Kurdî, Cegerxwîn, weşanên Roja Nû, Stockholm, 1988, rûp 6.
- 3, 4, 5 û 6. Dr. Ehmed Mirsî. Stîrana Millî, pirtûkxana Rewşenbîrî, desteka giştî ya nivîsîn û çapkirinê, rûp 43.
7. Dr. Izedîn Mistefa Resûl, Edebî Folklorî Kurdî, Bexda, 1970, rûp 59.
8. Elikzander Kirab, Zanista Folklorî, Dezgeha Nivîskarê Erebi ji bo çapkirin û belavkirinê, Qahîre, wergêra Ruşdî Salih, rûp 259.
9. Dr. Ehmed Mirsî, rûp 19.
10. Her ew çavkanî, rûp 19- 21.
11. Her ew çavkanî, rûp 43.
12. Her ew çavkanî, rûp 50.
13. Tilmastîyan Akreyî, jin û cihê wê di şaristaniyeta Dola Raffideyn de ,Wezaretê Rewşenbîrî û Hunerî, Îraq, rûp 5.
14. kovara Kora Zanyariya Kurdî, bergê du yê, beşa yekê, 1974, rûp 745- 746.
15. Toma Buwa, Digel Kurda, rûp 54, dezgeha giştî ya rewşenbîrî ya kurdî, wergêrana Awaz Zengene, Bexda, 1975.
16. Her ew çavkanî, rûp 53.
17. Vegêrana Arif Reşîd, ji bajarê Amêdiyê ye.
18. Ji kasêteka stiranbêjê kurd Xidir Umerî.

19. Ji kasêteka stiranbêjê kurd Mecîd Zaxoyî.
20. Ji kasêteka stiranbêjê kurd Xelîl Bakazî.
21. Gotineka mezinan e.
22. Vegêrana Mihsin Qosan. Helbestvanekê Kurdistana başûre.
23. Her ew çavkanî.
24. Ji kasêteka stiranbêjê kurd Bişar Zaxoyî.
25. Mistefa Mehmud. Îblîs, Dezgeha Zivirînê, Bêrût, rûp 100.
26. Her ew çavkanî, rûp 100 -101.
27. Ji kasêteka stiranbêjê kurd Hesên Umerî.
28. Her ew çavkanî.
29. Her ew çavkanî.
30. Mistefa Mehmud, rûp 100.
31. Her ew çavkanî, rûp 10.
32. Her ew çavkanî, rûp 32.
32. Ji kasêteka stiranbêjê kurd Xidir Umerî.
33. Her ew çavkanî.
- 34 . Xelîl Bakozi.
35. Ordîxanê Celîlê û Celîlê Celîl. Zargotina Kurdan, Mosko, 1978, rûp 324.
36. Ji kasêteka stiranbêjê kurd Delîl Dîlaram.

Dilên şkestî di çîrokên Firat Cewerî de

Zivistan li deverên Kurdistanê pirr sext û dijwar e. Jiyan li wan deran diraweste û mirov li dûr û berên avahî û cihên pêdivî dikane karên xwe bi rêve bibe. Belê; ew jî cihên mukum û asê ne ji bo bingehên pêşmergan. Erê; li deverên wesana me jiyan dibûrand.

Di zivistana 1982-an de, bingehên me, di befrê re mabûn. Befir, mij û domanê, cîhana me dagirtibû. Di wê rewşê de, baştirîn heval û hogir, pirtûk, kovar û rojname bûn, ew jî bi hêsanî dest nediketin. Hîngê çend ji wan -bi kurmanciya jorî, tîpên latînî- ji hindek rêxistinên Kurdistanê bakûr ve, ku bingehên wan nêzîkî yên me bûn, gehîştine destên min. Her çend xwendin û nivîsîna me bi tîpên erebî bû, lê min bi alîkariya du pirtûkên hêja Ezîz Akreyî, ku di salên şêstê de çapkiribûn, xwe fêrî tîpên latînî kiribû. Lewre ez wek nivîskarekî bi kurmanciya jorî dinivîse, bi wana pirr kêfxweş û dilşad bûm. Rûpelên wan jî, bi babetên siyasî, edebî û roşenbîrî, di xemlandî bû. Min bi germî dest bi xwendina wan kir. Di Kovara Berbangê de, kurteçîrokek bi navê “Kurmê darê ji darê ye” kete ber çavên min. Bi rastî ew cara yekê bû ku ez çîrokekê bi tîpên latînî bibînim- heta hîngê jî, min Hawar, Ronahî û Roja Nû nedîtibûn- ew ji bo min çîrokek balkêş bû. Lewre min ew û hinde çîrok û serhatiyên din- piştî hîngê min peydakirin-wergerandin tîpên erebî û çapkirin. Belê; têkelyên min û xudanê çîrokê Firat Cewerî, hîngê dest pêkirin.

Heta niha wî du pirtûkên kurteçîrokan bi navên “Girtî “ û “Kevoka Spî” çap kirîne. Lewre ew wek nivîskarekî yê hatiye qada edebiyata kurdî û kaniye cihê xwe jî bike.

Di vê vekolînê de, ez dê xwe dahêlime nav cîhana pirtûka wî Kevoka Spî. Ez hêvîdar im bikanim berhemên wî bisengînim û layên geş û tarîyên wan pêşçav bikim.

Pirtûk ji 8 kurteçîrokan pêkhatiye û dîroka wan jî ne xuyaye. Ez naxwazim behsî hunerê çîrokê bikim, lê hêvîdar im di şirovekirin û behiskirinê de, ew çend jî xwendevanî re xuya bibe.

Hêvîdar im di çîrokên Firat Cewerî, li ser rewşa paşdamayîna civata kurdî ye. Nebûna edaleta civatî, nemaze di navbera jin û mêran de, ku dibine sedemên mezin ji bo peydabûna giriftarî û piroblîman. Paşketina xelkê me û negotina rastiyê, durûyî, ruhmezîni û quretî, girêdan bi adet û tîtalên kirêt ve, bi efsane û tiştên aşûpî ve, netêgehiştina wan di civata Ewropî de û her wesa hinde meselên sade yên rojane di jiyana xelkê de. Belê; çîrokên wî van babetan himbêz dikin. Bi xwendina van çîrokan, mirov agehdarî pişkeka giriftariyên civata kurdî û ya Ewropî dibe. Wî bi vê pirtûkê, kaniye xwendevanî rabikêşe cîhana nivîskariya xwe û pirtûkxana kurdî jî xemlandiye.

Di civata kurdî de, jin ne mîna zelumê xwedan maf e, eve jî dibe sedemên giriftariyên mezin, ku yek ji wana mesela revandinê ye. Ew jî di civata feoladî de, bi pere, jin û pirr caran jî bi kuştin û xwînriştinê çareser dibe. Belê; di çîroka Kevoka Spî de, çendîn derdeserî ji bo çendîn malbata

çê dibin. Ji zaroktiyê keçikê didine pismamê wê, lê wê ew nevê û dilê xwe daye xortekî din. Çare, tenha revandin e û ew jî wê dikin... Li vêre karesat dest pê dike:

“Ji bo ku dîsan rûyê malbata xwe spî bike, şeref û namûsa wan bi dest bikeve, kuştina keçikê pêwîst bû. (Rûp 13)

Her çend birayê wê nedixwest wê gunehê bike, lê mamê wî û civata paşketî, hemî rê li ber girtibûn. Hîngê kurik jî diête girtin û pazde salan dikeve zîndanê. Lê dema ew derdikeve, çî tiştêk jê ra nemaye. Dezgirtiya wî xwe kuştîye, wî jî aqilê xwe wunda kiriye û li dawiyê xwe jî dikuje...

Firat Cewerî, zîrekane kaniye biçê nav derûnê qaremanê xwe û wesa bide xuyakirin, ku kurik pirr peşîman e û berdewam di hizra wê de ye. Ev çende ji aliyê naverokê ve, çîrokê bi ser têxe û pileya wê bilindtir dike. Her sewa lanetê li karên hosan dike û daxwaza nehêlan û binbirrkirina wan jî dike. Babetê vê çîrokê ne nû ye, anku berî niha jî li ser hatiye nivîsîn. Lê çinku eve giriftariyeke mezin e di rêya pêşketina civata me de, lewre li ser nivîsîn û peyivîn, karekî pirr pêwîst û hêja ye. Di bingehe avakirina çîrokê de, hindêk kêmasiyên teknîkî hene. Çewa rêk dikeve ku: “Tam hûn ê wê rojê bizewiciyana û min ê wê rojê, serê govenda birakê xwe, tayê bi tenê bikişanda. Tam wê rojê destgirtiya te bû mêvanê min...” (Rûp 7)

Keçikê xwe dabû revandin û li wî bajarî nemabû, evca çewa da govenda wî ket!

Her wesa ji layê zimanî û dariştina hevoka ve, zêdeyî di çîrokê de hene. Keçik dixwaze bêje birakê xwe ku, ew herdu wî efû dikin. Firatî dikarî bi hevokekê wê çendê xuya bike, lê ew bi çendîn hevoka xwe digehîne mebestê:

“... Min jê rica kiribû, ku kekê min efû bike. Wê jî soz dabû min ku ew ê te efû bike. Min gotibû, çî dibe, birakê min tayê bi tenê ye, wî efû bike.” (Rûp 8)

Her wesa di cihekê din de dibêje:

“Min ji te re gotibû, kekê min, got. Min ji te re gotibû, ku destên te bi min bibin, ez ê winda bibim. Niha divê tu destên xwe bi min nekî. Ger tu destên xwe bi min bikî ez ê dîsan winda bibim.” (Rûp 14)

Li şûna çar rêza, mirov bi duya, mebesta xwe digehîne.

Me got ku giriftariyên jina kurd, li Ewrûpa gelek in û xemên wê hindî çîyan e. Bi xweragirtin û bêhinfirehiya hindêka jî, dîsan ew piroblim nayêne çareserkin. Eve wê çendê nagehîne ku hemî jinên kurd, bêguneh in û bi tenê her zêlam, zilm û zorê beramber wê dike. Nexêr, pirr jinên xirab û bênamûs jî hene ku, mîrên xwe rezîl dikin û çî bihay nadene mal û zarokên xwe jî. Lê ew kêma in û pîraniya astenga zêlam dadinên, çinku civat, kultur û ayîn jî, rê didete wî ku bi kêfa dilê xwe be û hemî biryara jî ew bide.

Firat Cewerî, di destnîşankirina vê piroblima mezin de zîrek, şareza û bîrtîje. Ev mesele bi ciwanî pêşçav kiriye û bênamûsiya zelamekî kurd xuya dike. Di çîroka Dilê Şkestî de, behsî rewşa malbateka kurd dike ku, zelamek xwedan jinek baş û komek zaroka ye. Jinik li ber ferman û xizmetên wî jî rawestayê û çî kêmasî beramber mal û zarokên xwe nekirîne. Her wesa ji aliyê exlaq û rewuştên kurdewariyê ve jî jêhatîye- di çîrokê de wesana xuya ye- çî egerên hindê nînin ku dilê zêlamî bişkê û wê bêrûmet bike. Zêlam heta nîva şevê digel keça swêdî ye û çî pîtey nadete jina xwe. Pirr caran dixwaze wê çendê li ber jinkê berzeke. Jin rastiye dizane, lê dîsan jî, ji wî tika dike ku dest ji vê şûlê berde. Ew her li ser yeka xwe ye û guh nede peyiv û tikayên jina reben. Lewre jinik gelek dixeyide û jê re dibêje:

“Ger tu ê vê bi min bikî, min bişîne welêt çêtir e. Ez hew karim îdare bikim, bes e ji derdê te.” (Rûp 21)

Lê ew wê jî nake û her li ser yeka xwe berdewam dibe. Heqaretê li jinikê dike û hemî dergeha jî li ber digire. Li dawiyê jinik ji neçarî biryara xwe dide. Rast e, wê li Kurdistanê nikarîbû bi hêsanî biryarekê bide, çinku civatê rê lê digirt. Lê li vêre Ewrûpa ye, qanûn û civat jî mafî didenê ku, ne zilmê, lê berevaniyê li xwe bike. Her wesa ji aliyê aborî ve jî, pêwîstî bi zêlamî nîne, çinku kar dike yan sosyal alîkariya jiyanê didetê. Dîsan zêlam nikane li jinê bide û eger lê

xist , polîs amadene rê lê bigirin û heta nas û dostên wê jî alîkariyê dikin û çî gazinda jê nakin.
lewre ew bi aşkerayî jê re dibê:
“Ji mala min here! Jinikê got. Bi wê heramiya xwe nekeve nav nivînê min, nivînê min neherimîne.”(Rûp 25)

Her çend zelum bi qanûnên Ewrûpa jî dizane, lê wî çî car hizir nedikir ku dê peyvên wesana tal ji devê jinikê derkevin, lewre mêraniyê lê da û jinik da ber pêna û şemaqa. Hîngê jî polîsa ew havête zîndanê... Rewş bi vê çendê gehiştê berdan û jêkcidabûnê...

Lê mesele bi dilê zelamî bi dawî nehat, çînkû piştî çendekê keça Ewrûpî jî, jê bêzar bû û hêla. Dema bi tenê ma û rezîl bû, ji nû daxwaza vegehrînê kir. Digel hemî zîlm û neheqîya zelamî jî, dîsan dilovaniya jina kurd rê dayê û hate nav zarokên xwe.

Firat Cewerî, di çendîn çîrokên xwe de, li ser rewşa kambaxa jina kurd radiweste û bi hostayî azar û piroblimên wê pêşçav dike.

Forma çîrokê serketiye û zincîra rûdanan jî bi hev re girêdayîye û xwendevanî radikêşe kûratiya çîrokê. Zimanê wî sivik e û destpêk baş xemlaniye, lê eger çîrok li vêre: “Ne ji wan bêtir be jî, bi qasî wan zarokên wan jî kêfxweş bûn.”(Rûp 30) bi dawî anîba, çîrok ciwantir dibû, anku ew heft rêzên dawiyê di zêde ne...

Her mirovek di tebîet, taybetî û tîkelyên xwe de azad e, lê divê kesên zana, pêşewa û nivîskarên mileta, ku ala hilgirin di qonaxên pêşketinê de, xwe li ser gelî mezin nekin û wan jî, ji xwe biçûktir nebînin. Lê mixabin, rûh mezin û qure jî hene ku xwe ji xelkê bilindtir dibînin û xwe ji rewuştên xirab dûr naêxin, hîngê ew bihayê xwe li cem hevalan kêr dikin. Ereb dibê: “Mezinê milletî, xulamê wî ye.”

Di çîroka Şeva Sersalê de, Firat Cewerî, perdê ji ser rûyê entelektuelekî kurd radike. Her çend heval û nas biha û qîmetê jî didine Metîn Canseverî, lê ew bi rewuştên xwe yê çewt, wê çendê ji xwe re nahêle û xelkê neçar dike ku bi çavekî kêr lê binêrin. Bibênin, ew berovajî tevaya hevalan, direng digehe cihê pêwîst, bi wê mebestê ku merivekî girîng e. Lê vema wî dilê hevalan diêşîne. Dema ew li cem Alanê ku çend salan ji wî mezintire rûdine, bi quretî dipirse: “Ma xorto tu zûde hatiyî Swêd?”(Rûp 32)

Dîsan wesa dide xuyakirin, ku merivekî modêrin e û di kultura Ewrûpa digehe, lê ya xwe biçûk dibîne. Rast e, milletê me paşketiye û qonaxên şaristaniyetê nebîrin, lê egera vê çendê, ne her kurd in, belku zîlm û sîtema dijminan, ew rewşa hosana di cîh de hiştiye. Her çend kar û diyardeyên çewt û pîs di nav milletê me de hene, lê dîsan yê baş jî pirr in, cihê dilxweşiya me ne û şanaziye pê dikin. Ev milletên Ewrûpî jî, di van qonaxan de derbazbûne û bi qurbanî, xweragirtin, dilsojî û xebata, zana û bisporên xwe, gehiştine wê rewşa bilind di şaristaniyetê de. Metîn Cansever di munaqêşa xwe de, dide xuyakirin ku kurd di gelek tiştan nagehin:

“... Kurd romana min fêhim nakin. Ji bo tîgehîştina romaneke wîlo, kulturek bilind lazime. Lê tu a rastî bixwazî ez vê, ne ji bo kurdan dinivîsim, min bêtir berê xwe daye Ewrûpiyan. Ji xwe berî kurdiya wê, ew ê ji aliyê du hevalên min yê nivîskar bi fransî û îngilîzî derkeve.”(Rûp 33)
Erê, nivîskarê hosana rê li pêşketina milletê xwe digire û çî rolek baş jî naleyize. Ne bes ev, belku ew li dijî hunermendên kurde jî:

“Ka pismamê Alan, ka ji me çî derketiye?”(Rûp 36)

Tevaya musîka kurdî wî tîr nake, lê bilûra şivan û derwêşekî hejar î kurd, helbestvanê nemir Goranî dihejîne û dibe sedemê efradina bilindtirîn helbestê, her sewa nivîskar û stiranbêjê nemir Heme Salih Dîlanî jî sewdaser dike û wê dike xweştirîn stiran:

“Ne herfî mektebêkiit xwênd, ne ustadê pelî girtî...
Sîrif berz deka em hunerey fêrkirdî be şîmşal it...
Hemû weznêkî goranî, le tûlanî heta kurtî
Be ser pencey huner kirdit, be dilî koşîşî zal it...”

Ewendem bîst le mosîka, xiroşî rohî bêgane...
Mîzacî kurdewarîm têkçûwe, derwêş Ebdulla...
Dexîlit bim desa bew lawuk, ay ay û heyrane...

Şepolî zewqî millî, pîrr derûnî mat û çû lim ke
Le Bêthovin gelê ziyatir, be rohim aşnayî wella...
De ey derwêş, skalayek le gel rohî kilolim ke...
(Ebdulla Goran. Dîwana Beheşt û yadgar, firmêsk û huner . Çapa intîşarat Goran, Sine, Kurdistan.)

Mana wê bi kurmanciya jorî ev e:

“Ne te herfekê medresê xwendiyê û ne jî mamostayekî alîkariya te kiriye. Tu bi têgehiştina xwe van awazan ji bilûrê berdidî. Tu hemî rengên awaza dîzanî û diafirînî. Dê were bi wan lawuk û heyrana, hinavên min bi zewqa millî pîrr ke. Ewqasmin guh li mosîka biyaniya kiriye, êdî zewqa kurdewariya min xera bûye. Tu gelek ji Bêthovin pêtir nêzîkî ruha min î. Dê li hewara ruha min ya damay û westiyay were...”

Çira em mîna Metînî, milletê xwe biçûk bibînî!? Ma gelo eger di nav tevaya milletên cîhanê de, yên mîna Pîcso, Franz Kafka û Bethovenî heban, da çira rewşa vê cîhanê wilo aloz û şepirze be? Em dixwazîn me yên ji wan zana û bilindtir jî hebin, lê divê em xebatê bikîn, qurbaniya bidîn. Metîn Cansever direwa dike û ew wesan hizir dike ku, eger wî navên çend nivîskarên mezin yên dinê zanîn, yan behsî musîka kilasîka Ewrûpî kir, hîngê dê xelk wî bi şareza û zana zanin. Lê dema ew bi sergiranî ji cem hevalan derdikeve, bi rêve vê stirana kilasîka meyxa nê Turkiyê dilûrîne û cewherê xwe yê rasteqîne jî xuya dike:

Hatasız kul olmaz
Hatamla duy beni
Dermansız derd olmaz
Derdimle duy beni

Kurdiya wê:

Mîrov bê şaşî nabe
Bi şaşiyên min, min bibihîze
Derd bê derman nabe
Bi derdê min, min bibihîze

Di çîroka Xewna Orhanov de, Firat Cewerî bebetekî girîng heldibijêre û serinca xwendevanî radikêşe rewşa pisîkolojî û aloza mirovê kurd li derveyî welatî. Çinku pîrraniya xelkê me ji ber sîtema dijminan revîne û nikanin vegezin. Lewre bi tenê xewna bi welat, kes û karên xwe ve dibîbin.

“... Oxx... Dê çiqas xweş bibe. Azadê birayê min çav li min keve, ewê ji dûr ve baz de pêşiya min û mizgîniyê bide diya min.”(Rûp 61)

“Oox...Şukur, tu hatî lawê min. Maşale, maşale lawê min bûye weke şerekê.”(Rûp 64)

Xerîbiyê dilê Orhan xwariye û bi şev û roj di xeyala welatê xwe de ye, lê dijmin rê nadinê û ew jî naxwaze xwe teslîmî rijêmê bike. Anku ew ji bo bi cîanîna hindêk armancên pîroz derbeder bûye û heta ew misûger nebin, vegera wî tune ye. Welat di dilê de ye û ew şewutiyê dîtina wî ye. Her çend dijmin rê li çûna wî digirin, lê ew qet nikarin rê li xewnên wî bigirin. Ew berdeyam li welatî ye û di nav kes, kar û havalên xwe de ye. Belê; ew welatparêz e û xebatê dike taku rojekê zû, welatê wî jî, ji destên dagîrkeran rizgar bibe:

“ Binhêre, me ji te re dinivîsand û digot, welatê me xweş bûye, bûye cenet, te bawer nidikir. Esker mesker nemane, polîs nemane, tu kes hevudu nakujin, her kes ji hev hez dikin. Ma ne te jî wisa dixwest? Binhêr, binhêr bê çiqas xweş bû ye.”(Rûp 65)

Eve çîrokeka wî ya jêhatiye û ji layê naverokê ve serketiye, lê kêmasiya wê ew e ku zincîra rûdanan bi hev re girêdayî nîne û çîrok bi rengekê normal bi dawî naê. Lewre hinde aloziyê têxe forma wê. Her ji destpêkê û heta nêzîkî qonaxên dawiyê dibe, rûdan xwendevanî bi germî radikêşin, lê ji nişkave, bêy ku sedemek hebe, dibê:

“Ev xewn e, bi xwe xwe got. Ev dîsa weke her car xewn e.”(Rûp 66)

Li vêre xwendevan jî digehe armancê û xuya dibe ku Orhan di xewnê de ye û mirov tiştên normal û ne normal jî di xewnan de dibîne. Lê dîsan ew dest bi rûdanan dike:”Otobosa wan gihîşte Diyarbekir...”(Rûp 66)

Erê, li vêre çîrok tev li hev dibe û dilê xwendevanî, ji xwendinê sar dike...

Di çîroka Doktor Sertaç de, Firat Cewerî, dixwaze di rêya qaremanê xwe de, xwendevanî agehdarî rewşa gelek bispor, ronakbîr, nivîskar û dewlemendên kurda bike, ku çewa ketîne bin sîbera hizir û bîrên dagîrkeran û digehe hindê ku Sertaçê diktor û ji malbata qareman û şehîdê doza kurdî Şêx Seîdê nemir, wênekê Atatürkî li ser masa jora rûniştina xwe dane. Ji wê pêtir jî, dema li ser doza kurdî û mafên kurdan, digel Perwînê minaqeşê dike:

“ ... Ger ji kurdan re musade bê dayîn ew ê sibe Ereb jî, Çerkes jî, Asûrî jî, Ermen jî, Gurcî jî doza vî heqî bikin û ger bi vî awayî here ew ê Tirkî hilweşe û ev Cumhuriyeta ku li ser heqiyê ji aliyê Kemal Atatürk ve hatiye li dar xistin, ew ê nemîne û bi vê yekê ew ê bi tenê kêfa emperyalîstan bê.”(Rûp 50)

Belê mirovên hosan di nav kurda de hene. Wene be ku bi zilm û sitema dijminan û rê girtina şaristaniyetê li ber miletê me, ev çende bûye, lê ji aliyê din ve jî, xelkê me bi xwe zû ji bin vê perda reş û tarî dernakeve? Zanayê turk îsmail Beşikçi dibêje:” Mirov bi çi zimanî bipeyive, ew ê bikeve jêr tesîr û katêkirina wî miletî.”

Dijminî zimanê me qedexe kiriye, rê li pêşketina me girtiye. Lê cihê daxêye ku, li Ewropa û di vê azadiyê de, kesên ku şoreşger bûn û ji ber terora dijminî revîn, zarokên xwe dinêrine fêrbûna zimanê turkî û di malên xwe de jî, bi turkî dipeyivin!!! Eve jî dibe sedemên windabûna zimanê kurdî. Gotineke Çîkoslovakiya heye dibê:“ Heta ku netewe, xwediyê zimanê xwe be, heye.”

Xortekê kurd, piştî deh salên Ewropa, ji nû vedgere welatê xwe. Dilê wî pirr xweş dibe, nemaze bi razana ser bana. Tiştê balkêş di çîroka “Stêrkek ji ezmanê me xuricî” de, ew e ku niha li Kurdistanê şoreşek gerim heye, lê di nav wê de, keçên kurd jî hene û xebateka berdewam dikin. Dema şehîd dibin, kes û karên wan çepika lê dixin û tilîliya vedidin.

Di çîroka Kêzika Bênav de, kurdek ji Swêd diçe Qamişloyê. Çinku çend sal e li derve, êdî xwe ji bîr kiriye ku ew jî yek ji wê xelkê bû. Dibe ew bi xwe ji gundekê deştê yê bê av û di nav tozê werbûyî jî hatibe, lê kêza bûnamûs wî dilteng dike û xewa şêrîn lê heram dike. Başê leşkerê kêç û spiha hêriş ne aniye ser, nexwe ew di jiyana xwe de jî ne vedgera Kurdistanê!

Her çend nas û heval wî mêvanî mal dikin, lê efendî ji xwe nagire here malên wan yên bê ava gerim û pîs!

“Ji serşûştun û razanê pêve tu tişt nedihate bîra min.”(Rûp 71)

Yê guh lê bibe, dê wesan hizir ke ku, kurd serên xwe naşûn û cihê razanê jî li cem wan tune. Ev çende dibe cihê diltengiya wan û ew jî êdî çî pîtey pê nakin.

Firat Cewerî di hindek çîrokên xwe de, teknîka kevin- şewê vegêranê-bikar aniye û eve jî dibe sedemên peydabûna hinde lawaziyan di formê çîroka hunerî de. Her çend zimanê wî yê sivik û xweş e, lê carna dariştina hevokên wî sist in. Xeletiyên çapê jî hind di zûrin ku mirov ji bin dernakeve.

Li dawiyê ez dikarim bêjim ku, Firat Cewerî, çîroknivîsekî serketiye û xwedan taqet û şiyane huneriye. Paşeroja geş li benda wî ye, çinku bê şik wî kaniye cihê xwe di qada edebiyata kurdî de bike. Çîrokên wî ji bo xizmeta mirovatiya bindest û pêşketina mirovê kurd, ji bo cîhaneka nû ya bê sitem û çewsandin û rojên xweş, yê hatîne efrandin.

Meksîm Gorkî dibêje:” Erkê hunerî ew e ku mirovî bi hêz bike, giriftariyên jiyana wî sivik bike, bawerî, omêd û evîniyê di dilê de, mukum bike.”-

Gerhanek di nav çîrokên Hesenê Metê de

Dema yekem kurteçîroka Hesenê Metê ketiye ber çavên min, hîngê yekser, baweriyêke mukum ji bo min çêbû ku ev heval, xwedî behreke (mewhîbe) bilind e. Lê dema pirtûka wî (smîrnoff) ronahî dît û gihîşte min, piştî xwendina çîrokan, ez gihîştim baweriyekê ku ev berhema hêja ye ku mirov li ser binivîse. Hêviya min ew e, ku bikarim nivîskariya wî bisengînim. Her çend yekem kurteçîroka kurdî, di sala 1913 'an de di kovara Rojê Kurd de, ji aliyê Fuadê Temo ve belav bûye û paşî yê Nûredîn Zaza, Qedrî Can û hindekên din jî, di kovarên Ronahî û Hawarê de belav bûne, lê ya modern ku ji aliyê form û naverokê ve, guherînên bingeîn bi ser de hatîn, li ba me bi kurmanciya jorî, di van bîst salên dawiyê de, bi germî hatiye qada edebiyata kurdî. Pirtûka Hesenê Metê ji çardeh kurteçîrokan pêkhatiye û hêvênê pîrrianiya wan, rewşa civatî, siyasî û pisîkolojî ya kurdên derveyî welat e. Mirovê kurd yê ku ji kultureke paşketî hatî û pîrri tîştên nû dibîne. Pîrri daran nikare xwe digel biguncênît, yan jî beramber hinek karên ku nizane, xwe bi şarezaya û pispor nîşan dide û ev jî dibe egera peydabûna giriftarî û serêşyan. Hesenê Metê şarezayetiyeke baş di civata Ewrûpa de heye û zîrekane kariye biçê nav giriftarî, bîr û bawerî û jiyana rojane ya xelkê. Ew desnîşana çendîn giriftariyên welatî û vîre jî dike û me jî agehdarî çendîn xalên giringên civatê dike.

Di çîroka (Nivîskarî) de, xortekî kurd bi kar û barê nivîsînê ve mijûl e. Jiyan , jin û zarokên wî jî, bi tenê nivîsînê û ne çî dî. bi şev û roj li ser masê dinivîse, bê ku demeke kurt jî bide jin û zarokên xwe ku, wan jî kesê xwe li vê xerîbiyê nîn e. Lê ne wî behre heye û ne jî bihayê nivîskariyê dizane! Mixabin ev karê gelek kesa ye. Bi rastî nivîskarî, ne tiştêkî hêsan e û ne jî tenê dem û serekê tena divê. Lê nivîskariyê, behre, rewşenbîrî, têgehiştin û zanîn, taqet û şîyanên bilind, dem û serekê tena divê. Lewre her kes nikare bibe nivîskarekî rasteqîne. Lê ev çende ne tiştêkî taybete bi milletê kurd ve, belku; di nav tevaya milletên cîhanê de rûdaye û heye. Belê; raste ku, bi sadan kes dinivîsin, lê çenda ji wan karîne nav û dengê xwe peyda bikin û berhemên jêhatî biafrînin! Lewre pêwîst e mirov xwe binase û bizane ka heta çî pileyê behre û şîyanên wî hene û bi hinek berhemên lawaz û bêserûber, xwe neke lêbok û pêtirrankê xelkê. Belê; li vîre Hesenê Metê divê bigehe sê armancên girîng. Yek ew e bide xuya kirin ku, nivîskarî ne karê her kesekê ye. Ya duyê jî ew e ku, jin û zarok berpisyariyeke mezin in, carna dibe asteng, nemaze eger xêzan(Jin û zarok) erk û bihayê nivîsînê nizanibe. Ya sê jî ew e ku, li vê xerîbiyê xwendevanê kurd nîne û giriftariyên çap û belavkirinê jî gelek in. Rast e nivîskariyê, demekê dirêj û serekê tena divê. Her wisa, dibe jin û zarokên nivîskarî jî, di welatên pêşketî de asteng bin. lê ji aliyê din ve jî, jin û zarokên wî jî pêdivî wî ne. Belê; li vîre giriftarî dest pê dike. Di civata ewrûpî de, hemî mirov, çî jin û çî mêr, xwedî mafên xwe yên

taybetî û giştî ne. Anku li vêre, jin nîva civatê ye û ya ji bo mêrî dibe, ew ji bo jinê jî mafêke. Lê di civata kurdî de û her wisa di tevaya civatên paşketî de, jin ji gelek mafên xwe hatiye bêbeş kirin. Ew bi tenê ji bo karên malê, xudankirina zarokan û dilxweşkirina mêrî peyda bûye! Ji ber vê çendê jî, dema jin ji neçarî bi hemî ferman û sitema civata kurdewariyê razî dibû, ew li vêre bi wê çendê razî nabe û civata pêşketî ya ewrûpa jî vî mafî didiyê. Lewre eger mêr baweriyê bi vê rastiyê neîne û her li ser yeka xwe ya welatî be, hîngê, bêgoman ew dê toşî gelek giriftariyên mezin be û nimone jî pirr in. Belê; li welatên paşdamayî, jin nikare beramber mêrî raweste û jê ra bêje, ev dibe û ev nabe. Lê li vir, jin ji aliyê aborî ve ne pêdivî mêrî ye, ne jê ditirse û ne jî ji dor û berên xwe şerim dike. Gişt maf di destê wê de ye û kes nikare rê lê bigire. Lewre ew pirr bi hêsanî dikare ji zelumê re bêje: Pere yên me hema ne û tu nikarî bi keyfa dilê xwe bi mezîxî. Tu nikarî pirraniya şeva li kolanên bajêrî bigerî û me bi tenê di vê zîndana mezin de bihêlî. Tu nikarî hemî gava dar û çîvê xwe li ser serê me bihejî. Ev hemî mafê jinê ye û divê mêr razîbe. Çend ji bo xwe bivê, hind jî, ji bo jinê bivê, çinku herdu mirov in. Lewre jin bi hêsanî dikare ji mêrê xwe re bêje:” Na welle, xwe vedişêre! Sibê heta êvarê di binê qula xênî de mexel dikeve, ji rûniştinê kurmî dibe, kurmî!... nizane bi keçikê re bilîze, peyvîna bi min re jî ji bîra kiriye.”(Rûpel 29-30)Rast e, giriftariyên nivîskarekî serketî, di welatekî pêşketî de, gelek in. Pêdivî demeke dirêj û serekê tenaye. Lê ew dikare pirograma jiyana xwe çêke û bi çavekê bilindtir temaşeyî jin û zarokên xwe jî bike, çûnkî di vê xerîbiyê de, ew jî bi tenê ne. Erkên nivîskarî gelek in. Lewre divê ew ala hilgirê pêşketina civata xwe be. Mîna Nazim Hîkmetî gotiye:” Divê mirov, xwe bişewitîne da ku ronahiyê bide xelkê din.” Ev e ji aliyekî ve û ji aliyê din ve jî, xerîbî û derbederîya mirovê kurd bi giştî û ya nivîskarê kurd bi taybetî, karekê xirab li ser psîkolojiya wî dike. Çinku ew ji bo xelkê dinivîse û pêdiviyê xwendevanên wî jî hebe, lê mixabin, li vê dûriyê û vê tenhayiyê, ne xwendevan heye û ne jî bi hêsanî berhem tene çapkirin.” Ez dinivîsim lê..lê nuha bihata çapkirin, xwendevan hebûya û bixwenda...” (Rûpel 32). Hesenê Metê bi germî li ser rewşa Felemerz radiweste û bi gelek riya jê re dide xuyakirin ku, nivîskarî ne karê her kesî ye û li dawiyê bi aşkerayî dibê:” Ez dibêm, li mala xwe binêre. Pêwîst nake ku tu bibî nivîskar. Anku ne karê te ye.”(Rûpel 34). Lê mixabin ew serhişk e. Ne guhê xwe dide peyvên Hemreş û ne jî, bi pîlana jinikê dest ji nivîsînê berdide. Li dawiyê “ rûkenî li rûyê xatûnê vemirî” (Rûpel 35) û dilê keçikê jî pirr êşiya.. Mirovên nezan û di nav civatên paşketî de jî, nikare zû biryarên rast û dirust bide. Lewre pirr caran toşî giriftarî û serêşîya dibe û ji civatê jî, dûr dikeve.

Di civata kurdî ya paşketî de, jin ji cîhaneka tarî hatiye yeka tarîtir. Jin ji mêrî kêmtir e û çî bihayê xwe nîne, belku; wek bûkeçûşkê ye tenha ji bo xizmeta mêrî hatiye ser rûyê goka zemîn. Ev çende jî, di gelek çîrokên Hesenê Metê de reng dide. Lût, qaremanê çîroka (Zewac), li derveyî welatî dijî. Navsal e û porê serê wî jî weşyaye. Xuyaye piştî bûye sikrab(çî tê nemaye!) dixwaze jinekê ji xwe re bîne. Eger ew li welat ba, dibû keçeka li gor dilê wî bi dest neketiba, lê ez çî li şansê keçên rindên welatê bindestî û hejariyê bikim, ew neçar in bi cenabê Lût razî bin. Di kultura kurdî de, mirov yek keçê ji xwe re dixwaze, lê cenabê Lût, berovajî xelkê, ew pêncan ji xwe re destnîşan dike. Her çend ew li gor pirinsîbên ayînî, dikare çaran, ji xwe re bîne û mercên ayînî jî, bi hêsanî, tîne berhevkirin, lê dîsa, wî niha yek divê!! Lût, pênc wêneyên xwe yên cihê, ji pênc keçên welatî re dişîne. Ne wî keçik dîtine û ne jî keçik bi bejna wî şa bûne. Ya girîng ji bo wî ew e ku, keçek ji welat bête hinartin, nexo ne xem e, wî nas bikin û di sinc, rewuşt, dîtîn û bûçûnên wî bigehin ji xwe ev mesele nayê bahskirin û ji bo xortên kurd li welatî jî, astengeka mezin e. Herwisa ew jî wan nas nake, lê dibê ji zaroktiyê hindêk ji wan dîtibin, yan jî saloxdanên wan ji bo wî hatibine vegêran. Bi rastî ev nîşana mirovê lawaz û paşdamayî ye. Mirovê ku çendîn sal e li welatekî ewrûpê dijî, di nav wê şarristanîyê de jiyane dibe ser, bi vî rengê kirêt hizir bike û pîlanên genî jî darêje.

Belê; Hesenê Metê, zîrekane ev nimûna mirovê bêaqil û mejîhişk destnîşan dike. Ew naçîte di nav giriftariyê de û wê şirove bike, lê ew hefsarê qaremanê xwe berdide û aza dike. Çewan hizir

dike, wesan xuya bike û nimûnên ji vî rengî jî di nav civata me de mişene. Aşkeraye ku vê çendê derdekî giran ji bo jina kurd ya reben, peyda kiriye. Bi rastî pir pêwîst e, bi berdewamî li ser vê rewşa kambax bête nivîsîn, çinku giriftarî û astengên mezin ji bo civata kurdî bi giştî û ji bo jin û mêrên kurd bi taybetî peyda dike. Dema çîroknivîs, behsa qaremanekî dike, mebest ne tenê miroveke di nav civatê de, belku; mebesta girîng ew e ku, ew kes bi çîneka milletî ve girêdayîye û destnîşana kesên nezan û kalfam bike û her wisa jî, li dijî rewuşt û tîtalên kevin, kirêt û ne jêhatî raweste, çinku ew baş dizane ku, çi astengin di riya pêşketina milletî de. Her çend Xalê Çeto, di mizgeftê de, çi tîr nekiribûn jî, lê dîsa Sofî yê tîrken ew gunehbar kir. Belê; di civatên pêşketî de, ev girêye bi çendîn riya tête çareserkerin û bi hêsanî bersiv peyda dibû, lê di civatên paşketî de, bersiv xencer e. Belê; bi hezaran cara, kiryarên wisan bê biha bûne sedemên giriftarî û tengaviyên mezin, di nav binemal û eşîran de. Bi vê çîrokê Hesênê Metê, pîr bi dengê xwe hawar dike:” Bila adet û rewuştên kirêt binaxbin. Bila derdê nezanîne ji nav milletê me rabe.

“Di çîroka (Roja Pîrozwer) de, Hesênê Metê, perdê ji ser rûyê jina kurd a paşdamayî radike. Ew jina nezan û gundî a bi sedan sala, di bin desteseryê û zulma civatê de dinale. Divê xebateka gerim ji bo pêşdabirina wê bête kirin. Ev e jî ne tenê karê jinê bi xwe ye, belku; erkê mêrê kurde jî. Lê mixabin, pîrriya mêrên kurd dixwazin ku, jin her di rewşa bindestiyê de bimînin, çinku sûd û mifayê wan tê de ye. Ev jî paşmayên civata fiodalîye ku, hêştî di mejiyê mêrê kurd de maye û naxwaze xwe jê rizgar bike. Hesênê Metê, divê vê bide xuya kirin ku, rewş ne bi tenê di destê mêrê de ye, belku; fere li ser jinê bi xwe jî, xebateka gerim bike û giriftariyên xwe çareser bike. Lewre ew bi navê xwîşka Şîlan dibêje:”Ez dizanim ku anuha dîsa li derekê erzanî çêbûye û hemûyan berê xwe dane wir, an jî li dêra taxa hember xwarineke bêpere tê dayîn loma...Ez bi xaxên jinên me dizanim!.. Mêrê xwe dixapînin, peran jê distînin û pê ji zend û sîngê xwe re zêran dikirin. Ma ne gundî ne! Çi ji wan tê payîn!.. Ji tiştên wisa re çavên xwe çar vedikin, lê...çiqaş heyf e ku rojên weha pîrozwer jî tew ne li ser guhên wan e!..”(Rûpel 79- 80) Belê pîr caran heval hene, gazinda ji hindê dikin ku, jina kurd paşdamayî ye, lê ji bîr dikin ku, ev ne bi tenê gunehê jinê ye, belku; ya kultura kirêt û çepel û astengên din e. Belê; pîr kes hene peyvên mezin davêjin û behsa dîmokrasi, sosyalîzîm û mafên jinê dikin, lê ew bi xwe jin û keçên xwe, di nav çar dîwarên xênî de, girê didin û nahêlin ronahiyê bi dirustî bibînin. Lê ez bawer dikim ku, rewşa jina kurd wisan namîne û dîrok jî ne erebe ye bo paş ve biçît, belku; hemî tişt ber bi pêş de diçe.

Pîr caran dema mirov çîrokeke Hesênê Metê dixwîne, yekser mebest û armanca wî dizane. Ev jî ne ku xaleke lawaz e, belku, rewşa naveroka çîrokê, ji wê çendê zêdetir hilnagire. Lê di gelek çîrokan de jî, mebestên veşartî hene û vekirina dergehên girtî û ladana tem û mijiyê li ser berhemî, erkê rexnegirê şareza ye ku, xwendevanî bigihîne mebestên nivîskarî.

Di çîroka (Râbiff) de, du xortên kurd digel du hevalên xwe yên, ewrûpî diçine xwaringehê. Ew baş bi zimên jî nizanin û dema lîsta xwarinê tê, da ku xwe bi nezan nîşan nedin, ew li gor şansê, destê xwe li ser yekê datînin, lê dema xwarinê, xuyaye ku, goştê xav e ew ji bo mirovekî kurd, tiştêkî entîkeye, çinku goştê xav li cem me nayê xwarin. Lê ji ber ku xortên me naxwazin xwe bi nezan û bêageh nîşan bidin, lewre bi neçarî dixun û paşê vedireşin û hetka xwe jî dibin. Belê; pîr caran biyanî toşî giriftariyên wisan dibin, lê mixabin ji ber nezanîne û nefamiya xwe, qûretî û rihbilindiya xwe, rastiya xwe vedişêrin. Gelek caran hinek mirovên me, dema digel ewrûpiya gêngeşê dikin, wisan xwe didine nasîn ku, em milletekî xwedî rewuşt û adetên jêhatî ne û teknolojiya li hemî deverên welatê me heye. Em pêşketî ne û xwedî medeniyet in. Rast e, dijminan rê li pêşdeçûna me girtine, lê bila em ji bîr nekîn ku, hêştî feodalîzîm di nav me de maye û sera giriftariyeka biçûk, bi sedan kes hevdu dikujin. Çira em ji kêmasiyên xwe bitirsîn. Heta em destnîşana hele û kêmasiyên xwe nekin, em pêşnakevîn. Ya girîng ew e ku em ji bo pêşketina xwe xebat û bizaveke gerim bikin. Tevaya milletên cîhanê di qonaxên em tê de, derbaz bûne û gihane şarristaniyeta nuha. Me di destpêkê de xuya kiribû ku,

hêvênê pîrniya çîrokên Hesenê Metê, li ser rewşa kurdên derveyê welat in û babetên hinek çîrokan nêzîkî hev in, pê nevê em li ser hemûyan bipeyvîn, lê tiştê giring ew e ku, Hesenê Metê çîroknivîsekî xwedî behreke bilind e ûtaqet û şîyanên wî cihê rêzên e. Berhemên wî ji aliyê form û naverokê ve biserketî ne û pirtûka wî, qulaçeke vala ya pirtûkxana kurdî kurmanciya jorî pir dike.

Her çend hinek kêmasiyên biçûk di nava çîrokên wî de hene, wek bi karanîna pironavan, kom û peyvên zêde mîna: Ez û wî, em bi hev re...(Rûpel 11) Ya rast ev e: Ez û ew, em bi hev re... Bi kurtî her tiştên wan xweştir e.(Rûpel 15) Ya rast ev e: Bi kurtî her tiştên wan xweştir in. Lê bi rastî jî tu êdî pîr bûye.(Rûpel 62) Ya rast ev e: Lê bi rsatî tu êdî pîr bûyî.

Lê dîsan zimanê wî, sivik û xweş e, niqteşanî bi ciwanî bikar anîne, hevokên xwe rêk û pêk darêjtîne, hewil daye bi kurmanciyê paqij û petî binivîse. Ew hinde caran bi teknîka kevin ve girêdaye û rengê vegêranê bi kar aniye, lê pîrniya çîrokên wî, bi teknîka modêrin, monolog û dialog, paş û pêşxistina demê û zincîra rûdanan, heta dawiyê bi hev re girêdayî ye. Her wisa pîr zîrekane kariye qaremanên xwe bide peyvîn, ne ku gundiyeke bi zimanê mamostayekî û ne jî, jineke zana wek yeka nexwendevan. Ew bi zanabûn giriftariyan pêşçav dike û serketî bûye tê de, çinku Çexof dibêje:” Ne fere li ser nivîskarî ku, giriftariya çareserke, belku; erkê wî yê bingehîn ew e ku, wan berçavke.”

Li dawiyê ez hêvîdar im, Hesenê Metê, berhemên jêhatîtir biafrîne û min bawerî bi behre û şîyanên wî heye.

Edeb, siyaset û dîrok di romana Siya Evînê de

Sedan sale, Kurdistan di bin zulim û sitema dijminan de dinale. Çi dergêhên xweşî û pêşdaçûnê li ber venedibûn; belku berdewam ji aliyê dijminan ve dihatine girtin. Lewra bizava edebî û rewşenbîrî jî, mîna ya siyasî û civatî, lawaz û paş de mayî bû û çî rengên şaristanîyetê ne digehane deverên kurdî. Lê dîsan” Hemî tariya cîhanê, neşya ronahîya fenerekê biveşêre.”

“ Folklorê kurdî giringtirîn û kevintirîn serekaniya çîrok û stiranên kurdî bû. Her wesa jîyana koçeriyê, binaxê serhildan û peydabûna wan bû.”(1) Lê çîroka nivîsî(Hunerî) ya kurdî, ne ji mêjde ronahî dîtiye. Lewra pîrniya nivîskarên bi kurmanciya jêrî(soranî) dinivîsin, li wê baweriyê ne ku, yekem çîroka hunerî ya kurdî, di sala 1925 an de, ji layê Cemîl Saibî ve hatiye nivîsîn. Lê ya rast eve ku, yekem çîrok di sala 1913 an de, ji layê Foadê Temo ve, di kovara Roja Kurda de, hatiye belav kirin. Her wesa Ebdulreqîb Yosif dibêje: “ Destnivîsa Bersîsê Abid, wesa xuya dike ku, Feqiyê Teyran, yekem çîroknivîs bûye, çinku ew di salên 1307-1376 an de jiyaye.”(2)

Her çend roman nivîsên kurd, wek tilîyên destan jî ne bûn, mîna Erebe Şemo û Ibrahim Ehmed î, lê di van deh salên dawiyê de, çendîn roman nivîsên kurd peyda bûn û qonaxên girin derbaz kirin.

Ji wana: Babê Nazê, Husên Arif, Mehmed Baksî, Mehmed Mokrî, Birîndar, Nacî Kutlan, Ebdulla Serrac, Şahîne Soreklî û Mehmed Uzun cihê mebesta me di vê nivîsînê de.

“ Roman renegekî pexşanê yê giring e, helbijartina vî cûrê edebî, hişyar bûn û bisporîya nivîskarî nîşan dide. Ji aliyekî din ve jî, qulaçeka mezina dîroka çîroka kurdî ya me pîr dike.”(3) Lê vekolîn jî karekî pîr zehmet e, taqet, şîyan û bêhnêka fireh divê, her wesa pêdivî dehan serekanîyên giring e ku ew jî li vî welatî, bi hêsanê bi dest nakevin. Her çend heta niha çendîn romanên kurdî peydabûne, lê dîsa mirov dikare bêje ku, hêştan dest pêk e, nemaze dema bizaveka rexneyî ya lawaz hebe, û eger mirov temaşay xebata gelên din bike, hîngê mirov dikare bêje ku, rexne li cem me tune. “ Dîsan çî bizaveka edebî û hunerî ber bi pêş de naçe û nagehe pileya edebî nemirê cîhanê, eger xebateka rexneyî ya pêgehiştî û bi hêz, mil bi mil digel neçe û nihênîyên wê xuyua û aşkera neke. Lê erkê rexnegirî ne ew e ku bibe rêber ji bo nivîskarî, yan kotekîyê li ser bike, belku; divê hêlengandîneka zanistî û babetî be ku di encamê de, ew jî bibe karekî hunerî yê dîn û têkêlî yê wî bibe.” (4)

Her çend ta niha çendîn romanên kurdî belav bûne û nivîskarê xort Mehmed Uzun î jî, çar nivîsîne, lê romana wî ya bi navê “ Siya Evînê” gelek kar li ser min kiriye û min pîr jê jê wergirtiye. Eve jî bo sedemê hindê ku vê vekolînê li ser binivîsim. “Armanca mezina vekolîna edebî jî, dîtina nihênî, ciwanî û bihayên berhemê edebî ye.” (5) Ez hêvîdar im biha û rola wê danim ber destên xwendevanan.

Bi hizra min” Karê edebî çareserkirina doz û giriftarîyên mirovî dike. Çareseriya her tiştî bi mirovî ve girêdaye. Lewra li vêre edeb bi rola xwe ya mezin radibe û dibe pirtûka jîyana mirovî. Dibe dîrok ku qonaxek ji qonaxên jîyanê tomar dike.” (6)

“Her wesa edeb, bazeberek e (wesîleyek e) ji bo xizmeta civatê, nemaze dema ew civat ber bi ava kirinê diçe, ku dehan salên paşdamayîna ji bajarvaniyê berveket(Teiwîz).” (7)

Bi kurtî, roman behsî hindê aliyên jîyana gelê kurd dike. Memduh Selîm Beg, ronakbîrekî kurd e. Her ji destpêka çerxê bîstê, digel şoreşgerên din, dijî Osmanî û Kemalîyên kevneperist, xebata xwe ya siyasî dike. Komela Hêvî, Partîya Xoybûn, şoreşa Agirî. Her wesa di derya çavên keçekê çerkes de(Ferîhayê) di xeniqe. Lê di herduyan de sernakeve û li dawiyê jî, li xerîbîyê, bi dilê şkestî û bi tenê, li sala 1976 ê, li Şamê, koça xwe ya dawîyê dike.

Romana Mehmed Uzun î,” Her çend edeb e, hind jî siyaseta û dîrok e. Wek edeb, bi rengêkî taybetî giring û bayexdar e, lê her wesa wek siyaseta û dîrok jî, di vekolîna de, serinca mirovî radikêşe û rexnegirî di êxe hember behis û karekî dîrokî yê nazik û aloza gelê kurd.” (8)

Wek edeb, ji layê form û naverokê ve serketiye. Zimanê xweş, Peyvên ciwan, darriştina hevoka û wênên şîirî, parrastina zincîra rûdanan, cih û dem, pesna bajar û deveran, serinc rakêşana xwendevanî, girîyên romanê, xeyaleka berfireh, riyalîte, şerrenîx, babetên giring û ramanên di cîde (hizir û bîr) û bi rengêkî siruştî ber bi dawiyê.

Qaremanê serekî, rola xwe ya giring lîztiye.

Layê derve : Cil û berg, rabûn û rûniştin.

Layê navxwe: Rewşa saykolojî, hizir û bîr.

Layê komelayetî: Rola wî di civatê de, rewşa civata wî demî.

Her wesa zîrekane niqteşanî: Bêhnok, niqtebêhnok ; niqtepirs ? niqtebang ! û yên din bikar anîne.

Ew dergeha li ber xwendevanî vedike û radikêşe çendîn pisyanan.

Wî zaniye kengî romana xwe bi dawî bîne û gehaye armancê. Ez bawer im ku wî, bi hêsanî dikarî romanê bi têkçûna şoreşa Agirî, yan jî bi mêrkirina Ferîhayê, bi dawî bîne. Lê belê wî bi pîlaneke serketî roman bi mirina-pirr dil şewat û tiracîdî- Memduh Selîm Beg ê, bi dawî anî. Ne Memduh Beg - wek şoreşger û evîndar - geha armancên xwe û ne jî gelê wî ji bin perdên tarî û bindestiyê derket!!! Dema Mesîh bi xaçê ve kirîn. Peyva wî ya dawiyê ev e bû:

Xudêwo! Çira te ez bi tenê hêlam!?

Mehmed Uzun î jî divê, pirr bi dengê bilind hawar bike û bêje:

Xudêwo! Çira te gelê me bi tenê hişt!?

Wek siyaseta, rewşa kurda, rêxistinên demokrat û partiyên kurdî, xeletî û neşarezabûn, rola kêma ronakbîran, jîyana pîrraniya serkirdên kurd li dervey Kurdistanê, helwêsta çewta welatên dûr û ber, pîlan û nexşên dijminan, xapandin û derxistina efuyan.

Wek dîrok, biratiya kurd, ermen û çerkesan û ji navbirina ermenan, kovar û rojname, komele, partî û rêxistin, kel û cihên kevin û hwd.

Dema mirov dest bi xwendina romanê dike, dixwaze bi lez rûdanên din bizane. Roman mirovî radikêşe kûratîya salên 1900 ê. Mirov xwe di nav rêzên komela Hêvî 1912 ê de dibîne. Diçe nav civînên Xoybûn ê de. Car dibe evîndarê dil şewitî û carna diçe çiyayên bilind û asê. Diçe Agirî. Dikeve bose, nexşe û pîlanên dijminî. Diçe... Diçe û di nav rûdanan de wunda dibe. Belê; romana serketî wisan mirovî radikêşe.

Memduh Selîm Beg, evîndarek mezin e. Evîna şox û şengê ji layekî ve û ya welatê bindest ji layê din ve.” Du tayên giran.” Ew li benda wê rojêye ku destê Ferîhayê bigire û ber bi gola Wanê biçe. Erê; çavên wê kanîn e. Keziyên wê rûbar û hîvîn e. Bejna wê spîndar e rinde, lê dûriya wê kovan e, wêrane gunde. Ew cîhana xweşiyê naînte ber dest. Buharê li ber dilê xwe xweşnake. Lê ew jî mirov e û vîna dike. Hej areq û dengê kemaçê jî dike. Belê; ew li ma beyna du hêzên mezin, helawîstî dimîne. Lê li dawiyê welat û xelkê jêrdest, wî radikêşin. “ Ew mirovek şoreşger e û neşê reşbîn be, çinku reşbînî, hêz û taqetên mirovî dişikene û na hêle li ser xebatê berdewam be.” (9)Ew pirr bawere ku dê welatê wî rizgar be û gehe armancê. Kengî?

Nêzîk e. Lewra ew evîna welatî dibijêre û paştî ya Ferîhayê. Eve berêxwedaneka mirovaneya mezine û ji ber vê çendê jî, bi hezaran li ser axa pîroz şehîd dibin.

Memduh Beg dimire. Lê Mehmed Uzun î divê bide xuya kirin ku, ew namire. Belê; mirovên wisan tim sax in û di dilên xelkê de dijîn. Navên wan di nexşeya welatî de, diêne çandin û wê rojek bê ku, helametên serbilindiyê ji wan ra bêne çêkirin. Zana, ronakbîr û şoreşger, yê rê ji bo gelî rohin dikan, namirin.

“Memduh selîm Beg, hem li nik wane, hem jî na; hem li vê dinê ye, hem jî na.”(10)(Siya Evînê, rûp 9).

Uzun î gele pîte bi xewnên Memduh Beg ê kiriye. Lê wî mebestên giring hebûne û kariye bigehe armancê. “Lewra rûdanên çîrokê di çarçûva xewnan de, ji layê hunerî ve, gelek alîkariya nivîskarî kirîne, ku eger li hindêk ciha zêde çûbe, bê gilî be, çinku ev çend di xewnan de karekî asayî û normal e.”(11) Belê wî xwastiye rewşa welatî bide xuya kirin. Welatê şêrîn. Bajêrên xweş. Birc, kel û cihên dîrokî, berî hezaran sala hatîne ava kirin. Lê dagîrkeran talan û wêran kirin. Bircên bilind, lê herriftî. Dîwarên pan û xemlandî, lê helweşyayî. Hemî cihek xopan kiriye. Ji bilî şûnewaran, çi tiştêk nemaye. Ew cihên bi zend û baskên xort û lawên me hatîne ava kirin. Bi xwîna şehîdan hatîne xemlandin. Bûne kavi, çi ruh, bizav û deng jê dernakeve. Pîr caran xelkê me bi çavên xwe dîtîye ku, çewan dijminan nivîsîn û nexşên li ser dîwarên şkeft û kelên welatî me, bi tevir û çekoça xira kirîne, jêbirîne. Bi vê çendê dijminan viyaye, bajarvaniyê (Medeniyet) me têk bide û dîroka me bin ax ke.

Uzun î divê hizra me û cîhanê jî, bo vê mesela giring rabikêşe.

“Hin alîyên sûran hilweşyayîne. Hin qulên mezin jî di bedenên wan de vebûne... Li dora sûran jî hêşînahî û av dixuyin. Lê, tu tiştêk jîndar naxuye. Ne meriv, ne teyr, ne masî, ne heywan û ne jî mehlûqatên din.”(Siya Evînê, rûp 9.) Belê; dema dijmin bi sedan hezara xelkê me ji gund û bajêrên welatî derdike, mişextî deverên biyanî û dûr dike. Kaniyan têk dide. Rez û baxçan dişewitîne. Hîngê “Çi tiştêk jîndar naxuye.”

Dema mirov diçe nav rûdanên romana “Siya Evînê”, nemaze mesela evîndariyê, hîngê romana Garisya Markîz î “Evîn di dema kulares(taonê)” de diête bîra mirovî. Qaremanên herdu romana hej hevdu dikan, lê her yek ji keça bi egerekê mêr dikan. Xort jî bi dilê şkestî, bi dirêjiya emrên xwe, li benda berdilkên xwe dimînin û her yek ji xorta jî bi dehan naman dinêrin, lê herdu keçik dest ji mêrên xwe bernadin. Li dawiyê Memduh Beg bi pîrî jinê diîne, lê qaremanê Markîzî dimîne û dema mêrê jinkê dimire-Hîngê emrê wê ji heftê sala pitire-ji nû şû bi mêrkî dike û bi hev re dijîn. Bi kurtî kartêkirina Markîzî (Tem û mijî, wênên şîrî, bêhneka dirêj ûberfireh, xeyaleka bi hêza têkel bi riyalîte) û di mesela evînê de, li ser Uzun î heye.” Lê yê şarezatiyeka baş di teora edebî de nebe, wesan hizir dike ku eger cihên tiliyên nivîskarekî biyanî li ser berhemên nivîskarekî welatê wî de hebûn, êdî ew nivîskar dikeve cihê gumanê, yan jî bi xaleka lawaz didin xuya kirin. Lê belê; ewên di elfabeya edebî de di bispor û şareza, vê kartêkirinê di havêne xana edebî hevberkirî(Muqarin) û bi pêngaveka serketî dizanin. Sedem jî di vegeêrîte xwe westandin, têgehiştin û roşenbîrîya wî nivîskarî, ne ku xaleka lawaz û kêmasîyek, lê bi mercê hindê ku, tiştên nivîskarê biyanî gotî, ne vecît, ne vegêrîte ve û ne bite wênê wî yê duyê.” (12)

Dema Uzun behsî şoreşa Agirî dike, nezanîn û kalfamiya serkirdê şoreşê berçav dike, dema ew xwe bi rengê xulama diguhere û ji bo anîna jina xwe, digel Silo diçe bajêrê Xoyê, li Kurdistana îranê -Hîngê dikarî du hevala bişîne- û dema dijmin digirin, dibê:” Ez xulamê Yosif axa me, saeta zîvîya axa kar nake, min anî da saetsaz ku çêke.” Ew jî piştî giftûgoyê jê re dibêjin:”Here zû saetê bigire û bizivire.”(Siya Evînê, rûp 144)Lê Eger girtiban, weheye biba sedemên piroblimên mezin bo şoreşê. Lewra karên wesan û xeletiyên din, dibûne sedemên têkçûna serhildan ûşoreşan.

Uzun î divê bide xuya kirin ku, her çend ji destpêka çerxê bîstê, Memduh Beg ê destnîşana armancên xwe kiriye û ketiye nav qada xebatê, lê heta niha jî-dawiya çerxê bîstê- hêşta gelê me ne gehaye mafên xwe. Anku jiyan û xebata Memduh Beg ê, bi ya xwe ve girê dide. Çinku Mehmed Uzunî jî, mîna wî, di bizava siyasî û ronakbîrî de kar kirîye. Di kovar û rojnaman de nivîsiye, ketiye ber hing û dingên dijminî, jorên zîndana pîvane û sirgûnî welatê xerîbiye bûye. Lê Uzun î zîrekane kariye xwe di jiyanê wî de bihelîne, çinku armancên wan mîna hev in. Xuyaye ku” Nivîskarek nîne, her ji Eristo bigire û heta niha jî, ku berhemên xwe nekiribin egerê ji bo rêxweşkirina bîr û bawerên xwe. Sarterî di rêka edebî de bîr û bawerên xwe belav kirîne û her wesa yên din jî.” (13)

Ew bawer dike ku, kesên ji neçarî welatên xwe hêlane û li derve dijîn, dikarin karên baş encam bidin, lê dîsa xebata rast û dirust ew e ya di nav cergê welatî de diête kirin. Pirraniya serkirdên Xoybûnê li Şam, Antakya, Bêrût, Qahire, Parîs û London ê di jiyan. Lê welat pêdivî wan bû. Dema Memduh Selîm Beg diçe Agirî û rewşa şoreşgera ji nêzîk dibîne, hîngê dizane ku mesela şoreşê, ne wilo hêsane. Belku; mirovên xweragir, qareman, bêhinfirê û şareza divê. Belê; yê li ber serma, tirs, têhin, birçîbûn û bomban dijî, ne mîna wîye yê ku li dervey welatî, li cihên bilind û tena dijî. Uzun bi navê Memduh beg ê dibêje:” Ma mirov dikare xebatên wan û xebatên van canfidayîyan bide ber hev? Memduh selîm Beg, têdigihê; ev cîhana şer û xwînê û cîhana derve, wek rengên reş û spî, ji hevûdu cihê ne.”(Siyâ Evînê, rûp 135)

Di mesela Efuya rijêmê û vegera Memduh begê de, dergeha li ber xwendevanî vedike û wî radikêşe tiştên giring. Wî şiyaye rojên bûrî bi yên niha ve girê bide û paşerojê jî bide munaqêşe kirinê. Erê; niha bi hezaran kurd, ji neçarî welatê xwe hêlane û li yên biyanî dijîn, dijmin jî bihayê wan dizane, lewra her çend meheka, efuyekê derdixîne. Lê di wan efuya de, çi destkeft ji bo gelê kurd nînin. Anku dijminan mebestên çepel hene. Evca mirovê, bi dehan sala xebat û bizav ji bo hindêk armanca kirî, dê çewa bi efuyên vala razîbe! Wî divê bêje, eger hindêk bi efuyên dijminî bêne xapandin, bila xwe hişyarkin çinku vegera welatî jî “Divê li gor hin qayidan be. Gava me her celeb qayide û bawerî dan bin lingên xwe, hîngê mana jiyanê çi ye? (Siyâ Evînê, rûp 180) Erê; bi dirêjîya dîroka gelê me û xebata wî ya xwînawî, her dijminî ji neçarî efu bo xelkê me yê şoreşger derxistiye. Dijmin rola giring ya ronakbîr û welatparêzên kurd li dervey welatî dizane. Ew têdigehe ku, xwepêşandanek, pirotestûyek, nivîsîn û pirtûkek çi dikin. Lewra ew ne bes bi efuya, belku; bi dehan rêyên din jî, hewil dide ku, ronakbîr û şoreşgeran ji dervey welatî rakêşe bin sîbera xwe û paşî bêrûmet û serşûr bike, yan jî bi pîlanekê bikuje û berze bike. Erê hêşta “ zor û zulim li welatî her berdeyam e. Ma ev çend xebat, ev çend zehmetî kêşan, derd û keder, ne ji bo azadî û serbestiya kurdan bû? Gelo ew niha vegere, ew dê li xwe mikur neyê? Ew dê îxanet li xwe, li jiyanê xwe, li doza xwe neke û li gelê xwe neke? Ew dê bi vî awayî siyaseta rejîma turkiye nepejirîne?”(Siyâ Evînê, rûp 179) Belê; Mehmed Uzun î divê bide xuya kirin ku, ronakbîr û welatparêzên kurd li dervey welatî, pîlan û nexşên dijminî têk didin û ji bo mafên xwe yên rewa dixebitin. Dema gelê me geha azadî û serbilindiyê, hîngê dê efuyên dijminî bi dawî ên, nexo dê her berdeyam bin, lê kes guh nadetê.

***

Dema Xanî yê nemir ev çend rêzên jêrî vehandîn:

“ Ez mame di hîkmeta Xudê da, Kurmanc di dewleta dinê de,
Aya bi çi wecih mane mehrûm? Bîlcumle ji bo çi bûne mehkûm”
(Siyâ Evînê, rûp 218)

Hîngê wî baş dizanî ji bo çi bûne mehkûm. Her wesa Memduh Begê jî dizanî ji bo çi? Niha Mehmed Uzun jî dizane ji bo çi? Lê ya giring ew e ku, bi dirêjîya 300 sê sed salên pîr kuştin û wêran kirin, hêştan me nekariye-Yan me neviyaye- bersiva wê çendê bidîn!! Her wesa xelkê

me-yan rêberên me-çi wuc û mifa ji serbûrên berê wernegirtiye. Ta niha bi dehan serhildan û şoreşên kurdî yê hafîne kirin, lê ji ber sedemên xuya û ne xuya, hemî ji nav çûne. Uzun î, divê bi navê Xanî, Memduh û xwe jî, dîsan vê pîrsê bike û li benda bersivê ye..

Ew xwendevanî radikêşe nav dîroka pîrr rûdan, şewat û derdeserî. “ Niha payiza 1926 an e.” (Siya Evînê, rûp 32) Dema hevalê wî yê çerkes, pisyara dest û darê welatî dike. Memduh Selîm Beg dibêje:

“ Par li Kurdistanê, qetlîamek mezin çêbû. Turkan gelek bîrewer, rênas û pêşewayên me bi dar ve kirin.”(Siya Evînê, rûp 32-33)

Hîngê xwendevan hizir dike. Par, anku sala 1925 ê. Çi bûye? Ew çi qetlîam bû? Bi germî dipirse. Erê; di wê salê de, şoreşa Şêx Seîdê Pîran, bi destên kevneperristên turk, hatibû ji nav birin. Li qada bajarê Diyarbekrê, ji pêncî rêberên kurd pêtir bi qinarê ve kiribûn. Welat wêran kiribûn û bi sedan karên hov dijî gelê me yê bêguneh encam dabûn. Her wesa, helwêsta Sowyetê jî destnîşan dike ku, dema şoreş ber bi têkçûnê diçû, çewan dergêhen xwe digire û çi alîkariyê nake, çinku berjewendîyên wê digel hukumeta Tirkîyeyê hebûn. Hîngê her çi bîr û baweryên mirovatî û pîrînsîbên Markîsîzîm-Lînînzîmê hebûn di ber piyave dan.

“ Turkiyê hukumeta Sowyetê ber bi xwe kişandîye. Hikumeta sowyetê alîkarî li serhildanê nake û derfîyên xwe ji şervanan regirtiye.”(Siya Evînê, rûp 147) Lewra dema xwendevan diçe nav dîroka xwe, ew agehdarî rûdanan dibê, egerên têkçûna şoreşa dizane, dost û dijminan dinase û li rêyên rizgarbûnê jî digere. Çinku yê dîroka xwe nenase, ew neşê bi dirustî berevanîyê ji gelê xwe bike.

Dema Memduh Beg, ji ber sitem û tadaya rijêma Tirkîyeyê dirreve û digehe Antakyayê. Ji layekê ve, ew dibê mamosteyê zimanê ferensî-Pîrranîya ronakbîrên kurd, Bedirxanî û yê din-bi alîkariya Ferensîya dijîn û kar û barên xwe bi rê ve dibin. Lê ji layê din ve, pîrrnîya çavkaniyên dîrokî, xuya dikin ku” Feransîzîya destê here dirêj, di alîkarîya Kemalîya de, ji bo şikandîna şoreşên kurdî, hebû.”(14) Lewra mirov wan ronakbîran, mîna berxê Îsê Dela dibîne (15), ev kare jî tevaya dijminên gelê kurd encam dane û heta niha jî berdwame û nimone jî mişene!!! Uzun î viyaye xuya bike ku, divê gelê kurd, sîratîca xwe ruhîn bike û piştî xwe bi dijminan gerim neke. Eger dijminek, alîkariyê jî bike, wî pîlan û nexşên xwe hene. Lê, divê kurd, şareza û bispor bin û xwe ji wan pîlanan bidine alekî.

Ew mesela behîşt û dozexê, berovajî pirtûkên ayînî xuya dike. Ayîn dibêjin:” Agirê dozexê pîrr germ e û yê ku, gunehê wî pîrrbin, wê bikeve nav agirî û bişewite!” lê dema Memduh Selîm Beg, dikeve nav agirî.” Heyret, tu germî tune. Na carina heye, carina tune.(Siya Evînê, rûp 215)Her wesa pesin dide.” Ev agirê xopan ku, her kes jê di tirse, ev e?”(Siya Evînê, rûp 215) Ne agir, ne jî sotin heye. Nexo çewan “ Ew di nav gulîkên êgir de, hêdî hêdî, digere. Agir. Agirî?”(Siya Evînê, rûp 215) her çend vê meselê ne ji Mehmed Uzun î destpêkiriye, belku; bi dehan zana û fêlesofa ev çende destnîşan kiriye, lê giringî ew e ku, hêştan di nav gelê me de heye, cihê rêz û tirsêye jî. Lewra li ser peyvîn û vekolîn, karekî pêwîst e.

Şoreşa Agirî têk diçe û Memduh Selîm Beg, bi dilekê şkestî ji wexera xwe vedigere, lê Ferîhayê mêr kiriye. Di pîrse. Lê ew neşê dest ji mêrê xwe berde! Eve jî wê çendê xuya dike ku, nivîskar xem û kovanên wan, dihavêje ser milên, adet,rewîşt û torên kirêt û ne jêhatî. Uzun bi zimanê wan dibêje:” Mirin ji bo adetên kirêt. Bila asteng di rêka evîndaran de nemînin. Da ku, jiyana xelkê delal serûbin nebe.” Raste ku ev babete, mişe di stiran û çîrokên folklorî de, hatîne destnîşan kririn û xelkê baş jî li dij rawestayê, lê Uzun î birengêkê ciwan ev çende pêşçav kiriye. Dîsan ji şarezatiya xwe, keçekî çerkes dike berdilka Memduh ê kurd. Yê derbeder û sirgûnê welatê xerîbiyê. Da ku, bi wê çendê aşkera ke ku, her çend Kemalîyên kevneperrist,

hewil didan ku, mabeyna gelên di nav Tirkiyeyê de dijiyan têk bide û pîlanên çepel bigêrrin, lê dîsa nekarî vî sinorî dane û biratiya, kurd, çerkes û ermeniya jî ku-ji ayînekî din bûn- têk bide. Lewra “bingehê edebê jêhatî û nemir ew e ku, biratiyê mabeyna xelkê bindest peyda bike. Xelkê ku, di nav civatekê de, digel hev dijîn û ji bo hev xebatê dikin.” (16)

Bi giştî xelk wesana hizir dikan ku, nabe û karekê kirêt e, mirovê şoreşger, carina bi xweşiya bedenî, areq û keyfê ve mijûl be!! Belku; divê her tim paqij û bêguneh be, çî karên ne di rê de neke. Lê Uzun naxwaze qaremanê xwe, mîna Mesîhî xuya bike. Çînkû ew jî mirov e, hej areq û bedenên nazik dike, rastiya dengê dil û mejiyê wî di dane ber çav. “şevên bêxew, carina ji bo xebatê, carina ji bo qesta felekê. Dengê kemaçe û keçên xama yên Yewnanî.(Siya Evînê, rûp 61) “Gava daxaza bedenê li Memduh begê tê xezebê, ew xwe davêje otêlên Şam, Heleb û beyrûdê.”(Siya Evînê, rûp 195).

Folkilora kurdî, deryayeka mezin û pîrr e ji çîork, stiran û dehan babetên giringên din. Nivîskarê şareza, dikare gele mifay ji wan wergire û berhemên xwe pê dewlemend û bi hêz bike. Lewra Mehmed Uzun î kariye sodê ji çendîn çîrok û stirana wergire, mîna: Binefşa Narîn, Xec û Siyabend, Mem û Zîn ê. Her wesa şiyaye dergehên helbestvanên mezin, wek: Xanî û Cizîrî jî biqute û romana xwe, bi dirr û mirariyên wan bixemlîne. Ev e siruda nîştîmanî ya Agirî jî, bi dengekê bilind dilorîne.

Agirî, Agirî tu agir bûyî
Li nav ketî, serbilind bûyî
Li ser Kurdistanê çira bûyî

Hilbe Agirî, hilbe agirî”(Siya Evînê, rûp 130)

Her wesa jîyana Ferîhayê bi ya Binefşa Narîn ve girê dide û vê stirana pîrr mana, miştî wênên şîrî û daxazên dilê şewitî, bi zimanê Ferîhayê dibêje:

Bila mêrê meriya bi dilê meriya bî
Bila nan hebî û dew tune bî
Bila xwarina meriya garisê bi gilgil bî
Bila lihêfa meriya ezmanê bilind bî

.....

Bila cihê meriya ne li vir bî
Li sinorê Ecem û Gêwir bî

.....

Bila mêrê meriya ne bi dilê meriya bî
Bila sibê heya êvarê ne kar bî, Ne şixol bî
Xwarin û libas pîrr bî

Dilê meriya tim bi kul bî....(Siya Evînê, rûp 185)

Di Hunerê nivîsînê de, Uzun î hindek xeletên teknîkî di avahiyê romana de kirîne, bo nimone: Ew dibêje: Mêrê têrbejin dirêj(Siya Evînê, rûp 14)

Lê dema jinên Antaqiyayê, pesnê wî didin, dibêjin: Merivekî bejin navîn, zirav...(Siya Evînê, rûp 26)

Ew dibêje: Di bajêrê biçûk de, taxa biçûk. Di taxa biçûk de, xaniyê biçûk.(Siya Evînê., rûp 81)

Lê dema Memduh Beg diçe jor, dibêje: Derin odeya rûniştinê. Deriyên girtî yên odayên din.(Siya Evînê, rûp 82)

Odeka mezin, li gor adetên çerkezan raxistî(Siya evînê, rûp 32)

Ew xanî wesana xuya dike ku mezin e, çend odayên wî hene û ya rûniştinê jî fireh û raxistiye, ne ku biçûk e!

Zimanê kurdî li kurdistana jorî, her ji sala 1923 ê hatiye qedexa kirin. Lewra çî dergehên zanîn û fêrbûnê nebûn ku xelk pêş ve biçê û layên tarî rohin bike. Ne xandîgeh û pirtûkxanên kurdî, ne kovar û ne rojname, ne radyo û ne jî televizyon. Di rewşek weha de, li jêr perdeka reş de, dê çewan gel pêşkeve, edebiyat û çanda xwe pêş de bibe!! Ev e hemî sedemên paşda mayîna gelê me bûn, lê digel hindê jî, ronakbîr û nivîskarên me, asteng têkdane û xizmeta ziman, edebiyat û rewşenbîriyê kirîne, mixabin ew mîna tilîyên desta bûn. Lê belê; di van salên dawiyê de, bi dehan nivîskar û ronakbîrên kurd peydabûn û rewş ber bi pêş de birin. Mehmed Uzun bi xwe dibêje: “ Ez sala 1972 ê, di zîndanê de fêrî xwendin û nivîsîna kurdî bûm.(17) Lewra eger kêmasî jî di zimanê wî de hebin, tiştek normal e, çinku “ her çend pêngavên me kurtin, lê girin ewe ku em ber bi pêş de diçîn.” (18) Her çend ta ku niha gelek meselên ziman û rênivîsê, nehatîne çareser kirin û zimanê vê romanê(Siya Evînê) jî, ji romanên wî yê din bi hêztir e, lê dîsan ew ji kêmasiyan rizgar nebûye. Peyvên biyanî, darriştina hevokan, bi karanîna hindêk peyvên ne di cihê xwe yê dirust de, bo nimone:

Muqedes : Dibe Pîroz
 Sîrr û esrar: Nihênî û nepenî
 Şerq: Rojhelat
 Esas: Binaxe, şengiste
 Lewhe: Keval, tablo
 Wezinandin: Kêşan, pêvan
 Letîf: Nazik, rind, ciwan, narîn
 Tecrube: Serbûr, bûyer, serpêhatî
 Zikam: Persîv, helamet, serma
 Hereke: Bizav, bizotnewe
 Xof: Tirs, sehim
 Xerbe: Kavil, wêran,
 û gelekên din...

- Bêyî ku ew hay ji taya evînê hebin(rûp 76)
 Ya rast ev e: Bêyî ku wan hay ji taya evînê hebe.(yek taye)

- Dapîra min ew fêrî min kiribû.(Rûp 106)
 Ya rast ev e: Dapîra min ez fêrî wan kiribûm.

- Giyanê min ezîztir ji hevalên min, ji ev qaremanan nîne.(Rûp 159)
 Ya rast ev e: Giyanê min, ji hevalên min û van qaremanan ezîztir nîne.

- Tu divê bizewicî.(Rûp 200)
 - Jinek divê li mala te be.(Rûp 200)
 Ya rast ev e: Divê tu bizewicî?
 Divê jinek li mala te be? Çinku firmane(Emre)

- Mistek ronahî direşîne ser kaxezê.(Rûp 119)
 Dema çiray sînahî ya xwe direşande jora tarî, ji nû wî Misteka nîska berda binê tîrkî.
 - Ez ji were qewekê bipêjim (Rûp 64)
 Nanî bipêje, lê qehwekê ji me ra çêke.
 - Di odeke stûr ya Hotel central de.(Rûp 116)
 Darekê stûr bîne, lê di odeke mezin de razê.
 - Hebûna wê germiyek dide odê û tiştên odê.(Rûp 40)
 Hebûna wê germiyek dide odê û tiştên wê.

Di nav rûpelên vê romanê de, gelek rûdanên girin hene: şoreşa Şêx Seîdê Pîran, Agirî, Kurd tealî Cemîyetî, komela Hêvî, Partîya Xoybûn, Helwêstên welatên Sovyet û Îranê, Hovîtiya hukumeta Tirkiyeyê, qaremaniya xelkê me, Xiyaneta hindekan (Mehmed Şukrî Segban). Her wesa pîrr e ji babetên siyasî, civakî, evîndarî û edebî. Xuyaye ku Mehmed Uzun î xwe pîrr zehmet daye, ta ku kariye bigehe van rûdan, cih û binkan.” Qehwexana Abdullah Çawîşê erxenîyê, cihê Hêvî li Serkeciyê, li hember postxana nû, di xanîyê Erzurimiyan de.” Her wesa di nav rûpelên rojname û kovaran de jî gerhaye, xwe gehandîye gelek qulaçên jîna gelê kurd. Bi vê çendê jî, romana xwe xemlandiye.

Her çend gelê me, di vî demê nazik de, pêdivî edebê riyalîte û xweragirtiye û ev romane dikeve xana edebê romansî (Xerîbî, tenhayî, derdeserî, bêxwedanî, xem û kovanên giran, bêçareyî û bê rêdîtî bi dawî hatiye) lê Siya Evînê ji layekî ve, baştirîn romana Mehmed Uzun î ye û ji layê din ve jî, ji romanên here serketiyên me ye û qulaçeka vala ya pirtûkxana kurdî pîrr kiriye. Em hêvîdar in li ser nivîsînê berdewam be, lê giringî ne ew e ku mişe binivîse, belku; ew e ku berhemên jêhatî yên hosan pêşkêş bike.

ÇAVKANÎ:

1. Hesên caf, çîroka nû ya kurdî. Çapxana Elai. Îraq 1979, rûp 19.
2. Her ew çavkanî, rûp 24.
3. Kovara Beyan, hejmara 126, befirbar. Îraq.
4. Husên arif, çîroka huneriya kurdî 1925-1960, dezgeha roşenbîrî û belav kirina kurdî. Bexda, Îraq 1977, rûp 112.
5. Sebah xalib, jin di çîroka kurdî de, dezgeha roşenbîrî û belav kirina kurdî. Bexda, Îraq 1979, rûp 10.
6. Nizar Mehmed Seîd, kes di kurteçîrokê de. Kovara Dengê me, hejmara 4, Duhok, Îraq 1989, rûp 65.
7. Husên qebanî, hunerê nivîsîna çîrokê, dezgeha Çîyay, Bêrût 1979, rûp 8.
8. Husên Arif, çîroka huneriya kurdî, rûp 10.
9. Reza Al-neqaş, helbestvanên xweragirtinê. Dezgeha erebî ji bo vekolîn û belav kirinê, çapa sêyan, Bêrût 1972, , rûp 91.
10. Mehmed Uzun, Siya Evînê, Orfeos, Stockholm, Swêd 1989, rûp 9.
11. Hesên Caf, çîroka nû ya kurdî, rûp 24.
12. Hemeseîd Hesên, pêşgotineka dirêj ji bo komeleka kurte çîrokan, Stockholm 1990, rûp 12-13.
13. Hemeseîd Hesên, erê form ji naverokê giringtîre? Yeketiya nivîskarên Kurdistanê, rûp 4.
14. Kovara Çanda Kurdî, hejmar 1, binkê çanda kurdî, London, çîrya pêşîn 1988, rûp 90.
15. Ji bo ku Paşayê Amêdiyê, bawerî bi aqilê Îsê Dela bîne, jêre dibêje:” Vî berxî bibe û piştî meheka din bîne ve, lê ne qelew û ne jî lawaz bibe, min her wek niha ji te divê!! Piştî hizirkirinê ew pîlana xwe dadinê. Her roj bermilêkê giyay di dete berxî, lê êvarî serê Gurgî nîşa dide. Lewra ji tîrsa Gurgî, her çi xwarî dihelîne. Piştî mehekê, her wek berê, berxî ji paşay re vedigerîne. Ew jî pîrr bi aqilê wî dilxweş dibe.
16. Corc Lokaş, vekolîn di riyalîzmê de. Dezgeha universîtê ji bo vekolîn û belav kirinê, çapa sêyan 1985. Wergerandîna Dr. Nayif Biloz, rûp 38.
17. Kovara Wan, hejmar 1, Stockholm, Swêd 1992, rûp 37.
18. Ji peyvên Lenîn î ne.

Axîn û nalînên texa bindest di çîrokên Hesên Îbrahîmî de

Rewşa aloz û xeraba milletê kurd li Kurdistanê başûr, dilê her kurdekê bi rûmet diêşîne. Çinku ji bo parastina Kurdistanê, bi sedan hezar xelkê me hatine kuştin û bi bi hezaran bajar û gund hatine sutin. Roj bi roj kawdanên welatî ber bi wêrankirinê diçû û çî ronahî jî, ne dima û dilê xelkê jî, ji ber rûdan û boblatên diltezîn, diêşa û bi sedan hezar, derbeder û mişextî welatên biyanî bûn. Mirovê kurd li Kurdistanê başûr, bêhêvî û bêomêd bibû. Tevaya dergêhen azadî û serxwebûnê li ber hatibûne girtin û perdeka reş xwe avêtibû ser welatî. Hukumeta faşî ya Îraqê, bi hemî cûrên çekên vebirandinê, yê sutin û qirkirinê, ji napalm û kîmyawî li dij gelê kurd bi karanîn. Karesatên Helebce û Hêrişên Enfala, naêne ji bîr kirin. Belê; rewş gehiştibû dawiyê û hemî hêzên Kurdistanê başûr xwe avêtibûn nav Îran û Ewropayê û dever ji pêşmergan vala bibûn. belê; di wê rewş de, çî sînahî jî nemabû. Lê ji nişka ve, şans û delîveka dîrokî ji bo kurdên başûr peyda bû. Sedamî, welatê Kuwêtê dagîrkir. Lewre pîrniya hêzên cîhanê, xwe kirine yek dest û Sedam ji Kuwêtê derxitin. Hîngê hemî dilsoz, welatparêz û heta digehe çaş û xwefiroşan jî, beşdarî serhildanekê dîrokî bûn û tevaya dezgehên Faşiyên Îraqê, herifandin û Kurdistan paqijkirin. Partiyên kurdî jî, ji Îranê vegeryan û welat xistine bin kontrola xwe. Lê dema hêzên hevpeyman, ji ber berjewendiyên xwe li deverê, nexwastin Sedamî rakin û xelkê Îraqê ji sitem û zulma wî rizgar bikin. Hîngê Sedamî dîsan makîna xwe ya cengê civandin û hêriş kire ser gelê kurd. Dîsan partiyên kurdî û vê carê hemî gelê kurd jî digel, revîn û xwe gehandine sinorên Îran û Tirkiyeyê. Di vê reva mezin de, bi hezaran zaro û bêçare bi rê ve ji ber serma û birçê mirin. Ax Xudêwo! Di bin her darekê, kevirêkê, li ber her kavilekê şewitî, kaniyeka dagrtî mirovekê kurd veşartiyê... Mirov nizanî, çewa ew karesat û boblat hatine ji bîr kirin! Dimin me hemî gelê kurd dike yek û dide ber çekê qirkirinê, lê em nikarin bibin yek û armancên xwe yê sitratîcî biparêzîn! Erê; piştî wê reva mezin, bi alîkariya hêzên hevpeyman, kurd vegeryan cih û warên xwe û ji aliyê hêza çekoç ve heta niha jî, diêne parastin. Lewre her ji sala 1991 ê, Kurdistan ji bo xelkê kurd bibû beheşteke ser rûyê erdê. Her wesana ji aliyekê din ve, hêzên hevpeyman, rêxistinên mirovî li tevaya cîhanê û kurdên li dervey welatî, destê alîkariyê dirêkîrin û di avakirina Kurdistanê şewitî û wêrankirî de beşdarî kirin. Lê hezar heyf û mixabin. Ax Xudêwo! Dîsan şerê birakujiyê destpêkir û welat di xwînê werkirin.

Di rewşek weha dilşewat de, rola nivîskar, ronakbîr û bisporên kurd xuya dibe. Her çend pîrniya nivîskarên Kurdistanê başûr, ji ber kawdanên aborî û hejariyê, di bin sîbera partiyên xwedan deselat de dijîn, lê gelek ji wan, nerazîbûna xwe diyar kiriye û li dij şerê xwekujiyê nivîsîne û helwestên camêrane wergirtine. Lê dîsan mixabin ku, şer her berdewam e û bi çî rê, alîkarî û pêşniyarên biyaniyan jî, naête rawetandin! Belê; gelek nivîskaran berhemên xwe bi van karesatan hunandine. Helbet şer hemî tiçtekê xirab digel xwe tîne. di van şeran de, bi sedan kes hatine kuştin û bi hezaran jin û zaro ketine kolanan, birçî û bêxwedî mane. Kar jî nîne û pêwîstiyên jiyanê jî, bêmana giran in û her kes nikare ji bo zarokên xwe misoger bike. Ji bo peydakirina nanî, hindekan dizî kirîne û rewîştên kirêt bi kar anîne. Belê di vê rewşê de, dema

bera, mêr yan kur li afretên kurd hatîne kuştin, êdî ew ketine bin barê giran û ji bo peydakirina nanî - hindek tê nebin - ew din neçar bûne û laşê xwe yê pîroz firotine. Raport xuya dikn ku, di van çar salên bûrî de, bi sedan afretên kurd yênhatîne kuştin. Li ser vê giriftarî û kawdanên aloz û xerab, çendîn berhemên nivîskarên kurd ji dayik bûne. Yek ji wana, nivîskarê xort û jîr Hesên Îbrahîm e.

Wî di van salên dawiyê de, çend kurteçîrok ku, ji aliyê form û naverokê ve di serketî, efrandîne.

Belê; çîroknivîs bi germî diçe nav rewşa aloza xelkê me, li Kurdistana başûr û li dij tevaya karên çewt û ne mirovane diraweste û bi zimanê qaremanê çîroka xwe, rewşê berçav dike. Erê; birîn kûr in û xemên xelkê me, giran in. Giran in û mîna çiya ne. Lê dilsoz û xemxorên gelê kurd, bi vê çendê razî nabin û bi gelek rêka hewil didin ku, van azar û kovanan sivik bikin. Helbet dema di welatî de, şer hebe, êdî demokrasî jî nabe û gêleşok û tengavî jî wê mişe bin. Karên çewt û zulm jî peyda dibe. dijmin jî bi hemî hêza xwe, pîlan û nexşên genî dadinê û pirrê caran dihege armancên xwe yê çepel û kirêt. Belê; rewş xerab e û kêr gehiştê ser hestî. Hesên di vê çîroka xwe de, kawdanên dezgehên Deselatê dide xuya kirin ku, çewan xelkê şet û dîn dike û nahêle cemawer bi azadî bipeyve. Dema yek pê li ser cergê xwe dane û wan dezgeha gunehbar bike, hîngê ew dikarin wî kesî gullebaran bikin. Lê nivîskar zîrekane, pêşbîniya xwepêşandan û serhildaneka din dike. Werin em bi hev re vê kurteçîrokê bixwînin.

HEVPEYVÎNEK DIGEL ŞÊTEKÊ

Li demekê ne yê xuya, li cihekê bê şûnwar û li civateka bê serûsîma, ev hevpeyvîne hate saz kirin.

“Gelî guhdar û bînera, çaxê we baş. Niha hûn û ev hevpeyvîne di gel vî şetî, ewê leqa didanî, cilkên xwe didirînit, hevî û cîran jê direvîn, bera di esmanî werdikit û bê oliya dikit. Fermon hûn û ev şete.”

+ Şeto xwe bide nasîn?

- Ez ne şet im! Hûn dişet in. Ez dizanim rojê çend ser diêne birrîn û çend ezman diêne kurrîn.

+ Bê ezman dirêjî. Em dê çend pirsiyara ji te kîn û bi kurtî bo bînera bersiv bide. Pirsiyara êkê: Karê te çi ye?

- Karê min hişyarkirina mêşka, fêrkirina rastiyê û diyarkirina gunehbar û dizane. (Hîl hîleka kirêt belavbû, di gel destqutaneka ne rêkxistî.)

+ Pirsiyara duyê: Dema tu berze dibî, tu kî ve diçî?

- Bi rastî ez yê di zînanên tarîperêsa da, yan jî xwe dikime pêxarin, ji bo bîrsî û hejara.

+ Pirsiyara sêyê: Tu wek kesekê şet, di kîjan rêxistinê da kar dikî?

- Di ya pale û rênçberan da.

+ Pirsiyara çarê: Hîviya te ya dawiyê?

- Hîviya min ew e ku, ev hevpeyvîne bibite xewn û ez hişyar bibim.

Di gel peyva dîmahiyê, dengê du - sê gulla ji serê makrofonê derket û di gel ketina wî, çend bînerên li pêş wê hevpeyvîne, rabûne serxwe û bû xwepêşandan.

Hesên di çîrokeka din de, zîrekane diçe nav derûnê mirovekê kurd û rewşa wî ya pisîkolojî û wêrankirî destnîşan dike. Belê; dîsan em neçarî vegehrîn ser kawdanên Kurdistana başûr. Ji ber wan giriftarî û şerê xwekujiyê, bi hezaran kurd, ji hemî çînan civata kurdî, revîne û bi şkandina çendîn asteng û kospa xwe gehandîne welatên biyanî. Êdî li xerîbiyê piroblimên mirovê kurd

dest pê dikin. Nezanîna zimanî, bêkarî, xerîbî, cudahiyên kultorî, tenêbûn û heta digehe xwe kuştinê jî.

Hesen vê rewşa namobûna mirovê kurd li derveyê welatî, bi ya yekê din ku, di zîndanên faşîyan de ye û li benda li darxistinê ye, berçav dike û xwendevanî radikêşe kûratiya ruha wêrankiriya qaremanên çîrokê. Dîsan pê nevê ez çîrokê şirove kim, çinku ew bi dengê hezar bilingoya hawar dike.

ÇAVÊN MIN... ÇAVÊN WÎ

Çavên min di zil in û rik yên li wê derza bin dergehê ku, ronahiya derve hatin û çûna mirova diyar dikit. Ha ha dê êk zenga dergehê lê dit, bêdengiya min kujit û silav kite min.

***

Çavên wî dizilqutin û yên li wê pencera çargoşe û xaçkirî, ewa bi serê dergehê ve. Çend carekê zêrevanê wê jorê, diêt û diçit. Ha ha dê ên dergehê lê vekin û silav kine giyanê wî.

***

Çavên min man zil û guhên min man bel û dergehê min nehat qutan. Ew telefona bi rex min ve, eve çend cara min bilindkir ka kar dikit yan ne. Bêdengiyê ez hêrkirim, ya ji min ve kes di vî bajêrî de nîne... Min dirade dengê, mêşek, pêşiyek, seyek yan jî çûkek.

***

Çavên wî na rawestin ji qutanê.
Guhên wî yên bûyne kaniya xwînê.
Şeq şeqa seqatên dergeha mejî lê simt.
Ne telefon û ne zenga dergehê.
Çend xelkê bajêrî yên anîne wêrê.
Wî mirade çirkeyekê di xew biçit. Sîsirk û mşka, şere li ser leşê wî...

***

Dergehê wî vebû. Helgirtin, rakêşan û birin cîhana bêdengiyê...
Dergehê min nehat vekirin, telefona min nehat lêdan. Dilê min nehat qutan. Di xerîbiya xwe de, bûm hevalê cîhana wî...!

***

Bi rastî Hesen Îbrahîm, çîroknivîsekî hişyar û jîr e. Xwedan taqet û şîyanên edebiyên bilind e. Zimanê wî sivik û rewan e. Zîrekane naveroka çîrokên xwe dihelbijêre. Berhemên wî her zû diçine kûratiya dilê mirovî. Em serketinê jê re dixwazîn û hêviya me ew e, li ser efrandin û berhemên jêhatî berdewam be.

Dîroka çîroka kurdî û Rewşa çîroka kurmaniya bakur

Hindek şareza û bisporên dîroka edebîyata kurdî, li wê baweriyê ne ko çîrokeşirên bersîsê abid, Şêxê senanî û qewlê hespê reş, destpêka çîroka kurdî ne, hîngê jî, feqyê teyran 1307 -1376 z, dikine yekem çîroknivîsê kurd. (1) herçend ew çîrokeşir bi naveroka xwe çîrok in, lê bi bawerîya min, yê bi forma helbestê hatîne nivîsîn û nakevne xana çîrokan.

Heta berî çend sala ,Çîroka (le xewma) ya Cemîl saibî, ko di sala 1925 ê de, hatibû belav kirin, yekem çîroka hunerî ya kurdî bû. Lê piştî dîtina çîroka şiwêş ya fiwadê temo ko di sala 1913 ê de, belav bibû, êdî ew dîrok paş de bir. Niho dema çîroka mem û zînê, ya Mele mehmûdê bayezîdî, ko di sala 1856 ê de nivîsî, hatî ye dîtî û sax kirin, êdî dîraka çîroka kurdî (57) salên din jî, paş de bir û rûpelekê zêrîn ji bo gelê kurd nexşa.

Ji bo ko rê li hin hizir û boçûnên lawaz û sist, li ser dîroka çîroka kurdî bête girtin, dir. Ferhad pîrbalî, yê ko çîroka Mele mehmûdê bayezîdî, dîtî û saxkirî, dibêje: "eger bêjin teknîk û formê vegêranê di vê çîrokê de, kevin û folklorî ye, hîngê divê bizanîn ko di sala 1856 ê de, ev teknîk û formê vegêranê, di nav tevaya edebîyata cîhanê de hebû û hîngê ne mobasan (1850 yê bûye) û ne jî çîxof peyda bibûn. Her wesa hemî mercên çîrokê tê de hene, wek (hîbke û lêkidayîn, rûdan, palewan, girê, destpêk, dîyalog, menelog û dawî) jî. Ji ber hindê, ji bilî çîrokê, em nikarîn navekê din lê bikîn. (2) di encamê de, min divê bêjim ko, çîroka mem û zînê, ji nivîsîna Mela mehmûdê bayezîdî, ko di sala 1856 ê de, bi zaraveyê kurmançiya bakur hatî ye nivîsîn, di dîroka edebîyata kurdî de, yekem pexşan û yekem çîroka kurdî ye. Bi vî rengî Mele mehmûdê bayezîdî dibe yekem pexşannivîs û yekem çîroknivîsê kurd. (3)

Di salên 1932 ê û vir de jî, celadet Bedirxan, kamîran Bedirxan, cegerxwîn, Osman Sebrî, Nûredîn Zaza û Qedrîcanî jî, çîrok belav kirîne. Di sala 1960 ê de, Salih rişdî çîrokek di kovara ronahî de belavkir. Di salên 1960 î û vir de, Mihemedemîn Osmanî û sadiq behaedîn Amêdî, çend çîrokên temsîlî, di radyoya kurdî de, li bexadayê belav kirin. Di sala 1979 ê de, Mihemedemîn bozaslanî pirtûka meyiro li Stenbolê çap kir. Ji ber gelek sedem û hoyan, hûn dibînin ko çîroka kurdî (kurmançiya bakur) di rewşek lawaz û kiz de bûye.

Lê di gel hindê jî, cihê dilxweşyê ye ko heta niha, 41 nivîskarên kurmanç 69 roman jî nivîsîne. Ji wan jî: Erebe Şemoyî, hacyê cindî, mehmed uzunî, babê nazê, mehmed baksî, enwer Mehemedtahirî, Laleş Qasoyî, sidqî Hîrorî, Hesen Silêvanî, şahînê bekirê Soreklî, Sebrî Silêvanî, nacî taha Berwarî, hizirivanî, Îbrahîm seydo aydoğanî, loqman Polatî, perwêz cîhanî, Silêman demîrî û Mistefa Aydoğanî, lê wî babetî jî, pêwîsitî bi çendîn semînerên din heye.

Belê; di van sîh salên dawiyê de jî, bi dehan çîroknivîs peydabûn, ko berihemên piraniya wan, ji Aliyê forim û naverokê ve di serketî ne, mîna: Nizar Mihemedseydî, Mihemedselîm siwarî, kerîm Cemîl bîyanî, fazil Umerî, Hesen Îbrahîmî, Îsmayil Mustefayî, segivan xelîl hîdayetî, îsmet Mehemedî, Celal Mustefayî, mi. Elî kutî, tosnê Reşîdî, redwanê alî, fewaz Husênî, salimê Casimî, rojen barinasî, Hesenê metê û Firat Cewerî.

Dema mirov çîrokên destpêkê û hindekên niha jî dixwîne, dibîne ko bi zimanekê sist nivîsîne û kêmasiyên rêzimanê di nav rêzên wan de dimişe ne, gelek caran rengê rapora didin yan jî nesîhet û şîreta dikin. Ji layê forim û naverokê ve, di lawaz û qelsin, lê roj bi roj ber bi pêş de, çûne û niha bi dehan çîrokên serketî hene. Babetên çîrokên piraniya nivîskaran li dij stem û zulmê, derebeg û axa û piştevanîya cotkar û hejarane û mirovê kurd hişiyar dikin û berê wî didin xebat û xweragirtinê. Her wesa girftarî û problemên rojane, yê jin û mêran, perwedekirina zarokan, jinrevandin û tolivekirinê ne û daxaza edaleta civakî û wekhevîya mirovî dikin. Bi kurtî me dîrok û rewşa çîroka kurdî zanî û ji bo ko em rewşa çîrokê ya niho bizanîn, divê berihemên çend nivîskaran bisengîn.

Enwer M. Tahir * nivîserek serketî ye û xwedan ezmûneka dirêje. Yek ji pêşeng û serkêşên çîroka nû ya kurdî ye. Hêvîyên çîrokên wî, ji xem, derd, kovan û êşên gelê kurd pêk hatî ye. Arêşên dagîrîkeran û girftaryên civata paşdamayî, bi rengekê hunerî da dirêje. Şîyaye cihê xwe di nav rêzên nivîskarên kurd de, bike. Teknîka nû bikar tîne û carina jî, xwendevan nikare bi hêsanî bigehe mebestên wî.

Ew di çîroka xwe de, bala xwendevanî radîkêşe ser hikumeta kevneperst û nepîteplkirina wê, ji bo deverên Kurdistanê. Zîrekane saloxdana riyên nexweş û tirumbêlên kevin dike. Arîşa dehan kesan di tirumbêlekê de: "landovereka şeş neferî, deh kes yê pal-palanê tê de dikin. Wek zilkê şixatê, millet wan yê dayine ber êk." (4)

Her kes ziyana cigarê dizane û niha bi dehan dezgehên saxlemiyê ji bo nehêlana wê, bi milyon dolara di mezêxin. Li gelek welatan, di dezgeh, tirên û tirumêlan de, cigarekêşan qedexeyê kirî ye. Lê li wela tê me û di tirumbêleka tijî jin û zarok de: "pîremêrekê bi dengê bolebolî, bi kux û tif, mijek li qelîna xwe da, kire temedî, neferê di tirumbêlê dî dan ji dişkêlê." (5)

Çîroknivîsî divê, wê jî bide xuya kirin ko dijminî hem rê li ber xelkê me girtibûn û leşkerê xwe yê çepel, gehandibû her deverê. Zulim û tadayî bi her awayî dikir. Ji lewre jî, dema tirumbêl nêzîkî gundî dibê: "tirumbêl pêş bigehite nav gundî rawesta, ya rasttir hindek mirovên bîyanî rawestand. Pisîyar ji hemîyan kir û pênas jî xastin... heta êk-êk pênasên wan xandin û serûrengê wan di gel şikilê pênasê berawrd kirin... rehma ji devê êk ji wan barî ş bi toreyî got, dê herin dê!" (6)

Belê; rewşa rê û cigarên neferan, zalgeha leşkerê bîyanî û bêhtengîya seydayî, hemî wek şerîteka filmê sînamayê rêz dibin. Piştî şkandina asteng û kospan û dema digehe ber derazînkê, jê re bibê: "seyda... çû, gelek ma li jivana te, tu nehatî." (7)

*****

Nizar Mihemedseîd*, çîroknivîsek xudan taqet û şîyanên bilind e. Berhemên wî ji Aliyê formê û naverokê ve di serketî ne. Di van bîst salên dawiyê de, şîya bête nav qada kurteçîroka kurdî û cihê xwe di dilê xwendevanan de bike. Heta niha çendîn vekolîn li ser çîrokên wî hatîne nivîsîn. Zimanê wî sivik û xweşe û hevokên wî bi hunermendî hatîne darêjtin. Gelek zêrekane babetên çîrokên xwe dihelbjêre û bi germî xwe berdide kûratîya girftarî û arîşên jîyana rojane ya xelkê hejar û bindest. Ew xwendevanî radikêşe cîhana çîroka û neçar dike ko milê xwe bide qaremanên wî û di çayxane, kolan û cadên bajarî de winda bibe.

Di çîroka Dudik de, mîrzo yê xudanê wê dudka zêrîn ko, awaz mîna tavîya buharê jê dibarin, di nav komên xortan de, digêrîne. Di rêya mîrzo de, xweragirî û berxwedana xelkê nîşan dide. Wî dike sîmbola şoreş û serihildanê. Dijmin hewil dide dudka wî bişkêne, rê li ber awazên wî bigire: "gehîşte pişt mîrzo. Berpêkek dayê û palek pê re na... Mîna spîndarekê qirande erdî. "(4) lê ew li berxwe dide û ji destan derdikeve. Xema wî ne birîndarbûne, belku dudka zêrî ne: "ya xudê bi îznea te, ya rebbî çi lê nehat bît! Ne şkesitî bît. Dilê perasîyekê ye, du yaye!" (8) gavek pê neçû, dîsan ji bo xortan şarand. Ew bi bawerî ye û dest ji xebat û bizavê bernade. Lê dijmin wî dûrpêç dikin û dixazin dengê dudka wî bibirin. Ew pif dike dudkê û dişarîne û xort jî, tewîna didinê. Lê dîsan ji nişka ve, "êk li hindav serê wî çiklî û dengê dudkê xendqand. "(9) ew dudka xwe rizgar dike û: "xudê karê bêbext û zordara rast neyinît. "(10) dibêje. Lê dîsan li ser girekê bajarî, dest bi dudkê dike û awazan direşîne. Xort jî, li dûr civîyane û: "taw. Taw. Taw mîrzo. "(11) dibêjin.

***

Fazil Emer * xwedan taqet û şîyanên bilind e. Çîrokên wî, ji Aliyê forim û naverokê ve, di serketîne. Zimanê wî sivik û xweşe. Teknîka nû bikar tîne û di nav refa nivîskaran de, cihekî taybet ji xwe re çê kirî ye. Zîrekane dice nav girftarî û jîyana rojane ya xelkê. Ew zulim û stema faşyên îeraqê, li gelê kurd kirî, qet naê ji bîr kirin. Jîyan li me kiribû dozex û hem rê girtibûn. Belê ;vê rewşa aloz û kemibax, piraniya berihemên nivîskarên me dagîr kiribû. Karesat û boblat pirin û dilê xelkê me dişewtînin. Fazlî Emerî, zîrekane çûye di nav derûnê xortekî kurd de û saykolojîya wî xûya dike. Dezgehên emin û muxaberatên hikumetê, jîyana xelkê wêran dikir û çî tam tê nehêla. Dayik ji kurê xwe re dibê: "kwîxa û ewên xelkê digirin, pirsra te dikirin. "(12) êdî bi lêkirina nave emnê, bese ko jîyana wî serûbin bike. Çinku her kes dizane ko ew dezgeh, çî tîne sere xelkê. Fazil, wê rewşa kemibaxa qaremanê xwe did xûya kirin: "min çi kirî ye? Min çi gotî ye? Ez di gel kê gerame? Di gel kê axivî me? Min berê xwe daye kê? Ez çûme kî ve? Ez di ber kî ra bûrî me? Kê di gel min axiftî ye? "(13) ji van pirsên qaremanî, xûya dibe ko ew di çî rewşek aloz de ye. Hezar pirs xwe di serî de dihelavêjin. Di tirse û pîlanên revê dadirêje. Xeyal dike ko tê girtin û ezîyet didin. Belê; fazil hêştan dirindetîya wan dezgehan dide xûya kirin ko, çewan diçûne di nav biçûktirîn karên jîyana xelkê me de û bi hemî rîya dûrpêç dikirin. Berpîrsê emnê jê dipîrsî: "ê? Xwandin çewa ne? Xwandina çî! Ewên kiçên kulîçê bibînît, dê hizra xwandinê ket! Tu çî dibêjî? Domîne çewa ne? Tu çî ji azadî dizanî? "(14) dijminî bi her awayî, hewil dida jîyana xelkê me nexweş bike. Kesayetîya wî bêxe bin pê n xwe. Fazil jî, di destnîşankirina kirîyarên faşîyan de, gelek jîr û hişîyar bûye.

****

Hesen Îbrahîm * çîroknivîsekî hişîyar û jîr e. Xwedan taqet û şîyanên edebyên bilinde. Zimanê wî sivik û rewane. Zîrekane naveroka çîrokên xwe dihelbjêre. Berihemên wî her zû diçine kûratîya dilê mirovî. Di dîroka gelên cîhanê û ya kurda de jî, şerên xwekujyê hatîne kirin û zîyaneka mezin gehandîne. Helbet şer hemî tişteke xirab di gel xwe tîne. Di van salên borî de, li Kurdistanê şerê xwekujyê germ bibû. Mixabin ko bi sedan kes hatine kuştin û bi hezaran jin û zaro, birçî û bêxwedî ketine kolanan. Kar jî kêmbû û pêwîstyên jîyanê jî, bêmana digiranbûn û her kesê ne

dişîya ji bo zarokên xwe misûger bike. Ji bo peydakirina nanî, hindekan dizî dikirin û rewştên kirêt bikar danîn. Belê; di vê rewşê de, dema bira, mêr yan kur li afiretên kurd dihatine kuştin, êdî ew diketine bin barê giran û ji bo peydakirina nanî-hindek tê nebin-yên din neçar dibûn ko laşê xwe yê pîroz bifiroşin. Di van salên bûrî de ,bi sedan keç û jinên kurd hatîne kuştin. Li ser vê girftarî û kawdanên aloz û xerab, çendîn berihemên nivîskarên kurd ji dayik bûn. Ew yek ji nivîskarên jêhatî ye û vê postereçîrokê daferîne. Ez naxwazim li ser çîrokê bipeyvim, çinku ew bi xwe hemî girftarî û karesatê bi rengekê edebî, didante ber destên xwendevanî.

Tablo

"Du leşên rîs, wek du marên evîndar xwe têk dihisîn. Leşekê ji bo têrikirina derûnî û guhnêlî û yê din ji bo têrikirina çend gewiryên birisî. Li dadgeha yasa evro, herdu hatin dadgehkirin. Êk bo kêla gulên şûndamaya evro, bêy ko wan gewirîya têriket û yê din, li kolanên bajêrî, simbêlên xwe baddan û li nêçîreka din digerîya! "(15)

***

Li welatên paşketî, bihayê jinê kême. Lewre ew nikare birîyara li ser jîyana xwe bide. Hemî heyî û ferman di destên zelumî de ne. Eve li Kurdistanê wesaye, lê dema rewş digehe welatên ewropa jî, piranîya zelumên kurd, her li ser yeka xwe ne û çî bihayî nade jinê. Lê li ewropa, wekhevîya mirovan heye û qanûn hemîyan diparêz e.

Ev çend e dibe sedem ko jina kurd jî daxwaza hindek mafên xwe yên xwezayî bike. Lê eve bi dilê zelumî kurd nîne û hîngê girftarî rû didin. Zelum naxwaze hindek deselata xwe bide jinê, yan jî bi çavekê bilindtir lê binêre. Rewş hosan kambaxe, lê piranîya zelumên kurd di civînan de û li cem jin, xwîşik û keçên xelkê, xwe bi mirovên pêşketî û mafparêzên jinê, nîşan didin, lê her ew kes li malên xwe, dikitorin û nahêlin jin û keçên wan ronahyê bibînin. Belê; li vêre Firat Cewerî *, vê mesela giring dike naveroka çîroka xwe û bi formeke serketî dadinê ber destên xwendevanan. Mebesta wî jî ew e ko, mirovên durû û kevneperst bide xûya kirin û ji Aliyê din ve jî, biha û qîmetê bide jina kurd ya reben û bindest. Belê; di çîroka heştê adarê de, ew rewş û têgehiştina Mamoste çetîn xûya dike, ko çewa di civîna de berevanyê li mafên jinê dike û dibêje: "erê hevalno! Wek hûn dizanin, jinên kurdan bindestin. Ew hem cinsê, hem netewî û hem jî sinfî bindestin. "(16) lê dema Mamoste çetîn-piştî vexwarina bîrê-di demjmêr yazdeh û nîvê şevê de, diçe malê, hîngê cewherê wî xûya dibe. Firat zîrekane perdê ji ser rûyê çetîn radike û kakla bîr û bawerên wî yên genî aşkera dike. Wî kilîta dergehî jî heye, lê dîsan ji jina xwe re dibêje: "ma qey heta ez bîst caran li derî nidim tu derî venakî? "(17)

Her çend Jineka jêhatî û baş e jî û bersiveka giran neda zelumî xwe, lê çetîn wê kirêt dike û jê re: "hişîş, dîsa devê te ve bû. "(18) dibêje:

Dîsan jinik xwe dilteng nake û dixwaze li gor dilê wî bipeyve, lê ew bêhn teng dibe û bi vî rengî bersiva wê dide: "min xêre? Êdî tu ne xwarinekê çê dikî, ne kincekê dişoyî, ne malê pakij dikî! Tu ancax bi gulê re rûnî û paşgotinîyan bikî. Binihêr, carek din jî tu bêyî xebera min neçî cihekî. "(19)

Belê; pir caran mirovên wilo aşkera nabin û xwe di bin perdê ve vedişêrin, ta ko jin bi xwe behs bike yan jî hevalek aghadarî rewşê bibe. Piranîya jinên kurdan, zû behsa derdên xwe nakin, eger kêr negehe ser hesitî.

Girftaryên jina kurd, li ewropa gelek in û xemên wê hindî çîyane. Firat Cewerî, di destnîşankirina vê problma mezin de, zîrek, şareza û bîrtîje. Ew di çendîn çîrokên xwe de, li ser rewşa kambaxa jina kurd radiweste û bi hostayî azar û problmên wê pêşiçav dike. Forma çîrokê serketî ye û zincîra rûdanan jî bi hev re girêdayî ye û xwendevanî radikêşe kûratîya çîrokê. Zimanê wî sivke û destpêk baş xemilandî ye. Lê Firat Cewerî di hindek çîrokên xwe de, teknîka kevin-şewê vegêranê-bikar anî ye û eve jî dibe sedemên peydabûna hinde lawazîyan di formê çîroka hunerî de. Her çend zimanê wî yê sivik û xweşe, lê carina dariştina hevokên wî sistin. Li dawiyê ez dikarim bêjim ko, ew çîroknivîsekê serketî ye û xwedan taqet û şîyanên hunerî ye û

wî karî ye cihê xwe di qada edebîyata kurdî de bike. Çîrokên wî ji bo xizmeta mirovatîya bindest û pêşketina mirovê kurd, ji bo cîhaneka nû ya bê stem û çewisandin û rojên xweş, yên hatîne efirandin. Meksîm gorikî dibêje: "erikê hunerî ew e ko mirovî bi hêz bike, girftaryên jîyana wî sivik bike, bawerî, omêd û evînyê di dilî de, mukum bike."

Hesenê Metê *, çîroknivîsekê serketî ye. Hêvênê çîrokên wî li ser rewşa civatî, sîyasî û saykolojî ya kurdên der ve yî welate. Mirovê kurd yê ko ji kultureka paşketî hatî û pir tiştên nû dibîne. Pir caran nikare xwe di gel biguncîne, yan jî beramber hindê karên ko nizane, xwe bi şareza û bispor nîşan dide û eve jî dibe egera peydabûna girftarî û serêşîya. Wî şarezayetîyeka baş di civata ewropa de heye û zîrekane karî ye biçîte di nav girftarî, bîr û bawer û jîyana rojane ya xelkê de. Ew desnîşana çendîn girftaryên welatî û der ve jî dike û me jî agehdarî çendîn xalên giringên civatê dike.

Mirovê nezan, di nav civata paşketî de, nikare zû birîyarên rast û dirust bide. Lewre pir caran toşî girftarî û serêşîya dibe û ji civatê jî, dûr dikeve.

Gelito, xortekî kurd e û wesa xuyaye ko, bawerîyeka mukum bi welatên sosyalst heye. Her çend wî ew welat, ji nêzik nedîtîne, lê her çi tiştê guh lê bibe, yekser baweriyê pê dîne. Eve jî rewşek xirab ji bo wî peyda dike. Lewre pir caran mirovên hosan, xelet di meselan dîgehî û jî bîngêhên rastyê dûr dikevin. Hesenê metê, divê vê bide xûya kirin ko, di welatên sosîyalst de jî, kêmasî hebûne û karên xirab û baş jî rû dayîne, herwek di welatên sermayedar de jî hene. Herdu cîn mirovin û gelên wan jî, ji çendîn çînen civatê pêkhatîne. Belê; mirovê hosan, roleke baş di civatê de nabîne û wek bebegayê, çi tiştê jê re bête gotin, yan guh lê bibe, yekser dubare dike. Çîroka simîrinofîf, çend layên jîyana gelito xûya dike ko, xwe bi çendîn rengên xwarinê ve mijûl dike û pereyekê zûr dimezêxe ko, eve di baweriyên mirovekê sosîyalst de, ne gelek pêwîst e, çinku erikên giringtir hene.

Dema ew hevalê xwe mêvanî xarinê dike, jê re dibêje: "wek ko min got, xusirew... Ko biqewîme, ez ji deh jinên lepdarî jî, jîrtirim. De êdî tu û bextê xwe... De fermo!" (20) Ji layekê din ve jî, dijayetîya gişt karên-heta eger baş jî bin-welatên sermayedar dike. Dema ew bi hev re vodka simîrinofîf vedixun, heval jê re dibê: "bi kêmanî te pepsî-cola û cemed jî di nav bixista, dîsa dibû." (21) Lê ew wê xeletyê nake û bi hisaba ko vodka rûsî ye bersiva hevalê xwe dide: "lê... Pepsî-cola şerbeta emperîyalîstan e..." (22) Lê dema hevalê wî, jê re dide xûya kirin ko, vodka ew vedixwe, ne ji sovîyetêye, belku li emerîka dirust dibe, êdî ew bêdeng dibe û jî diltengyê jî, "dilê wî li hev dikeve û verişîya wî tê." (23).

Hesenê Metê çîroknivîsekê xudan behreyeka bilinde û taqet û şîyanên wî cihê rêzê ne. Berihemên wî ji layê forim û naverokê ve di serketî ne û pirtûkên wî, qulaçeka vala ya pirtûkxana kurdî pir dike. Zimanê wî, sivik û xweşe, niqteşanî bi ciwanî bikar anîne, hevokên xwe rêk û pêk darêjtîne, hewîl daye bi kurmancîyeka paqij û petî binivîse. Ew hinde caran bi teknîka kevin ve girêdaye û rengê vegêranê bikar anî ye, lê piranîya çîrokên wî, bi teknîka modêrin, (menelog û dîyalog, paş û pêşxistina demî, zincîra rûdanan, heta dawiyê bi hev re girêdaye) hatîne nivîsîn. Her wesa pir zîrekane şîyaye qaremanên xwe bide peyvîn, ne ko gundîyek bi zimanê Mamostayekê û ne jî, jîneka zana wek yeka nexwendevan. Ew bi zanabûn girftarîyan pêşiçav dike û tê de serketî bûye. Tişxof dibêje: " Ne fere li ser nivîskarî ko, girftarîya çareser bike, belku; erkê wî yê bîngêhî ew e ko, wan berçav bike. "

***

Belê; we rewşa edebîyata kurmancîya jorî dît ko, di çi qonaxên sext û dijwar re borî ye. Lê niha, mirov bi serbilindî dikare bêje ko, di van sîh salên dawiyê de, edebîyata kurdî, nemaze çîrok, gelek bi pêş ketî ye û qonaxên giring derbaz kirî ye.

Niha bi dehan çîroknivîsên serketî hene ko pirtûkên xwe çap dikin û berdewan berihemên xwe di rojname û kovarên kurdî de, belav dikin. Lê mixabin ko, delîve nebû em bi dirêjî li ser efirandinên wan bipeyvîn. Em hîvîdar in di paşerojeka nêzik de, bikarîn li ser wan jî baxivîn.

Dehmen û çavkanî:

* Enwer mi. Tahir, di sala 1949 ê de, li gundê êtîtê, nêzîk duhokê ji dayik bûye. Di sala 1967 ê û vir de, dest bi nivîsînê kirî ye. Heta niha çendîn komele çîrok û vekolînên edebî jî, çap kirîne.

* Nizar Mihemedseyid, di sala 1952 ê de, li bajarê duhokê ji dayik bûye. Di sala 1973 ê de, dest bi nivîsînê kirî ye

* Fazil emer, di sala 1962 ê de, li gundê girreşê, li nêzîk zaxoyê ji dayik bûye. Di sala 1986 ê de, dest bi nivîsînê kirî ye û heta niha çendîn komela çîrok, vekolînên civakî û berihemên hizirî jî, çap kirîne.

* Hesên Îbrahîm, di sala 1966 ê de, li gundê kêvla, li nêzîk duhokê ji dayik bûye. Di sala 1985 ê de, dest bi nivîsînê kirî ye.

*Firat Cewerî, di sala 1959 ê de, li gundekê Dêrika çîyayê mazê ji dayik bûye. Di sala 1978 ê de, dest bi nivîsînê kirî ye.

*Hesenê metê, di sal 1957 ê de, li bajarê erxenyê ji dayik bûye. Di sala 1980 ê de, dest bi nivîsînê kirî ye.

1. Hesên Caf. Çîroka nû ya kurdî, rû 24 , çapxana ela. Îraq 1970.

2. Ferhad pîrbal. Mele Mehmûdê Bayezîdî, yekem çîroknivîs û pexşannivîsê kurd, rû 32 . Hevlêr 2001.

3. Her ew çavkanî, rû 34.

4. Enwer Mihemed tahir. Ew çîrok bi dîmahî nehat, rû 15 , Kurdistan 1993

. Her ew çavkanî, rû 15 5.

6. Her ew çavkanî, rû 18.

. 7. Her ew çavkanî, rû 19

.Nizar Mihemedseyid. Aş, rû 7 , çapxaneya ela, îraq 1985 8.

9. Her ew çavkanî, rû 8.

10. Her ew çavkanî, rû 9.

11. Her ew çavkanî, rû 9.

12. Fazil Umer. Kalê peşîman, rû 8 Kurdistan.

.Her ew çavkanî, rû 9 13.

Her ew çavkanî, rû11 14.

15. Hesên Îbrahîm. Pirtûka çavên min... Çavên wî. Rûp 51 , çapxaneya kulîja şerîfê, Kurdistan, duhok 2000 .

16. Firat Cewerî. Pirtûka kevoka spî. Rû 55 , weşanên nûdemê, çapa yekem, ankara 1992 .

17. Her ew çavkanî, rû 57 .

18. Her ew çavkanî, rû 57 .

19. Her ew çavkanî, rû 5

20. Hesên metê. Pirtûka simîrnof . Rû 9 , weşanên welat, swêd 1991.

.21. Her ew çavkanî, rû 13

22. Her ew çavkanî, rû 13

23. Her ew çavkanî, rû 16.

Rewşa gelê kurd di romana (Sê şev û sê roj) de

Dîroka romana kurdî, ne gelek kevn e, belku bi Erebê Şemo, sala 1930 ê dest pê dîke û çendîn navên din jî, peyda bûne. Her çend pîraniya wan romanana, ji aliyê form û naverokê ve, ne li astê romanên cihanî bûne, lê cihê dilxweşî û serbilindiyê ye ku di van salên dawiyê de, hin navên geş mina: Husên Arifî, Babê Nazê, Mehmûd Baksî, Ebdulla Seracî, Mehmed Uzunî, Mihemed Mukrî, Bextiyar Elî, Enwer Mehemedtahirî, Reûf Hesenî, Sidqî Hirorî, Medenî Ferho, Xesro Cafî, Hesen Silêvanî, Şahîne Bekirê Soreklî, Şêrzad Hesenî, Firat Cewerî, Sebrî Silêvanî, Nacî Taha Berwarî, Karwan Ebdulayî, Hesenê Metê, Hizirivanî, Îbrahîm Seydo Aydoganî, Eliyê Evdilrehman, Loqman Polatî, Perwêz Cîhanî, Hîwa Qadirî, Silêman Demîrî, Tehsîn Navişkî, Mistefa Aydoganî û heta digehe romannivîsê cihê mebesta me Laleş Qasoyî ... Em dibînin ku romanên bi kurmanciya jorî hatîne nivîsîn, gelek in û heta niha, (42) nivîserên kurmanc (70) roman nivîsîne. Pîraniya wan jî, ji aliyê form û naverokê ve di serketîne û rûpelên geş ji bo gelê kurd xemlandî ne.

Romana wî, (Sê Şev û sê roj) li ser rewşa kembaxa gelê kurd e û gundekê Kurdistanê dîke nimûne. Gund li ser sinûrî ye û di bin zulma civata paşketî û sîtema cendirman de dinale. Du malbatên kurd, ku di bingêhê xwe de, pismamên hev in, li ser hin arîşe û giriftariyên biçûk bi hev dikevin û çendîn mirovan jî, ji hevdu dikujin.

Qehremanên romanê ku du kesên serekî ne - Heso û Circîs-her yek ji wan nûneriya binemalekê dîke û her yekî boçûn û pîlanên xwe hene ku di gundî de, bibe xwedan desthilata serekî. Şerenîxa di navbera her du binemalan de, dibe sedemê hindê ku bi dehan daran hikumet jî, wan bixapîne û zulmê li wan bike. Ev her du qehreman, nûnerên rasteqîne yên civata kurdî ya paşketî ne û heta niha jî, hene û rolekî xirab dibînin... Ew bi hostatî, dest bi saloxdana gundî dîke:

(Pizûrî hemû li taxa jorê diman. Gund sê tax bûn. Riyên kolanan ji ser hev qut kiribûn. Ne ji jorê kesek dikarîbû daketa jêr û ne jî, ji jêrê kesek hilkişîya jor. Mercên ku Circîs û Heso danîbûn, pîr dijwar bûn. Li vî gundî têkilî û hevkarî qedexe bû. Pîrekên terefan nikarîbûn di gel hev biaxiviyana. Qedexe bû ku zarokan pev re bilîstana. Her hêlekê çend tenûrên xwe hebûn. Du gavan û sê şivan di gundî de hebûn û heta bi ava ku ji Stililê diherikî birka gund, li hev hat bû par kirin. (1)

Li ser hin giriftariyên biçûk, li hev dikevin û aliyek berî yê din xwe digehîne qereqola cendirman. Êdî yên din civîna xwe dikin û xwe ji bo şerî berhev dikin. Mezinê Hûran Circîs li kolanê diqîjêne: " *Lolo pizûriyên muxbirçîî! Bêşerfîno, bênamûsîno, ji pişt jinên xwe derkevin, îro roja me û we ye! Xwe berdin meydana şer! Hesoyê fîsek, ji dêvila ku tu keviran bi ser dawa me de bigindirînî, berazo, were sînga xwe bide sînga min, berazî ku ez te terbiye bikim!*"(2)

Êdî şer gerim dibe û serûmilên çendîn kesan dihê şkandin. Pîrr kes di xwînî re dimînin. Hin bi kevr, dar û merbêlan li hev didin û hinên din jî, xwe dihavên ber dîwaran û dest didine demancan. Mîna gurgan har dibin û hevdu vediçirînin...

Dema jinên gundî dibînin ku rewş xirabû, hîngê li gor adet û rewîştên kurdan, jinên gundî xwe berdidin qada şer, dilorînin û daxwaza rawestandina şerî dikin û dibêjin:

" *Heçî ku şer bidomîne, çarîka jina wî li serê wî be...*"(3)

Êdî ew hêdî hêdî di riya vegêranê de, dixwaze hin tiştên nû bide xuya kirin, ku di kultura misilman û kurdan de jî, ne norma lin, lê li devera Omeriyan hebûne:

" *Emîna Ehmê, bûbû mela gundî*"(4).

ji aliyê di :

"*Hinek bi deh, duwazdeh pîrekan re dizewicîn.*"(5)

Pir armancên wî hene û divê wê rewşê, ji xelkê û cîhana bê wîjdan re dest nîşan bike. Xwe hêdî hêdî berdide nav rûdanan û bi stema cendirman dest pê dike. Bi rastî jî kiryarên wan hovane ne û belku li çî aliyên dinyayê ne hatibin encamdan. Her roj ji ber sedemên biçûk rûyê xelkê kirêt dikin.

Tevaya zîlamên gundî dicivînin û cindiran li wan siwar dikin û heta îmamê gundî jî, rizgar nabe. Yê cindirîme li ser piştî îmamî ye û jê re dibê: " Îmam tiro! Ma gelo li ser pîra selewatê, mirov li keran yan li çêlekan siwar tê!" (6).

Li cihekî din karesat mezin dibe. Piştî ku bi piyê xwe li komeka pîsatyî dide, qomandar ji her du mezinên gundî re dibê:

" *Bixwin bêşerfînooo!*" (7).

Rûdanên di nav romanê de, rast in û beşekî girîng in ji dîroka gelê kurd. Bi rastî jî, nivîser hindê şareza ye ku destê xwendevanî digire û dibe nav kûratiya rûdan û jiyana gundiyan. Carna mirov xwe di nav wan de dibîne û dibe beşek ji wê civatê.

Piştî şerekê û ji bo yek xwe ji yê din heq tir bibîne, diviya berî yê din xwe gehandiba qereqola cendirman. Heso mezinê pizûriyan di gel birazayekê xwe, bi rê dikeve û diçe qereqolê. Êdî ji ber ku Heso Birîndar e, Hemo hêstira xwe dibe nava hewşa qereqolê, hingê, cendirmê bi navê Fatih, piştî kulmek û çar pehîn û şiqaman lê dide, jê re dibêje: " *Bênamûs lawê bênamûsan, kûçik lawê kûçikan, zû wê bergîrê ji hewşê derxêne.*" (8)

Û dema Hemo bi zîmanê kurdî dipeyive, êdî Fatih har dibe û dîsan jê re dibê: " *Qeprax, ma vir mala te û bavê te ye ku tu bi zîmanê kirokî diaxivî, ha!..*" (9)

Ew bi wî rengî li benda Başçawîşî dimînin, da ku gazindên xwe bigehînin. Di wan navbera de, eskerekî din dihê û Heso hindek para wek reşwe didê ku alîkariya wan li cem Başçawîşî bike. Lê eskerê bi navê Yavus, paran kêmbê dibîne û jê re dibê:

" *Min di Xwedayê te kutawo, ji bo mêrxasekî wek min, ma pêncî wereqe ne hindike, hi!*"(10)

Û kulmekê li devê wî dixê...

Dîroka dewleta tirk, reş û xwînawî ye û gelek sitem li xelkê kiriye. Heta bi dehan roman li ser zulma wan hatîne nivîsîn û berhemên Nîkos Kazantzakîs û yên din jî, şahidên vê sitemê ne. Tirk xwe ji hemî gelên din, mezin tir, zana tir û mêrxas tir dibînin. Ew li her derî, diroşmên mezîniya xwe dinivîsin û bi kevr, çiya jî bi wan diroşman dixemlînin. Wek dibêjin derewan bike, derwan bike heta xelk bawer bikin:

" *Tirk firtone ye! Tirk bahoz e! Tirk diperçiqîne! Tirk himberî dinyayê ye! Wey xwezî bi dilê wî ê ku bibêje ez tirk im!*"(11)

Rebenên kurd li ber destên eskeran rezîl dibin. Yek dihavê ber yê din û bi keyfa dilê xwe, wan kirêt dikin, bêyî ku bikarin berevaniyê ji xwe bikin. Bê sebeb wan dihavên zîndanên û eşkencê li wan dikin. Demê ew Başçawîşî dibînin, berî her tiştî, Heso dihê rezîl kirin û bi dehan peyvên seqet jê re dibê û ji bo dide xuya kirin ku Başçawîş hatiye jibîr kirin û nema tiştek jê re dihê!

Başçawîş ji Heso re dibê:

" Ez dibînin ku tu nema wek berê emrê min bi cî tîni...! Di meha çûyê de, gerek te elokek û perê kavirekê ji min re bianiya. Te neanî. Gava eskerên min tînin gund, hûn qedir û marîfetê nadin wan. Hûn bi şev lampên xwe tarî nakin, qaçaxçî xwe li ber ronahiya lampan digirin û di ber gundê we re derbaz dibin û hûn wan dihewînin. We duh şer derxistiye û tu îro tê qereqolê..."(12)

Belê; rewşa xelkê me di destên eskerên tirkan de, pirr xirab e û herdem zulm û sitemê li wan dikin. Laleş Qaso, hêdî û bi giranî rewşê berçav dike û birînan dikewîne. Destê mirovî digire û dibe di qereqolê de û li cem Heso û Circîs dide rûniştin. Wek şanoyekê dixê ber çavên me û karesatê bi hemî êşa xwe ve dide xuya kirin. Ji bo ku Başçawîş, keyfê ji jina xwe re çê bike, wan dide berhev û henek û Tiranana bi keramet û şerefa wan dike. Başçawîş ji Circîs re dibê:

"Bi simbêlê wî bigire, ber bi xwe de bibe û bîne û tîf rûyê wî bike... Çep û rast du şiqaman li rûyê wî xîne." (13)
Ew jî wilo dike... Êdî berê xwe dide Hesoy û jê re dibê ku dora te ye. Wî jî du şiqam avêtinê. Dilê jina Başçawîşî, pirr xweş bû û diviya bi wan bikene û ji Hesoy re got:

"Hesoyê min, bêvilê bi jor û simbêlan bi jêr de bikişîne! Hadê hadê." (14)

Êdî, rûdan hêdî hêdî dihêne guhartin û PKK yê peyda dibin û li wan devaran digerin. Ew bi germî mirovî dikişîne nav karesata.

Eve cara yekê ye ku nivîserek bi vê kûratiyê diçe nav civata kurdî û biçûktirîn rûdan, hizir û bîr, boçûn, arîşe û giriftariyên xelkê me berçav bike û rastgoyane salox bide. Ji xwe di romanên xwe yê din de, êdî bi kûratî diçe nav rewşa siyasî, rêxistinên kurdên bakur û behsî şerenîx, pîlan û nexşên dewleta tirkîyeyê û çalakiyên gerîlayên PKK ê dike. Belê di riya romanên wî de, mirov dizane ka çi karesat rûdane, çi boblat hatine serê gelê kurd li Kurdistana bakur, çi pîlan ji bo qirkirina kurdan û wêrankirina 4000 gundan û mişextkirina çendîn milyon kesan, paşan jiyana wî xelkê koçkirî, hatine darêjtin û encamden.

Çîroknivîs **Enwer Karahan** dibêje:

"Romana Laleş Qasoyî ku navê wê "Sê şev û sê roj" e, bûyerên ku li devera Nisêbînê (nemaze li gundê Zorava û derûdora wê) derbas dibin ku ew rastiya tirajediya kurdan ya peryodekê ye tîne zimanî. Roman li ser birîneke weha radiwest e ku dê mûra wê demeke dirêj li ser qedera kurdan bike. Gundiyên kurd ku di navbera du agirana de mane, rê li ber wan şaş bûye û nivîskar bi teknîkeke hosteyî xwe bera nav arîşeyên wan dide û li gora xwe wan bi goşt û hestî dike. Mirov dikare bibêje ku ev romana Laleş Qasoyî di sewiyeya kilasîkên dinyayê de ye. Ji ber ku carinan mirov bi qehremanên wî re digirî û carinan jî dikene, yanî ew dibin yek ji me û heta bi dawiya kitêbê hevaltiyê, biratiyê û xwehtiyê bi mirovî re dike. Nivîskar bi teknîkeke kilasîk û bi zimanekî herikbar bûyeran rave dike ku mirov ji xwendina wê aciz nebe û tahmeke xweş jê werdigire. Zimanê romanê zimanekî rewan e û bi sewiyeyeke bilind e. Herweha ji hêla gotinan ve dewlemend û îronî ye ku him xort û him jî mezin dikarin gelek tiştan jê fêr bibin ku ev zimanê hanê li ber wendabûnê ye. Romaneke ku ji hêla gotinên pêşyan û îdyoman ve jî dagirtî ye." (15)

Silêman Demîrê romannivîs dibêje:

"Laleş Qaso ev kar hemû bi kurdî, bi kurdiyeye gelekî bedew kirin. Karê wî, romanên wî, hêjayî xelatên bilind in. Wê rojekê ji bo ji nû ve nivîsandina dîroka kurdan bibin çavkaniyên hêja." (16)

Laleş Qaso, li ser mesela zimanî dibêje:

"Nivîskarên kurdan mecbûr in ku tarîxa milletê xwe ê hejar mina Emile Zola, Vicktor Hugo, Tolstoy û herwekî din bi rêya romanê ji milletê xwe û dinyayê re rave bikin. Ji hezaran çend tişt û belkî jî hîn tiştêkî me î bi rêk û pêk ne hatiye nivîsandin. Karê ku em ê bikin ji hew bêhtir pir e! Ji faşîzma Cumhûriyeta Atatirk û vir ve, her rojê zilma ku bi milletê me re hatiye kirin bi serê xwe çend cild roman in! Romanên wehşeta ku ordiya tirkan li qoçgirî, Zîlanê, Agirî, Dêrsimê û li temamê Kurdistanê bi dizî û heşkere kiribû ne hatine nivîsandin. Tirkan, ereb û farisan bi kêrê dilê Kurdistanê kiribûn çar dîlim û êşa ku wî dilî kişandiye ne hatine nivîsandin." (17)

Roman civakî, siyasî û dîrokî ye. Di rîya wê de, mirov dikare aqhdariyên kûr li ser rewşa gelê kurd, civata paşmayî û siyasiya rêxistnên kurdên bakûr peyda bike. Her wisa aqhdarî wê zulm û sîtema polîs û cindirman li ser xelkê bêguneh û bê desthilat bibe.

Di hemî berhemên wî de, rastgoyîyeke bê sinûr heye û di wê riyê de wî şiyaye kawdanên Kurdistanê berçav bike û bi kûratî biçê nav giriftarî û arîşeyên civata kurdî. Belê vê çendê ew jî nivîserên din cuda kiriye û bûye xaleke geş di hemî berhemên wî de. Ya hêjî gotinê ew e, ku ew şahidê dîrok û pîraniya rûdanên romanê ye û xuya ye ew jî zaroktiya xwe, di nav vê civatê de jiyaye û mezin bûye. Bi awayek zîrekane rewşa gund, şerenîx û sîtema cindirman şîrove dike. Ew bi şiyane hunerî û ezmûna xwe, şiyaye xwendevanan rabikêşe cîhana rûdanan.

Dema romana wî derketî, yekser bo min xuya bû ku ez yê berhemekî nû dixwînim û karekî hunerî yê serkeftî dibînim.

Roman ji aliyê form û naverokê ve serketiye û bi zimanekî kurdiyê rewan û sivik nivîsiye. Her çend hin peyvên erebî ku ketîne nav zimanê tirkî bi kar dihîne, lê ferhenga wî dewlemend e. Qehremanên romanê bi hostatî bi erkên xwe radibin. Tevî û hûnandina romanê bi regekê hunerî hatiye raçandin û zincîra rûdanan bi hev re girêdayî ye. Lê destpêk û dawî jî, bi nivîsîn û destnîsankirina salan ve, girêdaye û hingê layê hunerî lawaz u sist kirye. "Tiyora nû ya romannivîsînê li ser vê meselê dibêje ku, divê rûdanên romanê, bêyî harîkarî û şirovekirina nivîserî, ew bi xwe bipeyivin û xwe nîşan bidin." (18).

Mirov bi xwendina vê romanê digehê baweriyeye mukim, ku êdî kurmançiyeye standard peyda bûye û ji devoka herêmî dûr ketiye. Ew jî xaleke girîng e û divê hemî nivîserên kurmanç li ser vê rêkê biçin û zaraveyekê edebî peyda bikin, ber bi peydakirina zimanekê edebî yê êkgirtî.

Laleş Qaso, di sala 1957ê de, li gundê Zorava, ser bi bajarê Nisêbînê ve, ji dayîk bûye. Ji ber bîrûbaweriyên xwe yê kurdperweriyê, deh salan di zîndana Diyarbekirê de, maye û zulm û eşkenceka mezin dîtiye. Heta niha ev berhemên jêrî, çap kirîne:

1. Dara Pel da. Dîwana helbestan.
2. Zindana Diyarbekirê (cild 1-2).
3. Sê Şev û Sê Roj. Roman.
4. Xezeba Azadiyê. Roman.
5. Wêran. Roman.
6. Ronakbîr. Roman.
7. Serok Altaxus. Roman.
8. ABC. Ji bo perwerda zarokan.

Çavkanî:

1. Laleş Qaso. Romana(Sê şev û sê roj). Rûp 10.
2. Her ew çavkanî. Rûp 107.
3. Her ew çavkanî. Rûp 109.
4. Her ew çavkanî. Rûp 8.
5. Her ew çavkanî. Rûp 8.
6. Her ew çavkanî. Rûp 67.
7. Her ew çavkanî. Rûp 71.
8. Her ew çavkanî. Rûp 202.
- 9 . Her ew çavkanî. Rûp 205.
- 10 . Her ew çavkanî. Rûp 210
11. Her ew çavkanî. Rûp 215.
12. Her ew çavkanî. Rûp 226.
13. Her ew çavkanî. Rûp 236.
14. Her ew çavkanî. Rûp 226.
15. Di nameyeka xwe de.
16. Silêman Demîr. Malpera Rizgarî.
17. Laleş Qaso. Govara Hicilname.
18. Çîrokstan. Wergerandin ji farisî Hemekerîm Arif.

Nivîskar û wergêrvanê navdar Şukur Mustefa...

Şukur Mustefa, nivîskarekî hêja û bi rûmet e. Bi dehan gotar û pirtûkên bi nirx çapkirîne û pirtûkxaneya kurdî xelandiye. Nemaze yên ku ji zimanên biyanî wergerandîne kurdî. Her kes dizane ku wî bi dehan romanên Yeşar Kemalî, ji zimanê tirkî, wergerandîne kurdî. Romannivîsê navdar **Yeşar Kemal** di hevpeyvîneke xwe de dibêje: " Şukur Mistefa , zanayeke mezin e û ciwamêreke kurda ne. Ew Xwedayê zimanê kurdî ye." (1)

Her çend ew çendîn zimanên biyanî dizane, lê ji kurdiya wî ya sivik û xweş, xuya dibe ku ew bispore û şarezayekê tevaya zaraveyên kurdî ye jî. Hema piraniya nivîskarên kurd, li wê baweriyê ne ku, kurdiya wî, gencîneke dewlemend e. **Azad Ebdulwahid**, ku heval û kesekê nêzikî wî bûye, di pêşgotina pirtûkeke wî de, bi vî rengî dinivîse: " Mamoste Şukur Mistefa, ji bo geleg biwarên rewşenbîrî û zanyarî çavkanî û jêder bûye. Nemaze di zimanê kurdî, rênivîs û zaraveveyan de." (2)

Ew di jîyan û karê xwe de, mirovek rastgo û jêhatî bû. Heval xweş û civat germ bû. Pir şareza û harîkar bû. Nefs biçûk û ruhsivik bû. Li ser vê çendê jî, nivîser **Reşîd Findî**, ku demekê bi hev re, di Ekaademiya Zanyariya Kurdistanê de, kar kirîne û ji nêzik ew dînasî, bi vî rengî basî wî dike: " Şukur Mustefa, li Kurdistanê, zanayekê navdar bû, hijmareka baş ji pirtûkên berkeftî û hejî yên heyîn. Çendîn pirtûkên baş yên wegerandîne ser zimanê kurdî û bi wê çendê xizmeteka baş di warê keltorê kurdî de ya kirî. Ewe layê berçav û aşkere ye ji kesayetiya Şukur Mustefayî, lê layê neberçav ew e yên kêma kes dizanin, ji wan kesên di gel wî karkirî û şarezayî lê peydakirî, ew jî layê rastgoyî û zanistî ye li cem wî, ku gelek bi ronî û aşkereyî lê diyarkirî layê Kurdistanîbûna wî, ku cidayî li navbera hemû zarên kurdî nedikir, ji layê neteweyî ve, hemû bi êk rêz di hijmartin, dewlemendî û xurtiya wî zarê diyadikir yê ji hemiyana temendirêjtir û dewlementir û pitir kurd pê diaxivin. Ji layê zanistî ve, kêma zana hene, ev sîfete li cem hebin, bi wê rastgoyê karbike, ku zarekê di li ser yê xwe bi çêtir û berfirehtir li qelem bide...Li vê bîreweriyê, ez kesayetiya wî zanayî, bilind dihelsengînim, ku me sê salên xweş û pîr mifa pêk

ve bûrandin, heta niha jî peyvên wî yên şîrîn û boçûnên wî yên hûr, li bîra min in û li delîveyeka dî, dê biberfirehî li ser axifin." (3)

Wî bi zimanekê dewlemend û xweş berhemên xwe dinivîsîn û wergerên xwe jî, digehandina astê zimanê ku jê werdigerand û carna jî, bilindtir dikir. Dîsan **Azad Ebdulwahid**, pesnê dide dinivîse: " Şukur Mustefay, şarezayî di hemî qulaç û aliyên ziman û zaraveyên kurdî de hebû. Di nivîsîn û wergeranan de, ji vê pirtûka li ber destên me xuya dibe, hest bi wê çendê dihê kirin ku, wî ji bo gehandin, derbirîn, armanc û mebestên xwe, mifa ji hemû zaraveyên kurdî kiriye û bi zimanekê bilind û kurdiyêke sivik û rewan, derbirîn ji bîr û bawerên xwe kiriye." (4)

Pir caran, gotubêj li ser bi karanîna peyvên biyanî dihê kirin. Hin dibêjin karekê xerab û bê mifa ye û dibêjin baş e û zimanê kurdî dewlemendtir dike. Lê ew li ser vê pirsê dibêje: " Ereban, farisan û tirkên jî, sod ji zimanên biyanî wergirtîne û wê çendê bi şerm û fihêti nuzanin." (5) Li cihekê din dibêje: "Bila baştir fêrî zimanê xwe bibîn. Li cihê peyveka datiraşî û çêkirî ya ne resen, bila peyveka biyanî bikar bînin ku, çendîn sale cihê xwe girtî, ew ne şerm û fihêtiye." (6) Niha gelek danûstandin li ser pirsê zimanê êkgirtî û peydabûna wî dihê kirin. Pişkeke mezin ji nivîserên ku bi kurmançiya jêrî dipeyivin, li wê baweriyê ne ku, zaraveyê wan, bûye zimanê fermî û êkgirtî û divê hemû kurd bi karbînin! Lê li aliyê din, bi baweriyê hemû kurmanên jorê, ev hizreke şaş e û nabe zaravek kurdî bihê ji bîr kirin, li demê ku piraniya kurdan pê dipeyivin. Divê li cihên kurmanîaxêv, zimanê fermî û xwendinê bi zaraveyê wan be û rê li ber nehê girtin. Ew li ser vê pirsê giring jî, hizrên xwe dibêje: " Eger li gor piranîaxêva be, eve zaraveyê kurmançiya jorî, ji hemûyan mezintir e. Ez nikarim ji van çar-pênc zaraveyên kurdî, yekê ji bo axayetiya zimanê edebiyê êkgirtî pêşniyar bikim, eve karê min û te nîne. Belku; jiyana aborî, civakî, siyasî û rewşenbîrî, biryarê li ser dide." (7)

Wek dibêjin: " Yê dîroka xwe nezane, nikare berevaniyê jî, jê bike." Belê; pirtûkên li ser dîroka kurdî kêmin. Lewre ew jî giringiyê dide dîrokê û bi pêwîst dizane ku bi germî li ser bihê nivîsîn. Ew dibêje: " Te rastî bivê, dîroka kurdî nehatiye nivîsîn. Ka? Ji bilî Şerefname û pirtûkên Mehemedemîn Zekî, tişteki wesa me nîne. Divê em hemû dîroka kurdî ji nû ve binivîsîn, neku carekê û du cara, belku deh cara jî." (8)

Me got ku ew tevaya zaraveyên kurdî dizane. "Ew li Kurdistanê jî geryaye û gelek siyasetvan, nivîskar û roşenbîrên kurd dîtine. Gotar û vekolîn li ser berhemên wan nivîsîne û pirtûkên wan jî wergerandine. Wî tîkelî digel Qedricanî, Osman Sebrî, Nûredîn Zazayî, Reşîd Kurdî, Xalid Qotreşî, Memduh Selîmî, Nûredîn Dêrsimî û Cegerxwînî hebû." (9)

Her çend gelek nivîserên ku bi kurmançiya jêrî dipeyivin, xwe ji bîr dikin û biyayekê mezin nadine edebyata kurmançiya jorî ku, heta niha: Yekemîn çîroka kurdî, ya M.M. Bayezîdî, yekemîn şanogerî, ya Rehîmê Hekarî, yekemîn rojnama kurdî (kurdistan 1898) û yekemîn romana kurdî Erebe Şemo, pê hatîne nivîsîn, lê kesên şarezayên mîna mamoste Şukur Mistefayî, wê giringiyê dizanin û bihayekê mezin didine edebiyata kurmançiya jorî û dibêje: " Hunera edeb û helbesta kurdî, ji mîhraba Cizîrî û borca bilinda Xanî serê xwe bilind kirîne." (10)

Ew kurdekî welatparêz û dilsozê ziman û edebyata kurdî bûye. Wî hemî jiyana xwe, di wê riyê de, borandiye û erkên xwe jî bi cê anîne. Pir caran jê pirsîne ku çira romanên Yeşar Kemalî werdigerîne kurdî. Ew bersivê dide û dibêje: "Çinku min pêtir derd, xem, azar û bêşansiya netewa kurd, di nav dastanên wî de dîtine," (11)

Heta niha gelek gotubêj li ser serhildana romana kurdî dihên kirin. Hin li wê baweriyê ne ku hêştan peyda nebûye û di qonaxa avakirinê de ye û hinên din jî, dibêjin heye û bi dehan romanên kurdî rêz dikin. Lê mamoste Şukur Mistefa, şareza û bisporê edebyata kurdî ye û pir romanên dixwîne û lezetê jê werdigire. Û dema pirs tê ser romana kurdî, ew dibêje: " Wek min gotî, heta niha me romana kurdî nîne." (12)

Ji jînenîgara wî xuya dibe ku piraniya jiyana xwe bi xizmeta edeb û roşenbîriya kurdî ve borandiye. Ji feqetiyê destpêkiriye û heta niha jî bi berdewamî dinîvîse û rola xwe dibîne. Jiber hindê jî, di dilê xelkê me de dijî û daxwaza jiyekê dirêj bo dikin.

Ew di sala 1926 ê de, li gundê Memşa, ser bi bajarê Kerkûkê ve, ji dayîk bûye. Hêj zarokekê neh mehî bû dema babê wî koç kirî. Jiyana xwe bi hejarî borandiye. Di sala 1932 ê de, dest bi xwendina olî kiriye û fêrî zimanê farisî, erebî û kurdî bûye. Di sala 1940 ê de, bûye feqe û li geleg mizgeftan melatî jî xwendiyê. Di sala 1948 ê de, bi dirêjiya heşt sala li fakulta şerîetê li Bexdayê xwendiyê. Di sala 1955 ê de, bûye mamosteyê zimanê erebî û li gelek bajarên Îraq û Kudistanê kar kiriye. Her ji sala 1974 – 1996 ê, li Enistîtuya kurdî li Bexdayê kar kiriye û paşî, xanenişin bûye. Di sala 1998 ê de, hatiye Kurdistanê û di Enistîtuya kurdî de, kar dike.

Heta niha wî bi dehan pitrûkên edebî û roşenbîrû çapkirîne û ji zimanên biyanî wergerandîne kurdî. Her kes agehdar e ku wî çendîn romanên Yeşar Kemalî ji tirkî wergerandîne kurdî. Em ê pişkeka berhemên wî danîne ber destên xwendevanan:

1. Dimdim. Dastana Erebê Şemo. Ji kurmanciya bakûr bo kurmanciya başûr. Îraq 1975.
2. Efsaneya çiyayê agirî, ya Yeşar Kemalî, ji tirkî bo kurdî 1977.
3. Stiranên tarîxiya kurda, berhevkirina Ordîxanê Celîl, bi tîpên erebî 1977.
4. Teneke, ya Yeşar Kemalî, ji tirkî bo kurdî 1978.
5. Kwîroxlû, ya Yeşar Kemalî, ji tirkî bo kurdî 1979.
6. Karîte, ya Yeşar Kemalî, ji tirkî bo kurdî 1980.
7. Zewî asin, asman mis, ya Yeşar Kemalî, ji tirkî bo kurdî 1982.
8. Pêşbînî lêzane qereçeke, ya Ebdulmecîd Lutfî, ji erebî bo kurdî 1983.
9. Mêjûy kurd di sedsala 16 ê de, ya Dr. Semsî Mehemedî, ji azerî bo kurdî 1998.
10. Bedîrxaniyên Cizîra Botan, ya Malmîsanjî, ji tirkî bo kurdî 1998.
11. Xoybûn û şoreşa agirî, ya Rohat Alakomî, ji tirkî bo kurdî 2000.
12. Serçawekanî bîr û bawerî kurdewarî. Vekolîn, Kurdistan 2006.

Her wesa çendîn pirtûkên din jî, ji bo çapê berhev kirîne, mîna:

1. Ehmedê Xanî.
2. Hejarê Mukiryani.
3. Mela Idrîsê Bedlîsî. Muhemed Bîraqdar, ji tirkî bo kurdî.
4. Dozî Enedolî Rojhelat(Ji tirkî bo erebî. (Kurdistana tirkîyê) Îsmâil Bêşikçî.
5. Ebdula Cewdet(Con Turk) û bizûtnewey neteweyî kurd. Malmîsanij.

Ew li dawiyê dibêje:” Her çend ez bi bîr û bawer çep im jî, lê wek Hejarê nemir dibêje: Ez ê li wê dinyayê jî, bi kurdî borînim. Ji serokên kurda, min bi tenê mela Mustefayê Barzanî bi peya zaniye û niha jî, li bin sîbera zarokên wî dijîm.”

Bi rastî jî, Şukur Mustafayî, xizmetek mezin û hêja ji bo edebiyat û roşenbîriya kurdî kiriye û cihê wî di dilê gelê kurd de heye.

Di roja 4-12-2003 ê de, bingehê Kawe ji bo rewşenbîriya kurdî, bi berhevbûn û çavdêriya serokê Herêma Kurdistanê rêzdar Mesûd Barzanî û bi amadebûna çendîn berpirs û kesatiyên giring yê hukûmatê, festîvalek rêzgirtinê ji bo bîranîna wî saz kir. Di wê festîvalê de, çendîn vekolîn û semîner, li ser jiyana û berhemên wî jî, hatine pêşkêş kirin.

Sed mixabin ku di roja **18 Îlûna 2003** ê de, li bajarê Hevlêrê, wexera dawiyê kir.

Çavkanî:

1. Kovara "Gulan" hejmar 616, sal 2006. Hevlêr.
2. Serçawekanî bîr û bawerî kurdewarî. Vekolîn, Kurdistan 2006. Rûp 6.
3. Di nameyeke xwe de.
4. Serçawekanî bîr û bawerî kurdewarî. Vekolîn, Kurdistan 2006. Rûp 7.
5. Geştêk be naw ziman û fikir û îstêtik da. Hevpeyvîn, Hevlêr 1998. Rûp 34.
6. Her ew çavkanî. Rûp 43.
7. Her ew çavkanî. Rûp 57.
8. Her ew çavkanî. Rûp 72.
9. Her ew çavkanî. Rûp 24.
10. Her ew çavkanî. Rûp 24.
11. Her ew çavkanî. Rûp 77.
12. Her ew çavkanî. Rûp 79.

Mela mehmûdê bayezîdî, 1799 –1867 yekemîn çîroknivîs û pexşannivîsê kurd e

Bi dirêjîya sedan sala, welatê me di bin zulim û stema dijminan de dinalî. Rêyên bajarvanîyê li ber digirtûn û pêş nediket. Her wesa şareza û bisporên me, Şêx, Mela û feqe bûn û ew jî, di bin perda zimanên bîyanî-erebî, farisî û turikî-de diveşartûn. Tiştê heyî jî, bi pirranî di mizgefit û medresên kevin de bûn. Ew jî bi destên dijminan, hatine sotin û winda kirin. Ji lewre jî, geleg destnivîs û berihemên nivîskar û şarezayên me berze bûn. Lê dîsan mirov dibîne ko carina hin destnivîs ronahîyê dibînin. Di van salên dawiyê de, hin destnivîs û pirtûkên çapkirî peydabûn û dîroka edebîyata kurdî xemilandin û nûkirine ve.

Belê; hêja cankurdî ko, kurdekê başûrê biçûke û li elmanîyayê dijî, di sala 1999 ê de, di rêya weşanxaneya çanda nûjen de, li swêdê, pirtûkek bi navê çîrokên kurmançî, ko Mela mehmûdê bayezîdî, di sala 1860 ê de, nivîsibûn û aleksander jabayî, ji kurdî wergerandibûne zimanê ferensî, çap kir û pirtûkxaneya kurdî jî, pê xemiland. Ev pirtûke bi kurmançîya bakur û ferensî ye, lê pişka kurdî, bi tîpên erebî û bi rênivîsa kurdî ya berêye. Pirtûk ji van pişkan pêk tê: rîsale di behsa beizê eşayir û qebayîl û tayîfeyêd Kurdistanê beyan dike. Di sala 1858ê de. navên mêr û jinên kurmançan. Di sala 1858 ê de.

rîsale di behsa şayir û mussenefên di Kurdistanê. Di sala 1858 ê de.

muqedîma limê serfê û be'zê îsol lazîmeyê te'lîmê bi zimanê kurmançî. Di sala 1858 ê de. Çil hîkayetên kurmançî. Di sala 1860 ê de.

Çîrokên xanima Detirc Cihirestomathe Ottomane, ku heftin û bi tîpên latînîyeka bêserûber nivîsîne. Di sala 1858 ê de. Cankurdî kirîne latînîya nûjen.

Hêja Cankurdî, ev berihemên li jor rêz kirî, ji tîpên erebî û rênivîsa berê, kirîne yê latînî û ferhengokek jê ra çê kirî ye. Bêguman gelek pê ve wesitîyaye û cihê serbilindîya me ye.

Her wesa di sala 2000 ê de, hêja dir. Ferhad pîrbalî jî, ko kurdekê başûr e û li hevlêrê dijî, di rêya dezgeha çap û belavkirina kurdî, aras de, li hevlêrê, pirtûkek li jêr navê Mela mehmûdê bayezîdî (1799 –1867), yekemîn çîroknivîs û pexşannivîsê kurd, çap kir. Wî jî pirtûkxana kurdî xemiland û hin tiştên nû destnîşan kirin. Berihemên di pirtûka cankurdî de, hatîne belav kirin, dîsan di vê pirtûka de jî dubarebûne. Lê wî çîroka mem û zînê, anî ye ser rênivîsa erebî ya niho û sax kirî ye, yê din wek xwe hiştine.

Mixabin ko heta niho jî, hin nivîskarên kurd li wê bawerîyê ne, çîroka le xewma ya Cemîl saibî, ko di sala 1925 ê de, hatibû belav kirin, yekem çîroka kurdî ye. Lê piştî dîtina çîroka şiwêş ya fiwadê temo ko di sala 1913 ê de, belav bibû, êdî ew dîrok paş de bir. Niho dema çîroka mem û zînê, ya Mele mehmûdê bayezîdî, ko di sala 1856 ê de nivîsî, hate dîtin û sax kirin, êdî dîraka çîroka kurdî (57) salaên din jî, paş de bir û rûpelekê zêrîn ji bo gelê kurd nexşad. Karê here giring û balkêş ko, dir. Ferhad pîrbalî, kirî ew e ko yekem çîrok û yekem pexşana kurdî dîtî ye û saxkirî ye.

Di pirtûka wî de, çîroka mem û zînê, bi tîpên erebî û rênivîsa berê hatî ye nivîsîn, heye. Em jî şanazîyê bi hêja Ferhad pîrbalî dikîn ko, ev xebata giring kirî ye. Hin kêmasî di veguhaztinê de hene, em dê hewldîn wan jî serrastkî û wê ji bo xwendevanên jêhatî, kîne tîpên latîni û rênivîsa îro.

Ji bo ko rê li hin hizir û boçûnên lawaz û sist, li ser dîroka çîroka kurdî bête girtin, dir. Ferhad pîrbalî dibêje: Eger bêjin teknîk û formê vegêranê di vê çîrokê de, kevin û folklorî ye, hîngê divê bizanîn ko di sala 1856 ê de, ev teknîk û formê vegêranê, di nav tevaya edebîyata cîhanê de hebû û hîngê ne mobasan û ne jî çîxof peyda bibûn. Her wesa hemî mercên çîrokê tê de hene, wek (hîbke û lêkidayîn, rûdan, palewan, girê, destpêk, dîyalog, menelog û dawî) jî. Ji ber hindê, ji bilî çîrokê, em nikarîn navekê din lê bikîn. (rûp 32) di encamê de, min divê bêjim ko, çîroka mem û zînê, ji nivîsîna Mela mehmûdê bayezîdî, ko di sala 1856 ê de, bi zaraveyê kurmançîya bakur hatî ye nivîsîn, di dîroka edebîyata kurdî de, yekem pexşan û yekem çîroka kurdî ye. Bi vî rengî Mele mehmûdê bayezîdî dibe yekem pexşannivîs û yekem çîroknivîsê kurd. (rûp 34) Bi vê çendê, em bi serbilindî dibêjin û gelê kurd jî, şanazîyê pê dike ku: Yekem çîrok û pexşana kurdî, di sala 1856 ê de, ya hatî ye nivîsîn. Yekem pirtûka kurdî ya çap kirî û yekem pirtûka kurdî ya wergêrayî zimanê ferensî, di sala 1860 ê de, yê hatîne çap kirin. Ev xebat û karê hêja, dîroka edebîyata kurdî dixemlîne.

Çîroka mem û zînê

Ji şayirê di kurmancan, bi zimanê kurmançî, di tarîxa hezar û şeş setî da, di qeseba bayezîdê da, hezretî Ehmedê xanî kitêba ko telîf kirî ye bi wezin bi navê mem û zînê, aşiq û maşuq, li wechê muxtesir beyana wan dike.

Di zemanê pêşîn, di weqtê tayfa el milûkan da, di tarîxa şeş sed û çend salekî hicirî da, ji tayfa kurmançêd ereban (1), ji silsîla hezretî Xalid ,bixoser, ne dibin hukmê kesikî da, hisêbke gora zemanê xo, di cizîr û etrafê wê da, her çî tayfeyê kurmancan ko hebû di nêv wan da wekî qirralekî bixoser; mîr zeyneddîn nav mîrekî bi nav û şan û mirxes el enan, xoyê meqsed û meram hebû. Ji bo mîrê melûm jî, hemû esbabê xundkarî û Miradxwazî jî di dereca Kemalê da bû û mîrê melûm jî di husin û rindî da nadire el zeman.

Du xuh ji wîra navê ya mezin sitî û navê ya biçûk jî ji nivê navê wî bû ko, zîn dibe. Ev herdu kiçêd pak, spî, gehane dereca Kemalê. Di nêv heremserayê da, xudam û Cewarî di xizmeta wan da, be naz û nîmet perwerde, be keyif û sefayê, di eyiş û zewqê da bûn. Ji her kinaran xwazgîn û talibên wan hebûn, lakîn lewra ko hinkuf nebûn, nedan.

Dîsan ji nêv cizîrê, ji eşirafê begzadan û eyanan, eskender nav pehlewaneke zemaneyî hebû. Sê kurêd wê jî hebûn, qewî behadîr û xûy quwet. Navê yê mezin tacdîn û navê yê nivkê çeko û navê yê biçûk Arif bû. Ev her sê jî, di xizmeta mîr da bûn. Emma tacdîn, qewî muqerebê mîr bû û zehif jî li nik mîr qewî zêde mera el xatir bû.

Di wî weqit û zemanî da, li wan kinaran, adetekî qedîm bû ko salê carekî, di weqtê newrozê da sersal dikirin. Wê rojê, ehalî û xelkê bajêr, hemû feqîr û dewlemend, mezin û biçûk, nêr û mê, îmûmî ji bo geşt û gerîyanê, bi der ve diçûne deşt û sehirayê. Cinis cinis û ref ref, ji der ve resma keyifxoşîya îda newrozê li wê derê îcra dikirin, lewra wî zemanî qismê tayfa jinêd musulmanan hemû mestûr e û veşartî bûn; be rûyê namehirem û bîyanîyan ne diketin. Lakin roja ko ew îda newrozê dibû, hîcab û perde ji tayfa jinan radibû; mîr û jin wê rojê bi hev xûya dibûn. Eger kesekî qîzeka bakîre hebûya, wê weqtê, kurê ezeb didîtin. Her kesê ko meyil û mihebeta kê dikira, eger hingov bûya paşî be emrê şerîyetê ji bo xwe dixwastin. Ji bo vê xeberê, wê rojê, pîr û ciwan, îmûmî, bi der ve çûbûn û li geşt û seyranê bûn.

Dîsan ji ehle cizîrê, lakîn ji dereca nîvekê, digel tacdîn li hemumir, navê mem ciwanek hebû. Dibîrzade bû ew jî. Digel tacdîn ji qedîm da eqid û benda kemera birayetî girê da bû û elaq mihebet û modeta Sadîqe girêda bû. Her dayim digel yekûdu deketin û radibûn. Wê rojê, mîr zeyneddîn jî, ji bo hemû xulam di xo ra destora çûna geşt û seyranê da. Tacdîn jî hat digel birayê xo yê sadîq, mem.

Herdu ketine di libasa di jinan, tebdîl el qîyafe di sûretê jinan da, çûne nêv cemîyeta mezkûr. Li vira li wî digerîyan. Li vî kenarî em bêne halê sitî û zînê. Ewan jî fikir kirin. Ew herdu jî ketîne libasê mêran, tebdîl el came. Ew jî çûne nêv wê cemaetê. Di wî zemanî ko kaşû lîztin adet bû. Sitî û zîn li sorete lawan, digel kurrêd ciwan ko kaşû dilîztin, di weqtê ewan ew riwal dilbendî da aciz kiribûn, tacdîn û memo jî wê weqtê rastgele di libasê jinan da hatîne wê derê û ew hal û qerebalxa xelqê dîtî.

Ev ehwala ji mirovekî pîr pisîyar kirin. Ew jî cab da ko du lawêd ciwan peyda bûne û her çî ciwan ko dilîza daye be zûra milêd xo li benda ko kaşûyî ji wan standibin. Lakîn qet kesê ew ne nasîn. Ji vî bajêrî ne, emma kîne? Nehate zanîn. Ev xebera tacdîn û memê ko di soreta jinan de bûn ko bihîstin, çûne nêv wê qerebalxê. Ji kenarekê ko sitî û zîn ko di şeklê kurran da bûn, fî el hal yanî nafîlî ji kenarê xudê da tacdîn li sitî û mem li zînê mubtela û aşiq bûn. Elaqa vînê li wan herdukan girêdan û ji kenarê sitî û zînê jî, dîsan weha elaqa mihebetê di Kemala dereceyê da peyda bû, ji herdu terefan da, bîla nihaye, be yekûdu ra pabendî vînê bûn û tacdîn û mem ji Kemalê dereca mowedetê xo şimirandin û hisêb ke bêhoş bûn. Lakin sitî û zînê, çunku îxtîyara wan ji dest neçûbû, nêzîkî wan bûn. Sitî muhira xo ya cewahir deranî, kire tiloya tacdîn û muhira wî jî deranî kire tiloya xo. We zînê jî, dîsan weha, muhira xo deranî kire tiloya memê û muhira memo jî deranî kire tiloya xo. Paşî bi teref heremsera xo ve çûn.

Paşî wan tacdîn û mem jî, ji meya hîretê hişîyar bûn. Tacdîn di tiloya xo muhirekî cewahirî dî ko li ser wî navê sitî hatî ye kolan û neqîş bûye. Mem jî weha muhirekî cewahirî dî ko navê zînê hatî ye nivîsîn. Ev herdu weha girftarî belayê evînê bûn. Di vî halî da, mat û muteheyir bûyî man. Ji kenarê din em bêne ehwalê sitî û zînê. Ew herdu jî vegeîyan û hatine heremsera xo ya xas. Êdî gav bi gav ketine agirê eşiq û muhebetê, roj be rojê coş û xiroş dikir. Ew herdu jî zar û zeyif bûyî, şev û rojan hawar û gazi dikirin û halêd wan perîşan bû.

Dayinekî wanî pîr, ecûze, salxurî û dinîyadîtî û di îmûrê dinîyayê zehif îdirak û pîr finûn bi navê mîzebûn hebû. Ew dayin, ko halêd wan weha perîşan dî, kete şîbhê û sebebê perîşanî û Melala ehwalê di wan pirsîyar kir. Ji îbtîda ewan rêya înkare girt. Paşî dayin ji bo wan weid û weyid kir, qata ev derd û ev hala, li serêsalê li we peydabûye, her çawane eger ji şerê înis û cin û perîyan jî bibe, elbete tedbîrekê û îlacekê kirin ji dest min tê, vî derdî ji min xef cayiz nîne. Paşî çî qa diçe baysê helaka we dibe?

Wekî weha gote wa, sitî û zînê macera weku boyî, kemakan, teqrîr û beyan kir. Dayin cewab da ko erê xebera we qewî qenc di rêya xudaye, lakîn eve ko dibêjin me kiç dî ye û hebandî ye. Kiç kiçan bihebînin û aşiq bibin bê fayde ye û semire nade, belku kiç li kurran û kurr li kiçan aşiq dibin û ji hevdu behremend dibin. Ji du kiçan çî hasil dibe eger fî elwaq êd we dîtî eger kurr dibin. Ez di îloman da mahirim, li esmana Melayîk, li erdî perî jî bibin, ez dê bi quweta limê nicûmê û remlê bibînim û mesxerî we bikim.

Paşî, sitî û zînê ev bihîstin, ew muhirêd ko berê ji tacdîn û memo estandin û anîbûn bi deranî û dane destê dayinê. Eve nîşanêd wan kiçan eger bi rastî tu limê remlê dizanî, xwyên di wan bibîne kî ne, gotin. Dayin jî muhir stand. Di wî zemanî da di nêv cizîrê da Melayekî qewî remal hebû. Çû nik Melayê remal û got ko du kurrêd minî sêwî hene. Roja serêsalê çûne gerîyanê, paşî ko vegeîyan, nexoş û bedhal in, lakîn di destê wan da her yekî hengosîtîrek heye. Eve çî hale û çî belaye; ez nizamim. Melayê remal gava ko fikirî li şikilê remlê, navê styê digel tacdîn û navê zînê digel memo dît. Wekî ehwal ji remlê zanî, gote dayinê:

— Ji bo çî diro dibêjî? Bi derewan şuxil nayête dîtî.

paşî, ew made wekî bûyî ji ewel heta axirî ji bo dayinê neqil kir û beyan kir û got ko xoyêd muhîran, yek begzade ye û navê wî tacdîne û yek jî dibîrzade ye û navê wî meme. Welakîn ew herdu jî bi vî derd û elema eşiq û vînê mubtela û nexoş bûne. Rabin hûn xo bêxine şikilê hekîmekê û herin ewan bibînin. Wê weqtê, ehwalî dizanin. Li ser vê xeberê, tebdîl el lîbas bû, xo xiste lîbasê hekîman, çû cihê ko tacdîn û mem li wê bûn. Wekî dayin di soreta hekîman dîtî:

— Tu hekîm î, were zû naxoşêd me hene, binêre û derman bike!

heke dayin birine nik tacdîn û memo, her çî ye nêrî û nêza wan hisêbke got paşî xelqê ko li wê hazirbûn bi der ve deranî ko ezê derman bikim. Paşî, wekî ewan bi tinê man, ehwal wekî bûyî gote wan û muhirê di wan deranî, da dest wan û digel gotina ehwalî ji sitî û zînê silav anî, êmnayî û teselî da dilê wan ,ko xudê mezin însae ellah xeman mekin di nêzîk da li ser xeberê qata soretekê dibîne. Weha got û ji tacdîn û memo xatirxwast, hate nik sitî û zînê û mizgînî jî da wan û dîtina tacdîn û memo û ehwal wekî bûyî ji bo wan ra jî beyan kir, silava wan jî gehande van û êmnaî û dilxoşî jî dan wan, tesela kir ke hal û ehwalê melûmî her du kenaran bi wî agirê eşqê roj be roj ala û digirt.

Tacdîn, ko begzade û xanedan bû, paşî mudeyekî, Mela û eyanê cizîrê berihev bûn û çûne nik mîr zeyneddîn. Rica û hêvî bi emrê xudê, dana sitî ji bo tacdîn û çiraxkirina wê derxwast kirin. We mîr jî rica wan qebol kirî, sitî da tacdînî. Gora wî weqit û zemanî tedarek û pêkhatinekî dirust hazir kirin di nêv hindek weqtekî da daweteki xundkarane kirî. Sitî birêkirin û eqda nîkaha wê li tacdîn kirin. Ew herdu aşiq û meşûq, digel yekdu gehane murad û meqsedê, lakîn mem û zîn, dîsan weha di agirê eşqê da di şewtî li ser halêd xo, be ax û dax mayin. paşî mîr zeyneddîn dergewanekî heremê hebû, qewî heramza û muftîn û tilbîs, navê wî bekir bû. Ew heramza mexsûs ji hesed û dexesê û nîfaqê di vê şûlê da direfit. Çav ra dikir, rojekê ewî mîr xelwe dît û hisê ko ji bo xêrxwazyê çend xeberên di min hene îfade bikim, got:

— Ey birê, ko dana sitî be tacdîn şûlekê ne layiq bû, lêkin her çî ye, te ew da; çû begzade ye. Lakîn mem kurrê debîrane û çavê wî jî li zînêye û tacdîn hisêbke bi xoser, zîn daye memo. Weha digel wî qewl kirî ye. Ev çî xebere? Eve dewrê xîret û mezinayîyê ye; ev çî ye? Bivê hûn çewan rahetê dibin?

mîr berê bawer nekir ko eslê vê xeberê dê nebe. “ez zêde tacdîn û memoyî hez dikim. Ew jî şûlêd weha ne layiq nakin û kirina wan qet tesewir nakim.” eger çî got jî, lakîn bekirê minafiq bi her terzî dest bi îftira û bohtanan kir. Li ser vê jî mudetek zeman borî.

Mem cuda û zîn cuda ,her yek bi derdê eşqê dişewtin. Weha pêlekê çû. Baxçeyekî mîr zeyneddîn, qewî dilguşa û cîhekî keyif û sefayê hebû, ko di nêv wê da otax û dîwanxane û qulatîn û bixeyir ji wan her çî lazimî di îbira xundkarane hemû mewcûd bû û mureteb û muzeyen amade. Her lewazmatê ko diva, dayima hebû. Carinan digel nedîm û muqereb û eyanan diçûne wî cihê keyifê, li wê derê eyîş û uşîret dikirin.

rojekê mîr digel nedîm û etbaên xo çûne nêçîrê; ew baxçe weha musmir, vala mabû. Dilê zînê teng bû, ji bo teferucê bi tenê hate wî baxî û digereya. Meger ji kenarê dinê mem jî, ko bi tenê mabû, dilê wî jî teng bûyî, ew jî bi tenê rast kullen hate wî baxî.

mem û zîn di nêv rezî da liqayî hev bûn. Her çî du aşiq û meşûq hevdu dîtin, car girîn û car ken, be keyifxoşî enan, îxtîyar ji dest çû, her du aşiq û meşûq be jor ve derikeftine dîwanxaneyê û hevdu hembêzkirî digel yekûdu, aşiq û meşûqane, dest be xeberdanê kirin. Yek car weqit û çax û hatina mîrî jîbîr kirin. Bi vî halî, ji meya vînê serxoş bûyî di keyif û sefayê da bûn heta êvar jî nêzîk bûyî.

Qezay nagîhanî, mîr zeyneddîn nêzîkî êvarê ji nêçîrê zivirî, weha rast hate baxî. Li ber derê wê qesra melûm ji hespî peya bû. Li vir şerbet û qaweyekê bixun û hêsayî bibin, gotî. Digel xulam û oldaşêd xo weha ji nişkê ve hatine dera qesirê ko mem û zîn tê da bûn. Zîn wî weqtî ko dengê birayê xo bihîst, hoş hate serî û got: ” memo ko çê dibêjî û çê dikey? Eve mîr hat.! ”

ku ev xebera got, êdî naçarî, memê zîn stande binê ebayê xo û veşart û li goşeyekê qesirê qelbexî û ronîşt, di nêv du balgîyan da, weha bi wî halî. Mîr digel qelebalxa xo hate hundirê qesirê û dît ko mem xo li ebayî pêçaye û li goşeyekê ronîştî ye. Mîr silav da jî, mem silav stand, emma qet ji cihê xo ne bizafit. Mîrim mezûr bidêrîn ev benî nexoşim hatime vira û min ta girt qet mecala libat û hereketê nadêrim, li vira weha Mam. Mîr got: “zerer nîne ko li keyifa xo binêrin.” mîr ronîşt û her kesek cêbcê ronîştin. Dîwanxane tijî bû. Mîr şerbet û qehwe emir kir. “ îşev li vira keyfekê bikin” gotî.

Ji her terefekê dest be kilam û xeberdanê kirin. Meclis kemilî û germ bû. Tacdîn di wê meclê da hazir bû, li halê memo nêrî, zanî ko ji ehwalê ecîbe. Xalî nîne ko mem weha nuqmî behra

xeman bûye. Tacdîn rabû hate nêzîkî memo û be îşaret ehwalê wî jî pirsîyar kir. Mem jî du kezî ji porêd zînê ji huçka ebuyî be xev deranî û nîşanî tacdîn da. Wekî ko tacdîn ev dît, made çî ye fehim kir, kete behra fikir û hîretê. Çare û tedbîra vê çî ye? Eger tedbîrek nebî ev meclis dirêj dibe û ev şûla paşî Aşkara dibe. Mem û zîn riswa bûyî telef el nefis dibin û bixeyirî ji wê zehif fitine û fesad jî bi vê sebebê peyda dibe. Derihal ji meclîsê bi der ve deriket û çû gehe mala xo û gote sitî:

— Zû zaroyê xo digel matkê helîn û bi derikev!

her çiqas ko sitî pirsîyar kir ko çî ehwal heye? Got ko niha weqtê xebirdanê nîne û agir hilanî û ji çarikenarê xanyê xo agir û şewate da, bi xo jî ji der ve dest be hawar û gazyê kir. Xelqê ko gazî û hawar bihîstin, ehwal gotine mîr. Wekî ev hala melûmî mîr û xelqê ko di qesirê da li wê meclîsê da bû, her kesek bezîne di def, a agir û şewatê û di qesirê da bixeyirî mem û zînê kesek nema mabîn. Wekî xalî bû, memo gote zînê ko:

— Te dî tacdîn çewan wekî hezretê xidir gehe îmdada me û be çî terzî ev belaya asmanî ji serê me def kir?

zîn rabû çû sera heremxaê, mem jî rabû hate defa şewatê. Xulase heta hatin mecmuwê mal û emlakê tacdîn de rêya birayî da sot. Yarê wî bi vê wasîteyê ji belayê reha bû.

Xoyî kitêbê dibêje ko yar eger dibe, dê weha be. Paşî dîsan bekirê mufsid û xereza wan da bûyî çawane ev macera hiskirî ye û ev ehwala be xef gote mîr û mîr jî zehif xezebnak kir. Mîr jî be çî terzî em waqfî heqîqeta vê şûlê bibin.

dîsan ew mufsid û melûn got ko:

— Mîrim, rojekê be xef, meclîsekî biçûk, mem bi tenê, bê tacdîn û çeko û Arif bixaze bilanê bêtin, digel memo bi şert şetrencê bileyizin. Wekî tu dibey, îlhah li memo bike ko tu kê dihebînî? Bêje min ez ji bo te dê bixwazim. Ez milaheze dikim ko memo mirovekî bê perwaye, hebandina zînê dibêje we. Wî weqtî êdî şubhe Namîne; ceza wî tertîb dikey. Bena li ser vê xeberê ko li hizûra we ez xuha te dihebînim dibêje, moçbî sîyasetê dibe.

li ser vê xeberê, mîr bi xef, memo gazî kir û ronîşt. Got:

— Were digel te şitirenc bileyizim. Eger ez disitînim û ji te dibem, li ser vê qewlê merama min ew e ko her kîjan kiçê dilxwaza weye tu bibêjî! Ez ji bo te dê bisitînim û bideme te.

li ser vê şertê, herdu leyiztin. Mîr sê dest temamî ji memo birîn. Êdî an gora şertê xo dest be pirsikirinê kirin.

meger li wê mabeynê tacdîn ji vê behsê xebirdar bûyî. Bi xo digel herdu birayêd xo, çeko û Arif, çek û sîlah rabesitî, li wê navê hatine meclîsa mîr. Êdî mîr jî qewî li memo îlhah dikir ko bibêje. Bekirê mufsid fikirî mem îxmaz dike û nabêje. Ewî mufsidî, be tein û nc gote mîr ko: “mîrim ez dizanim ya memo hebandî, qîzeke erebane lêv deqandî.”

wekî mufsidî weha got, êdî mem ji înadê tehemol nekir. Bê îxtîyar, cuzek ji ewisafêd zînê destpêkir, got mîrim: “ê ko ez dihebînim necîb û xilan begzade ye. Nihayet el emir, çiqas ko mem zêde erinî navê wê jî zîne û xuha weye, got.”

êdî mîr jî hate xezebê û got ko “ey nimek heram tu kîyî ko xuha min aşiq bibî û navê wê jî li hizûra min aşkera bibêjî?” gote qebîla xulaman:

— Evî bigirin û bend û zîndan bikin, emirikir.

Tacdîn digel herdu biran, pîr sîlah rabûne li ser pîyan û li memo deriketîn û gotine wan ko li wê derê heta em nemirîn, kesek ji we nêzîkî memo na be.

mîr fikirî ko dê fitine û fesad rabe, bi xo destmala xo avête stûyê memo û şande zîndanê û tacdîn digel biran, êdî ji xatirê mîr neborîn, rabûn meyûs û erinî ji wê derê hatine malêd xo. Mem jî mudetekê zav di zîndanê da mayî.

zîn jî, ji vê keyifîyet û ehwalê, bêhisêb melûl û mehzûn bûyî, şev û rojan şola wê hawar û gazî bû û mem jî, bi hesreta rûyê zînê di zîndanê da girîyan û nalan ma û tacdîn digel du biran û etbaan ji mîr rûgerdan û sil di malêd xo da sekinîn.

Li ser vê halê mîqdarê şeş mehan mem di zîndanê da mayî. Ji arezûyê rûyê yarê û zehmeta bend û zîndanê, roj be roj zeyif û jar û perîşanhal bûyî qewî kesib halekî xirab kiribû.

li ser vê xeberê, bekirê mufsid ji vê ehwalê û perîşanîya memo xeberdar bû, fikir dikir ko “êdî mem ji vî derdî xelas bûyîn mehale. Lewra mîhneta eşqê û zufa halî li wî tesîr kirî ye kullen bê derman bûye, eve di nêzîk da fewit dibe zerer û xirabîya wî qata digehîte min”. lewra tacdîn qewî pehlewaneke namidar bû û ev bekirê mufsid jî qewî zêde tirsra. Hîlakî dikir, êdî ji bo xo fikra xelasî û necatê kirî. Di weqtekî tenha dîsan torê hîlan tijî kir. Çû nik mîr zeyneddîn, paş erzê xilûs û îbiraza sedaqetê, dest be xeberdanê kirî, got:

— Mîrim, îrohe xase ez çûme zîndanê û min mem dî û qewî qenc li zufê halê wî û mereza wî ko di dilê şuxelte, min fehim kir û min nêrî nebiza wî digirt elamatê jînê kullen jê çûye, belku di dereca mirîyan daye. Yanî min bi yeqîn ger ko eger fî el waq hezretî mesîh û hezretî luqman jî bêne ser wî, çareyek li jîna wî nabî, bê şebih mirina wî muqerere. Wekî mem bi vî halî di zîndanê da telef bibe, meilûmî dewleta weye ko ji kenarê tacdîn û biran û teuluq û etbaêd wan di vî bajêrî da, çi derece fîtime û fesad dê peyda bibî û belku dê di cizîrê û milkê bohtan û mabeyna eşayir û qebaylêd wan da li van etraf û kenaran heta roja heşîrê birûdet û dijminî dê waq bibe. Xulase bixêr ji sebeba belayekî ezîme, bila şebih dê bîte baysê hilaka me jî. Weha bûyîn emirekî aşkeraye.

Ev qîseya wekî hatî zikirikirin ber wechê beyan îfada mîr kirî û be mîr jî da fehimandin. Mîr jî ko bihîst, birastî derika vê şûlê kir, qewî zêde kete fikir û xemê û got ko tedbîra vê çî ye? Ji bekirê mufsid pirsîyar kir. Mufsidê melûn got:

— Bi tenê çareyekê vê şûlê heye ko selamet û xilasîya mîr û min û welatî bi wê dibe! Min fikir kirî ye hûn wisanî bikin ji wê şûlê jî kesirê namûs û îtbara we nabîtin!

mîr got ko bibêje bibînim! Dest be xeberdanê kir:

— Mîrim, tu eseh bizane ko mem dimire, belku di dereca mirîyandaye. Niha virêken tacdîn digel biran gazî hizûra xo biken û dilê wan vegire bi herîyekî xelatekî bide û bêje ko ez lume û memo peşîman bûm û guneha min bi memo hat gunha min be memo hat. Lakîn çi çare muqeder weha bûye. Min di bedela vê zulmê da zîn da memo. Hûn herin be keyifa xo bin! Ez virê dikem memo ji zîndanê biderînim û tînime hizûra xo, xelat û kereman dikem, zînê jî didem û çirax dikem. Paşî herin di heramserayê da zînê jî gazî hizûra xo bike û dilê wê jî vegire û emrê bike ko çend Cewarîyan digel xo bibe û here zîndanê û memo bibîne û kenarê min silav bike û digel xo ji zîndanê biderîne. Ez dê bi emrê xudê te bideme memo! Weha bike, mem xo dimire û Namîne. Em jî ji belayê xelas dibîn û mîrim namûsa we jî naşkê. Îtbara mîrîya we jî li cihê xo dimîne.

Mîr jî ko ev xebera ji bekirê mufsid bihîst, qewî begen kirî maqol dît.

wekî zikir bûyî, şand tacdîn digel biran gazî dilnmayî da û metîyeb el xatir xelat da û weid û weyid kirin. Dîsan wekî zikir bûyî çû heremserayê xuha xo zîn gazkire nik xo ,wekî hate gotin, ew jî dilxoş kirî. Got ko herin bi xo memo ji bend û zîndanê biderînin û bînin, ez jî dê li ser tedarekê bim di nêzîk da daweta we be keyif û sefa bikem. Hûn jî di eyiş û eşîretî da bibin. ev xeber û ev şûla di nêv cizîrê da wekî mizgînî belav bû û her kes keyifxoş û şad bûn ko hezreta mîr li memo hate rehmê û ji zîndanê bideranî û xuha xo zînê, digel mal û xelatan dê bidetin û çirax biketin.

Bîna li ser vê xeberê, zîn jî, ji vê xisûsê, keyifxoş û şadbûyî, xemil û zînet da xo, ji serî heta pêyan di zêr û zîvî da xerqbûyî, zîb û zînet da xwedîyên li ber û herem gehaye pêş û xedam û Cewarî li eterefan be qerebalxekî tamam bera xo da zîndanê û daxilî hepsxaneyê bû. Cewaba hatina zînê mizgîn birin ji bo memo. Lakîn çi fayîde? Paşî çî? Beide xerab el besira. Her çî ye, zîn hat û mem dî himbêzkirî. Wekî dest bi xeberdanê kirin, memê jar derihal rûh be teslîm kir ji darê dinîyayê axîretê îrtîhal kir.

Wekî ev hala ehlê zîndanê û zîn û hazirê ewê derê ko dîtin bivê terzê jar û sefîl, memo di zîndanê bi vê halê zulmen telef û hilak el nefis bûyin; li her kesekî dişiwar hat û pê şewtîn û hawar û gazî û girîn û zarî bû ko, hisêbke wekî roja qîyametê peyda bû û ji vê şor û şimateyê di nêv bajêrî da û lule û xewxa zahir bûyî. Tacdîn û bira û eşayir û qebaylêd dinê û înumî xelqê hatin şîn û matemekî mezin peyda bû.

Mîr ji vê waqeyê xebardar bû, ew jî hate şînê. Her çî uzir û behane dikirîn. Ema paş çî! Mem êdî li ser adetê bi defna neîşa wî meşxûl bûn. Di wê navê qezaen bekirê mufsid rastî tacdîn hat , heman fî el hal xencer kêşa, hema li wêderê, ew bekirê xebîs û mirdar cezayê wî layîq tertîb kir, qetil kir û leşê wî yê mirar avêtine kenarê kulîvekî.

Neîşê memo, tacdîn digel biran li ser serê xo danîn û mîr zeyneddîn û zîn û başiqe îmûmê ulema û suleha û eyanê wîlayet û ehlê bajêr hemû be şînekî ezîme û be qerebalxekî zav berîn çal kirin. Paşî ko zîn bişun ve hate heremserayê, ew jî bêkeyifbûyî û birayî xo mîr zeyneddîn gazî nik xo kir. Ji wî rica û hêvî kir, ko: “ evê xedameka xo efû bikin! Ez jî dê bi xanîyê axretê koç bikim û hendek wesîyetêd min hene dê li hizûra we ya alî eriz bikim û li ser dad û edil û însafê adeta ewan hêvîyan dê bikim. Ji lewazmatê hiqûqê di birayetîyê ko ewan deriheq vê zeyfeyê îcra bikî. Niha ko mem fewit bû û xedameka we jî li ser çûnêye, êdî rêza hicab û veşartinê bûrî, meilûmî cenaba we ya alî bibe ko em herdu fî el heqîqe aşîqêd sadqîn û di nêv dinê jî, em negehane yekûdu. Xirabî jî, ji me sadir nebûn. Her çî ye, qeza û qeder û qismeta hezretî layezalî di deriheqa me da weha bûye. Çi çak, lakin ji kenarê cenabê we deriheqî memo da zulim û xedir kullî bû, bîla heq hinde qeder weqit di zîndanê da hebis bû û axir el emir jî di zîndanê da merihûm bû. Xedameka we jî be kenarê axîretê koç bikitin. Ez û sitî herdu xuh î. Weqtê ko te sitî da tacdîn, te hinde resma dawetê îcra kir û hinde qeder mal û pirtal, techîz daye sitîyê û paşî ew qeder resim û risûmat û keyif û şayîya xundkarane balacera mezin kirî. Ew qas ayîn û qewayid destûr û sirûrî mureteb mirî. Te ew be meqseda xo şad kirin. Ev xedameka we jî li ser îsûla edil û însafê û heqanetê ew qeder hise û pare û nesîb, hêvî û îltîmas û îstiriham dikem barî di dinê da ji bo vê zeyfeyê meyser nebû di axretê da jî bê par bûyin. Mixalfê mirweta we ya alî bûyin. Şoleke aşkeraye. Bena li ser vê xeberê, sê hêvî di vê aczê heye, qebol biken; ewelî ew e ko emer biken roja merga min, wekî daweta styê, îmûmî hemû sûq û bazar û kolanêd bajêrî bi xemlînin û tertîb biken; herçî ko alatê keyif û şayyê hisêb ke ko goya dawete îcra biken û di nêv sera alî da jî destexwanêd zad û teaman hazir biken; xebra xidameka we bûyî. Dîsan weha, heta sê rojan hemû ehlê bajêr, maldar û feqîr, bên gazî kirin, bên team û zad bixun û biçin. Weha serif û bezil bibe. Bixêr ji vê jî, her çî ko hezreta we heta salekê tamamî di sera alî da û yan bixêr ji vî di cihê dinê da xerc û mesref dikan, sewaba wan jî bibexşne ruhê vê xedameka xo, evana jî be nîyeta vî aczî serif û bêne dayin. Wesîyeta dwyê, emir bikin hemû ehlê bajêr, mezin û biçûk, mêr û jin, ketek be şûn ve nemayî, bîlcumle digel neîşê min be tebayî bên û bibene meqberan. Wesîyeta sêyê. Ew e ko mezirê min jî li tenişt meriz û qebirê memoyî, mezlûmen bêşûç fewit bûyî, bête kolan û bête hazir kirin. Weqtê ko evê zeyfeyê pîyade dikene nêv qebirê, wê gavê jî hezreta we be dengêkî bilind ko ew xelqê hazir bûyî hemû bên bibêje ko min be husin û reza xo zîn da memo. Wehan sedayekî paşî evê zeyfeyê dayinîne nêv qebirê û bispêrine xudê. Wesîyetê di min ev bûn; got.“

We rojekê paşî, zîn jî koç kirî, çû dar el beqayê. Wekî hate gotin, matema wê hate girtin. Ew jî tekfîn û techîz kirin, wekî ko hêvî û nîyaz kiribû, bi wê terzê birin û digel memo çal kirin. ev dastana ji wan di dinê da yadgar ma û hekayeta wan di nêv îmûmê Kurdistanê meşhûr e û goya weha dibêjin ko li ser qebira her yekî ji wan darekî gulî hişîn bûye û be jor ve ser kêşaye û li hevdu peçkîne. Niha jî elan qebirê di wan kivşe û li wan etrafan bûye zîyaretga. Her kes carinan diçîte zîyareta wan.

Eve li ser wechê kurtî û îxtsarê, zibda kitêba mem û zînê. Ev qeder li vira hate gotin, ji vê zêde heqîqeta halî êdî qenc cenaba hezreta xudê teiala dizane, lewra ev hekaye nêzîkî heşt sed salî heye ko waq bûye. Êdî, rastî cenaba xudê teiala bi xo dizane, Alim el sir we el xefaya her ew e. Temme.

*****

Ji vê pirtûkê xûya dibe ko, Mela mehmûdê bayezîdî, nivîskarekî hêja û xwedan berihemên giring bûye, lê mixabin ko zanîyarîyên me li ser wî pîr kêmbûn.

Berihemên wî yên ko bi kurmancîya bakur nivîsîn, ko di pirtûka dir. Ferhad pîrbalî de, hatîne rêzikirin ,evin:

Çîroka mem û zînê, havîna sala 1856 ê.

Çîroka leyil û mecnûnê, sala 1858 ê.

Camê rîsalatan û hîkayetan, ko ji 40 çîroka pêkhatî ye, sala 1860 ê.

Çîroka sîyamend û semsê, sala 1859 ê.

Adat û risûmetnamey tewayfî ekradî ye û usûlî nîzamatî kurmancî, sala 1858 –1859 ê.

Wergerandina şerefnama şerefxanê bedlîsî, bi navnîşana tewarîxî qedîmî Kurdistan, sala 1858 –1859 ê.

Pişkarî û alîkarîya elksender jabay di danana ferhenga kurdî–Ferensî, ko di sala 1879 ê de li pîtirsborgê çap bûye.

Pişkarî di nivîsîn û saxkirina pirtûka rêzimanî ya Elîteremaxî kirî ye û di sala 1857 ê de bi destxetê xwe nivîsî ye.

Tewarîxî cedîdî Kurdistan, sala 1857 ê, dest bi nivîsîna wê kirî ye.

Alîkarîya elksender jabay kirî ye ji bo danana ferhengeka Hekarî û rewendî–Ferensî. Sala 1858 ê.

Pirtûkek li ser rêzimana kurdî, bi navê “ rîsaley tihfet el nehilan fî el zeman kurdan”, sala 1866 ê nivîsî ye.

Yûsif û zelîxa, Selîmê Silêman, di sala 1586 –1587 ê de nivîsî ye. Ew jî ji destinivîsên wî bûye.

Dastana qela dimdim ,ko di sedsala 17 ê de nivîsî ye.

Tercema zerbî meselane bi zimanê kurmancî, sala 1850 ê ko ji gotinên mezinan pêkhatî ye.

Lawêjîk, ji stiranên ko zêlam dibêjin pêkhatî ye.

Birîte, ko ji stiranên dawet û govendan pêkhatî ye.

Hîkayet Şêx senanîyan, çîrokeşîre ko feqyê teyran nivîsî ye, sala 1865 bi destxetê wî hatî ye nivîsîn.

Alîkarîya elksender jabay kirî ye, di danana ferhengeka rûsî–Ferensî–Kurdî û kurdî–Rûsî–Ferensî.

Gelek berihemên helbestvanên turîk û ecem wergerandîne ser zimanê kurdî û wek destxet mayîne.

Destinivîsa dir el mecalis, hîkayetên milî ne ko Mela mûsay Hekarî ji farisî wergerandîne kurdî. Jabay wergerandî ye zimanê ferensî.

Destinivîsa sefheta sibîyan. Navê danerî li ser nîne û ji elfabêya zimanê kurdî ji bo zarokan pêkhatî ye.

Destinivîsek li ser hinde Aliyên zimanê kurdî, sala 1867 ê nivîsî ye. Jabay wergerandî ye zimanê ferensî.

Destinivîsek ko ji 84 hîkayetên milî pêkhatî ye û ji zimanê farisî wergerandî ye yê kurdî. Jabay wergerandî ye zimanê ferensî.

Destinivîsa kitabî mewlûdî şerîf, sala 1858 ê nivîsî ye.

Gulistana seidî şêrazî, bi pexşan wergerandî ye kurdî û di sala 1857 ê nivîsî ye.

(1)mixabin ko Mele mehmûdê bayezîdî, wesana hizir dikir ko, koka kurdan vedigere ser ya ereban û kurd jî, ji binemala Xalid îbin el Welîdî ne. Lê ev şaşîyek e dîrokî ya mezine û kurd neteweyekî serbixwe û cuda ne ji ereban.

Ji çîroknivîsên kurd, Firat Cewerî

Firat Cewerî, nivîserk kurdê serketiye û di van 25 salan de, xizmetek mezin ji bo edebiyata kurdî kiriye. Çîroka nasîna min û Cewerî, vedigere salên heştêyan ku li wî demî, ez pêşmerge bûm. Bingehê me li derdora çiyayê Qendîlî bû. Hingê çend hêzên Kurdîstana bakur li nêzîk me hebûn û di riya wan de, min hin kovar û pirtûkên bi tîpên latînî peyda kirin. Di kovarekê de, çîrokeke xweş kete ber çavên min ku berhemek nû bû, çinku edebiyata kurdên bakur, pir bi kêmê digehiştê destên me. Yekser min hizir kir ku ew çîrok ya nivîserêkê danemr e û dibe nemabe jî. Lê roj hatin û çûn û piştî enfalên reş û wêrankirina welatî, berê me jî, kete xerîbiyê û li Swêdê akincî bûm. Li wêrê min zanî ku Firat Cewerî jî, li Swêdê dimîne. Dema di sala 1988ê de, li Stokholmê, min ew di konferansekê de dîtî, yekser hêbetî bûm û min bawer nekir ku, ew kesê di bîrdanka min de, mezin û pîremêr, derket xortek 18 -19 salî, belku bi dêmê xwe, hêj biçûktir jî. Êdî ji wê rojê were ez û Cewerî, hevalê hev in û me gelek karên edebî bi hev re encam dayîne.

Firat Cewerî, nivîserk xwedan taqet û şîyanên bilind e. Di gelek biwarên edebî de, kar kiriye û ji berhemên wî, xuya dibe ku xebatên hêja pêşkêşî gelê xwe kirîne.

Ez dikarim bêjim ko, ew çîroknivîsekê serketî ye û xwedan taqet û şîyanên hunerî ye û wî karî ye cihê xwe di qada edebiyata kurdî de bike. Çîrokên wî ji bo xizmeta mirovatiya bindest û pêşketina mirovê kurd, ji bo cihaneka nû ya bê stem û çewisandin û rojên xweş, yên hatîne efirandin. Meksîm gorikî dibêje: "erikê hunerî ew e ko mirovî bi hêz bike, girftaryên jîyana wî sivik bike, bawerî, omêd û evînyê di dilê de, mukum bike."

Emerîkê Serdar, dibêje:

"Firat Cewerî li ser detayên hûr radiweste, fikrên kûr di wan de dibîne û tîne ber çavan. Ez bawer dikim ew ê bibe hostayê pexşanê." (1)

Firat Cewerî bi armanca nivîsandineke azad di sala 1980 de, ji welatî derket û li Swêdê bi cih bû. Her di wê salê de jî, wî pirtûkeke xwe da çapê. Ji wê salê û bi vir de, Cewerî di nav tevger û çalakiya edebiyata kurdî de ye. Di destpêka salên heştêyan de, wî bi nivîs û çîrokên xwe beşdarî li kovarên kurdî yên seranserî dinyayê kir. Wî di adara 1992ê de, dest bi weşandina kovara Nûdemê kir û deh salan, bêtî navbir derxist. Herweha Firat Cewerî bi riya Nûdemê bi çendan navên nû li edebiyata kurdî zêde kirin û di pêşvebirina wê de, roleke mezin lîst.

Ferhad Şakelî, di pirtûkeke xwe de, bi vî rengî basî wî dike: *"Firat Cewerî di çîroka xwe ya bi navê "Kevoka Spî" de gernasên xwe bi awayekî hunerî salix dide. Ew cîhana wan ya derve û hundirîn şirove dike û dike ku xwendevan du cîhanên dijberî hev bijîn. Biserketina nivîskarî ya herî xurt di wan deqîqeyên ku birayek dike xwişka xwe bikuje de ye. Nivîskar wan deqîqeyan, wan herdu hêzên dijhev yên ku birayî dajo ser kuştina xwişka xwe baş taswîr kiriye. Firat Cewerî di salixdana gernasên xwe de ji girîngiya xewn û psîkolojiyê bi awayekî serketî destkewî bûye."* (2)

Di gel kovara Nûdemê jî, wî kovareke wergerê, bi navê Nûdem-Werger derxist û weşanxaneya Nûdemê ava kir. Bi riya weşanên Nûdemê wî nêzîkî sed berhemên kurdî pêşkêşî pirtûkxaneya kurdî kirine. Herweha wî kovara Hawarê ku bingehe edebiyata kurdî ya nûjen e, ji nû ve civand û mîna du cildan çap kir.

Muhsin Kizilkaya, dibêje: *"Firat Cewerî yek ji kêr kesa e ku karîbûye edebiyat û siyaseta ji hev veqetîne û dûrî siyaseta partîtiyê bimîne. Gava Firat Cewerî derket derveyî welêt, wî zimanê xwe jî bi xwe re bir, lê tenê nivîsandin têra zindîhiştin û ji mirinê rizgarkirina zimanê kurdî nedikir. Loma, diviyabû wî riyeke din bidîta, mîna gêrikê li ber xwe da û ew rê dît. Wî di sala 1992an de dest bi weşandina kovara Nûdemê kir"* (3)

Firat Cewerî ji sala 1980 û vir ve, çîrokan dinivîsîne û li Kurdistana bakur, yek ji serkêşên wê ye. Çîrokên wî wergeriyane swêdî, almanî, erebî, tirkî û zaravayê soranî. Herweha çîrokên wî di antolojiyên almanî, erebî û tirkî de jî, cih girtine.

Husên Dozen, di nivîseke xwe de dinivîse: *"Cewerî bi hostayetiye mezî fikir û hîsên zarokan radixe ber çavên xwendevanên xwe. Ew mirov bi xwe re dibe dinya zarokan ya taybetî. Lê ew bi vê jî namîne; ew rewşa welatê wan û feqîrî û neçariya dê û bavên wan jî bi tehrêkî edebî vedibêje. Bê ku ew gotina xwe di nav sloganên siyasî de bifetisîne, bi bûyeran re riya çareserkirina pirsgerêkên jiyana qehremanên xwe jî diyar dike."* (4)

Rojnameya almanî "Der Kleine Bund, bi vî rengî dinivîse:

"Her kes nikare mîna Firat Cewerî, bi bêhneke dirêj hunera kurteçîrokê bi kar bîne." (5)

Her wesa Gürhan Uçkan di nivîseke xwe de dibêje: *"Firat Cewerî elçiyekî kulturê ye; ew nivîskar û weşangerekî di riya ku bawer dike de, dimeşe û berdewam kulturê diafirîne."* (6)

Dîsan Kovareke swêdî, bi vî rengî dinivîse: *"Firat Cewerî nivîskarekî nû û balkêş e."* (7)

Firat Cewerî di sala 1959 ê de, li gundekî Dêrika Çiyayê Mazî hatiye dinyayê. Di destpêka salên heftêyan de, bi malbata xwe re koçî Nisêbînê kir. Li Nisêbînê bi salên xwe yên biçûk ket nav tevgera şoreşgeriyê û bi hin hevalên xwe re komeleyeke kulturî ava kir. Nivîskariya Cewerî ya bi kurdî jî, her di wan salan de dest pê kir.

Ew endamê Komeleya Nivîskarên Kurd, Yekîtiya Nivîskarên Swêdê û PENa Swêdê ye. Wî li Swêdê pedagojiya zarokan û li unîversîteya Stockholmê "Jiyan û kultura Antîkê" û "Dîroka edebiyata Rûsyayê" xwendiyê. Wî di ber karê xwe yê edebî re, wek mamoste, wergêr, lektorê pirtûkxaneya Swêdê ya giştî û di konseya dewletê ya kulturê de, wek şarezayê edebiyata etnîk (hindikahî) û kurdî kar kiriye.

Heta niha ev pirtûkên jêrî, nivîsîne û ji zimanên din wergerandîne kurdî:

Heta niha ev pirtûkên jêrî gehandîne çapê:

- 1- Êrîş Dikin. Helbest 1980.
- 2- Mezin Dibim. Helbest 1981.
- 3- Dê Şêrîn e. Helbest 1983.
- 4- Girtî. Çîrok 1986.
- 5- Kevoka Spî . Çîrok 1992.
- 6- Kultur, Huner û Edebiyat. Vekolîn 1996.
- 7- Gotinên Navdaran. Berhev kirin 1995.
- 8- Çîroka Malbata Evdo, 1999.
- 9- Li mala mîr Celadet Alî Bedir-Xan. Berhev kirin 1998
- 10- Pêlên derya reş. Ger 1997.
- 11- Romanseke çilmisî. Çîrok 2002.
- 12- Antolojiya çîrokên kurdî. Berhev kirin 2003.
- 13- Ez bi agirê bêrîkirinê dişewitîm. 2005.
- 14- Dostojevsky, (Sevên Spî). Werger 1993.
- 15- John Steinbeck (Misk û Mirov) . Werger 1993.
- 16- Çexov (Bexçeyê Vîsne) . Werger 1995.
- 17- Samuel Beckett (Li benda)Godot. Werger 1995.
- 18- Yasar Kemal (Dara hinarê) . Werger 1998.
- 19- Sartre (Dîwa)r. Werger.
- 20- Astrid Lindgren (Emîl li Lönneberga) . Werger 2000.
- 21- Astrid Lindgren (Sûmiyên Emîl yên nû) . Werger 2000.
- 22- Astrid Lindgren (Emîl hê jî li Lönnebergayê dijî. Werger) 2000.
- 23- Barbro Lîndgren (Çîroka apoyê hûrik) . Werger 2000.
- 24- Henning Mankell (Hingura êvarê) . Werger 2002.
- 25- Gunilla Bergström, (Birek bive ye Alfons Oberg) . Werger 2002.
- 26- Gunilla Bergström, (Alfonsê Şûm) . Werger 2002.
- 27- Gunilla Bergström, (Alfonsê diz) . Werger 2005.
28. Payîza dereng. Roman 2006.

Çavkanî:

1. Emerîkê Serdar, Riya Teze, 1993 Ermenîstan.
2. Ferhad Shakely, Modern Kürt Öykü Sanatı, weşanên Avesta 1998, Stenbol.
3. Muhsin Kizilkaya, Sürgün, Göç ve Ölüm, Weşanên İletişimê, 2004, Stenbol.
4. Husên Dozen, jî pêşgotina "Girtî" 1993, Swêd.
5. Rojnameya almanî "Der Kleine Bund", 1996.
6. Cumhuriyet Dergi, Gürhan Uçkan, 1996 (Kovara tirkî).
7. Svenska Journalen 1986. (Kovara swêdî).

Ji çîroknivîsên kurd, Hesenê Metê...

Hesenê Metê, yek ji çîroknivîsên serketiye û di van bîst salên dawiyê de, bi germî hate qada edebiyata kurdî û gelek berhemên bihagiran, efrandine û pirtûkxana kurdî dewlemend kiriye. "Dema yekem kurteçîroka Hesenê Metê ketiye ber çavên min, hîngê yekser, baweriyeke mukum ji bo min çêbû ku ew, xwedî behreke bilind e. Lê dema pirtûka wî (Smîrnoff) ronahî dît û gihîştîye min, piştî xwendina çîrokan, ez gihîştîm baweriyekê ku, berhemên wî hêjayî hindê ne ku mirov li ser binivîse."(1)

Di vê dawiyê de, wî çend roman jî nivîsîne û her zû cihê xwe li cem xwendevanan peydakir. Gelk kesan li ser berhemên wî nivîsiye, ji ber hindê jî, eger ez rê bidime wan ku, bîr û boçûnên xwe li ser çîrokên wî bêjin, wê baştir bibe. Lê dîsan ez dikarim bêjim ku, "zimanê wî, sivik û xweş e, niqteşanî bi ciwanî bikar anîne, hevokên xwe rêk û pêk darêjtîne, hewil daye bi kurmanciyeke paqij û petî binivîse. Ew hinde caran bi teknîka kevin ve girêdaye û rengê vegêranê bi kar anîye, lê piraniya çîrokên wî, bi teknîka modêrin, monolog û dialog, paş û pêşxistina demî û zincîra rûdanan, heta dawiyê bi hev re girêdayî ye. Her wisa pir zîrekane kariye qaremanên xwe bide peyivîn, ne ku gundiyeke bi zimanê mamostayekî û ne jî, jineke zana wek yeka nexwendevan. Ew bi zanabûn giriftariyan pêşçav dike û tê de serketî bûye, çinku **Çexof** dibêje:” Ne fere li ser nivîserî ku, giriftariya çareser bike, belku; erkê wî yê bingehîn ew e ku, wan berçav bike.” (2)

Di sala 1957ê de, li gundekî Erxenyê, ji diya xwe bûye. Zaroktiya wî li gund buhuriye, dû re ew bi qasî deh salan li hêla Mersînê maye. Ji ber xebatên xwe yê siyasî, çend caran hatiye girtin. Di 1980î de, gehiştê rêzên şoreşa kurdî û piştî sê salan, xwe gehande welatê Swêdê.

A. Meretowar, di nivîseke xwe de, dibêje: "Kurteçîrokên wî xweş; xwerû û xwedî zimanekî rewan û dewlemend e. Wî ew berhemên xwe bi nîgarên giyanî rewişandiye. Em dikarin kurteçîrokên wî yê ku di Epîlogê de, hatine hemberî me, ji aliyê mijarî ve bi vî rengî dabeşî bikîn:

a) Kurteçîrokên ser rewşa giyanî ya civakê û rastiya tehl a malbatî. b) Rewşa kesaniya mirovên civaka me.

c) Têkiliyên xembarane yê mirovên me ku bi çî teherî ne li hember gel û welêt. d) Rewşa derûnî ya penaberiya welatîyên Mezobotmayayê. Mijar têra xwe balkêş in. Bi rêya rêbaza rasteqîniyê rewşa giyanî ya mirovên me, dibe ku rewşa derûniya me bi xwe, rewşa derûniya şexsê xwe bi xwe, bi zimanê xwe nîgar dike. Divê em li vê derê, navekî daynin li vê serdema ku nivîskarê me tê de, ev berhem daye. "Serdema Vejîna Wêjeya Kurmanciyê". Ev serdem hem li derveyê welêt, hem jî li nava welêt geş bûye. Di pey van dîtinan de, em dê bêguman serketîbûna wî, bi dengê bilind eşkere bikin. Bela ku rastiyeke resen a gelê me û neyarê me anîye ber çavê me, bi zimanekî henûnî. Bela ku nexweşîneke me yî giran ku bêhn çikandiye li me, zû teşhîs kiriye, bala tixtorên me yê jiyana civakî kişandiye serê da zû tedawî bikin. Zimanê berhemê sivik e, rewan e, xweş e, bi tam e. Tama Kurdiyê, di dereceya herî bilind a huneriyane de, ji hevokan tê. Zimanê dayikê gihandiye zimanê herêmî. Kurdiya xwe ya herêmî jî bi kurdiya gelî ve şa kiriye. " (3)

Dilawer Zeraq, li ser romana wî ya bi navê "Labîrenta Cinan" bi vî rengî dinivîse:

" Em wekî gotina dawî dikarin vê bibêjin ku romana Labîrenta Cinan rexneyek li ser rewşenbîriyê ye ku di kesayetiya mamoste Kevanot de, hatiye dawer û simbolîzekirin. Ev rewşenbîrek e ku dike nake nikare (ji ber sedemên ku wî bi xwe mêjî û kesayetiya xwe danehûrandiye û zelal nekiriye, tesîr û bandor li ser civakekê biçûk jî bike û wê veguherîne û bi vê têkçûyîne re jî pêvajoya biyanîbûna ji xwe re, bi awayekî tirsnak û diwartirîn dijî û di dawiyê de jî (ji ber ku rêwîtiya ku wî bi xwe daye destpêkirin û bêhemdî wî bi dawî bûye) êdî dike nake nikare 'xwe' yî berê jî bibîne. Û piştî her carên ku min romana Labîrenta Cinan wekî ku ez ji bo şikandina tîna xwe piyal ser piyal avê vexwim, xwend, ez çûm ber neynikê rawestiyam û di nav çavên xwe de, li psîkolojî û barûdoxa ku ketime geriyam. Di her sê caran de jî çavên min dîn bûbûn û bi awirên xwe yî erjeng ji min re digotin; "Wey Xwedê!... Dema ku em di nivîsekê de xwe wekî lehengê dihesibînin û nivîskarî/ê di cihê afirîner û dahênanê/a jiyana xwe ya hundirîn de dibînin, aha wê demê em bi nivîsarê ve derdikevin rêwitiyeke ku me bi hemd û zanebûna xwe ew bijartiye û pejirandiye." (4)

Memo Kamo, di hevpeyvînekê de, vê pirsê jê dike: "Ez wek xwendevanekî supasiya te dikim ku te çend berhemên nivîskarên rûs wergerandine kurdî. Hinek dibêjin ne pêwîst e ku wergerên ji jimanên din hebin, pêwîst e berê em zimanê xwe baş bizanin û dû re dest bi wergerê bikin. Tu çi dibêjî?"

Ew jî bi vî rengî bersiva wî dide û dibêje: "Bêguman. Divê meriv zimanê xwe jî û zimanê din jî bizanin, ji xwe ev nebe werger jî nabe. Başî û xirabiya wergerekê jî ji wergêr û ji zanebûna wî û wan zimanan tê. Di warê herdu zimanan de, di warê zanebûna lîteratur û nasîna nivîskarekî de divê şarezaiya wergêr bi xwe hebe. Ku ev tune be ji xwe karê wergerê jî nabe, û bibe jî ne wergereke serketî jê dernakeve. Lê tiştêkî din heye, ji bo pêşxistina edebiyat û zimanekî, karê wergerê gava yekemîn û girîngtirîn gav e. Vê yekê meriv di karê şexsî de zelaltir dibîne. Weke nimûne: Yek dikane romaneke sedrûpelî bi du hezar peyvikên cuda cuda binivîsîne, lê ji bo wergereke sedrûpelî ez bawer im pêwîstiya wî ji hejmareke zêdetir dibe. Ji bilî viya meriv li peyvikan digere, meriv lê dikole ka kîjan form û babetên hevoksaziyê li zimanê malê tê. Ev hemû tişt alîkariya yekî û zimanê wî dike." (5)

Laleş Qaso, di hevpeyvînekê de, vê pirsê jê dike: "Birêz Hesênê Metê, te heta niha şeş kitêb nivîsandine, ji van kitêban sê heb jê werger û sê heb jî ên te bi xwe ne. Belê min dît ku di hemûyan de, tu hîn jî li gor rêbaz û destûrên C. Bedirxan çûyî."

Ew jî bi vî rengî bersiva wî dide û dibêje: "Bibuhure, lê tu zimanekî wusa bi kar tînî... mîna ku herkes derketine jor û ez li jêr mame. Ez ne serhişk im, ew cesareta li ba min tune ye ku di vê rewşa îro de berê her yekî ji me li derekê ye, ez rabim gramera binivîsînim, di zimên de reforman bikim û êşa serî girantir bikim. Reformên ku di zimanan de dibin her tim pêşketînekê didine ber xwe. Ez bi xwe jî bi vê yekê re me. Lê mixabin guhertinên ku bi navê reforman hatine kirin, tiştên ku hebûn jî deforme kirine. Sedema ku ez li gor gramera C. Bedirxan çûme û hîn jî diçim, hemû jî ji bo silametiya zimanê me ye. Min ne xwest ez beşdarî vê aloziyê bibim. Te got erê divê em ji bîr nekin, heta van çend salên dawîn jî di kovaran de û bi taybetî jî di Berbangê de her redaksiyoneke nû daxuyaniyek dinivîsand ku ew ê kovarê li gor kîjan gramere binivîsînin. Baş nayê bîra min ka bê weke daxuyanî hate nivîsandin an ne, lê di hinek redaksiyonan de dihate gotin ku ji sedî heştê gramera Mîr Celadet, ji sedî deh gramera Q. Kurdo, ji sedî pênc gramera Apê Osman û Xwedê dizane serê sedê mayî jî bi xwe li hev dihanîn û tiştêkî ecêb jê derdixistin. Bi kurtî tiştê ku bû û pêk hat ev gramera îroyîn e û pê tê nivîsandin. Baştir bû ku em li gor destûr û rêbazên gramerekê bimeşiyana û bi taybetî jî gramera Celadet Bedirxan. Ji ber ku gelek hejmarên kovar, rojname û tiştên din bi elfabe û gramera wî derketin. Heta wê roja ku otorîta ilmê ziman, dezgehên xwediyê vê fonksiyonê çêbûbana, diviya bû me destdirêjiya reformên ziman nekira." (6)

Lokman Polat, di hevpeyvînekê de, vê pirsê jê dike: "Li ser nivîskarên ku bi eslê xwe kurd û bi kurdî nanivîsînin, tu çi dibêjî? Gelo meriv dikare berhemên wan weke edebiyata kurdî bihesibîne?"

Ew jî bi vî rengî bersiva wî dide û dibêje: "Ev pirsê ha jî bû pirsêke nizanîm çawa. Di hinek warên huner de îdentîfikasyona huner û hunermend yek e. Di hinek warên huner de jî du îdentîtet hene. Yek îdentîtetê hunermend û ya din jî ya huner. Edebiyat ji vê yekê nimûneyek e. Ew niviskarên ku bi îdentîtetê xwe kurd in, ji xwe ew kurd in û nikanî bibin xwediyê îdentîtetêke din. Lê berhemên wan bi kîjan zimanî hatibin nivîsîn, ew berhema dibe edebiyata wî zimanî û hew. Li vir divê mijar, motîf û fîguranê berhemên serê me tevlihev neke. Ez hertim nimûneyeke weha didim û dibêjim: Li ser dema Hîtler romanek hatiye nivîsîn. Bûyer li Fransayê derbas dibe. Mijar li ser keçeke polonî û leşgerêkî îtalî ye. Kurdekî ku ji dewra Zerdestî de li Hindîstanê ye û bi kurdî nizane, rabûye ev romana xwe bi zimanê urdu nivîsiye. Pirs: ev roman romana edebiyata kîjan zimanî ye? Nimûneyeke ekstrem, nimûneyeke çêkirî ye, lê divê hinek tişt jî îzêhetên xwe hebin. Mijar, fîgur, cî, wext, motîf û niviskarê berhemekê jî nikane berhema zimanekî bike edebiyata zimanekî din. Ev nayê wê maneyê ku meriv îdentîtetê niviskarekî ji dest digirin, wî piçûk dibînin an jî tiştêkî din." (7)

Serkan Brusk, di hevpeyvînekê de, vê pirsê jê dike: "Li gor te pîvanên çîrokek xweş çî ne? Wek tu dibêjî noveleke xweş çawa tê nivîsandinê?"

Ew jî bi vî rengî bersiva wî dide û dibêje: "Xweşiya novelekê tiştêkî îzafî ye. Xweşî, li gor pîvanên ruhiyeta xwendevanekî ye û pîrî caran ji bo motîva novelê tê gotinê. Ji bo oldarekî motîva Xwedê û pêxemberan xweş e, ji bo yekî koçer motîva zozan û reşmalên şevên havînan xweş e. Lê ji motîvekê bêtir di novelê de motîvasyon ciyekî xwe î xas heye ku em îro jê re dibêjin noveleke serketî. Ez naxwazim li vir receptekê (recete) bidim yekî ku ew ê çawa novelekê bihûne. Bi recept û şîreteke weha meriv kopîya niviskariyekê hînî hinekan dikin û ne tiştêkî din. Lê çend tiştên girîng hene ku niviskar û nemaze niviskarên novelan divê xwe jê dûr bixin. Motîv çî dibe bila bibe, lê di nivîsandina xwe de divê niviskar çikos be, sembol, fîgur û tiştên zêde nekurîsîne novela xwe, di nivîsandina xwe de ne dost û ne jî dijminê lehengên xwe be, ji komantar û biryaran dûrkeve, ji pênûsa xwe nav û rengan li lehengên xwe neke. Girîngtirîn tişt jî ew e ku niviskar hertim valayîyan di nivîsa xwe de bihêle, xwendevan raserî dudiliyekê bike ku piştî xwendinê ew bi xwe têkeve lêgerînekê. Ev lêgerîn ruhê xwendevan dewlemendtir û ramanên wî feretir dike." (8)

Özgür Basut, di hevpeyvînekê de, vê pirsê jê dike: "Pirsê heye ku li serê pîr devjengî tê kirin. Hin kes dibêjin ku huner ji bo hunerê ye û hin kes jî dijberî vê fikrê ne û dibêjin, huner bo gel e. Derheqa vê mijarê tu çî difikirî, dîtînin te çî ne?"

Ew jî bi vî rengî bersiva wî dide û dibêje: "Wellehî ez nizanîm, ev tiştêkî klasîk e dîtîna herkesî cuda ye, lê ez bi xwe ji felsefeyê weha dûr im. Ez nikanîm xwe bidim aliyekê vê felsefê û bibêjim huner ji xelkê an jî ji bo huner e. Dema motîva novelekê bi min ve xuya dibe, ez nabêjim ev ji bo xelkê ye... ew ê ji bo xelkê xizmetekê bike. Naxwazim ku ez di novelekê de şîretan li hinekan bikim. Min dil nîne ku ez yekî ji rê derxim an jî yekî bidim ser rêyêke rast. Lê ku giraniya estetîka hunerî hebe û berhem bi her awayî kamil were afirandin (kîjan huner dibe bila bibe), yek bixwîne û bi kîjan awayî dibe bila bibe jê îstifade bike, daxwaz ev e. Li ba min niviskarek ne mecbûr e ku tenê problemên xelkê binivîsîne. Ez bawer nakim, novel û roman ê problemên xelkê çareser bikin û wan xelas bike." (9)

Dilbixwîn Dara, di hevpeyvînekê de, vê pirsê jê dike: "Ez meraq dikim, hema hema di hemû çîrokên te de mirov li sehneyên trajî-komîk rast tê, ev ji hunera çîrokê tê, yan jî tu civaka kurd wiha dibînî?"

Ew jî bi vî rengî bersiva wî dide û dibêje: "Jiyan bi xwe sehneyeke welê ye: Trajî-komîk. Lê ez welê bawer dikim ku ew erd û ew civaka ku em kurd jê ne, çu carî ji evê sehneyê daneketiye û her li ser vê sehneyê bûye. Mîna perdeyên tiyatroyên yewnaniya antîk dawîya her tiştêkî me hertim bi trajediyekê xelas dibe. Lê wek ku dibêjin dema ku ev trajedî jî her dubare bibe, êdî renekî komîkiyê jî di xwe de diguncîne." (10)

Samî Ergoşî, di hevpeyvînekê de, vê pirsê jê dîke: "Di roman û çîrokên xwe de tu hertim rewşa civateka têrproblem û ber bi xerabûnê ve radixî ber çavên xwendevanan. Gelo halê civata me gelekê xerab e yan jî sebebekê dî heye?"

Ew jî bi vî rengî bersiva wî dide û dibêje: "Du tiştên, bi gotina te têrproblem hene: Yek jiyan bi xwe êş û problemeke mezin e, ez welê dibînim ya didoyê jî rewşa me kurdan e. Rewşa me ji mêj ve bûye sahnayeka trajîk, hertim welê bûye. Bi gotineka din, ez welê bawer dikim ko ew erd û ew civaka ko em kurd jê ne, ti carî ji evê sehneyê daneketiye. Mîna wan perdeyên tiyatroyên yewnaniya antîk wek ko min got, dawiya her perdeyeka me jî hertim bi trajediyekê xelas bûye. Ev perdeyên trajediyê jî dema her dubare bibe, wek ko dibêjin, êdî regekî komediyê jî di xwe de diguncîne. Trajî-komîk. Belkî jî ev yekem sedem e ko di novelên min de rewş bi regekî welê dixuye. Û sedema didoyê jî Xwedê dizane ew e ko di nivîsandinê de ne figurên îdealîzekirî û ne jî uslûbên pesindanê evana bala min nakişînin." (11)

Receb Dildar, di nivîseka xwe de, weha dibêje: "Zimanê novela (Gotinên Gunehkar) gelek sivik û herikbar e. Ew jî hostatiyeke Hesenê Metê ye. Bi rastî, gava min ev novel xwend tahma «Sîmyager» a Paulo Coelho jê girt. Ma ji xwe çend nivîskarên me hene ku bi kurmanciyê ewqas paqij dinivîsînin? Hesenê Metê di zimanê kurmancî de deqekî giran e. Divê meriv heqê wî bide." (12)

Pirtûkên wî heta niha çap kirî, ev in:

1. Keça kapîtan. Aleksandr Pusjkin, werger ji rûsî. Weşanxana welat, 1988.
2. Mirina karmend. Anton Tjechov, werger ji rûsî. Weşanxana welat, 1989.
3. Merivên reben. Fjodor Dostojevski, werger ji rûsî. Weşanxana welat, 1991.
4. Jiyan rastîn. Göran Tunström, werger ji swêdî. Weşanxana Apec, 2003,
5. Ansîklopediya Zarokan, werger ji swêdî. Weşanxana Apec, 2004.
6. Ardû, kurteçîrok. Weşanxana welat, 1990.
7. Smîrnoff, kurteçîrok. Weşanxana welat, 1991
8. Labîrenta cinan, kurteçîrok. Weşanxana welat 1994.
9. Epîlog, kurteçîrok. Weşanxana Nûdem, 1998.
10. Tofan, kurteçîrok. Weşanxana Apek, 2000
11. Gername, Weşanxana Apek, 2005.
12. Anri Oku dedi yaz demedi. Bi tirkî. Weşanxana Avesta, Istanbul, 2003.
13. Ecinni Labirenti. Bi tirkî. Istanbul, 2005.
14. Gotinên Gunehkar. Roman. Weşanxana Avesta, Istanbul, 2007.

Cavçkanî:

1. Xelîl Duhokî. Kovara "Nûdem", hejmar 10, sala 1994. Swêd.
2. Her ew çavkanî.
3. A. Meretowar. Rojnama "Mehname" ya Internête, hejmar 43.
4. Dilawer Zeraq. Ji internetê hatiye wergirtin.
5. Memo Kamo. "Hevgirtin", hejmar 22.
6. Laleş Qaso. Kovara "Çira", hejmar 11. Swêd.
7. Lokman Polat. Kovara "Helwest" hejmar 8.
8. Serkan Brusk. Rojnama "Azadiya welat", hejmar 153, 1999.
9. Özgür Basut. Kovara "Roja Teze", hejmar 6-7 1999.
10. Dilbixwîn Dara. Rojnama Internête, Avesta 9.
11. Samî Ergoşî. K.TV, Kurdistan başûr.
12. Receb Dildar. www.netkurd.com

Ji çîroknivîs û romannivîsên kurd, Lokman Polat

Lokman Polat, nivîserek niyas û xwedan şîyanên edebiyên mezin e. Dema mirov li berhemên wî dinêre, hîngê dizane ku wî hemî jiyana xwe, daye karê nivîsînê û tê de serketî bûye. Piraniya berhemên wî, ji aliyê form û naverokê ve diserketîne. Zimanê wî xweş e û roj li pey rojê, kurdiya xwe pêş ve biriyê.

Romannivîs **Mehmet Uzun**, li ser berhemên wî bi vî rendgî dinivîse:

"Yek ji nivîskarên kurdan yê nû ku bi berhemên xwe pirtûkxana neçar ya kurdî dewlemend dikin, Lokman Polat e. Ez dizanim, dijwariyên ku li ber nivîskariya Polat bêhejmar in. Di her warî de, bi her texlîdî, ev dijwarî û astenge, mixabin, kêr jî nebin, eger roj bi roj hîn zêdetir nebin. Lê di gel vê jî, ew dinivîse û nivîskariyeke nû tîne pê. Pirtûk li pey pirtûk, ew bi zimanekî hêsan û rojane, derd û kulên kurdan diqulipîne ser vegotin û kurteçîrokê.

Eger edebiyata kurdî ya nûjen ê piralî bibe û mîna keskesorê bi pir rengan bixemile, hingê ev celeb edebiyat ku Polat ava dike, girîng e. Ev celeb edebiyat jî, rengê sereke yê keskesorê ye. Her nav, her xebat, her ked, her daxwaz, her berhem û her afîrîna ku rengan tîne pê, wan dixemilîne, kitekitên wan vedibêje û yekitiya wan dineqîşîne, pîroz e." (1)

Nivîser **Z. Şêxmûs**, dibêje:

"Heger em bi temamî li naveroka hemû kurteçîrokên Lokman Polat binêrin, baş bifikirin, em dê bêne ser vê fikrê, ku pirtûkên wî bi bîrûbaweriya xwe ve, bi merem û mebestên xwe ve par ve dibin ser komên jêrîn:

1) Kurteçîrokên li pêşberî xwefîroşan, muxbîr, sixur; 2) Çîrokên li hemberî hovî û jakawiya faşîzmê; 3) Kurteçîrokên ronahîkirina şerê çekdarî û pêwîstbûna wî; 4) Kurteçîrokên li pêşberî çavnebarî, dexsî û fesadî; 5) Kurteçîrokên li ser hevaltî û hevrêtiya rasteqînî; 6) Li ser fedakarî û xwekuştin ji bo xatirê serxwebûna Kurdistanê û parastina karê rêxistinî; 7) Kurteçîrokên evîndariyê, dildariyê, xerîb, î koçberî, wêrankirin û sirgûnê." (2)

Xidir Egît, dibêje:

"Her çîrokek Kurdistanê, her serpehatîyek Lokman Polat ku anîye ziman trajedîyek mirovahîyê ye! Gava ku em serpehatîyek wî dixwînin, em dîsa tê de digehîjin ku li rûyê dinyayê, di mirov de, çi potansiyela hovîtî, dilhişkî û xedarî hebe, bi destê mêtîngaran li Kurdistanê û li ser gelê Kurd xwe rê dide. Ez bi xwe jî di zîndana Amed de vê wahşet û hovîtîya mêtîngerên Tirk, hetanî kerta dawî jîya me. Ez ji kekê Lokman Polat re berdewamîya serfirazîyê dilxwaz dikim û hevîdarim ku di hundirê pêvajoyê de, ew dê berhemên bi rûmettir û girîngtir biberhimîne." (3)

A. Dêrsimî, dibêje:

"Lokman Polat di berhemên xwe de, her wek pêpelûgê, derînceyekî afirandinên xwe hildide jor, xwe nû dike û karê xwe di rêgehê wêjeyî de, derdixe jor û honandina eleqedariya xwerû jî dewlemendtir dike. Ew ne bes e, divê pêşdetir here û ez hevîdar im ku Lokman Polat wê afirandina xwe yî wêjeyî bidomîne û hinek ji wan berheman wergerîne zimanê bîyanî û bi wan bûyerên tîkûz durişma me bi dinê -cîhanê- bide nasîn û ji warê çîroknivîs de jî, ji bo me bibe deng ek." (4)

Cankurd, dibêje:

"Bi rastî hinde çîrokên Lokman Polat, mîna neqş û ayînên li ser kevîran dê her bimînin. Bo nimûne "Neviya Şêx Saîd", ku bûyera wê li gundekî xwedî dîrok derbas dibe. Mîna gelek kiçên, ku çûne şerê li hember zordariyê, wilo Mizgîn jî çûye şerî. Lê ji ber ku ew kiç Neviya Şêx Seîd e, ev li ba tirkan tiştê gelek dijware... Mirov bê hewldana nivîskar û şirovekirina dirêj têdigihîne, ku şorişa kurdan a sala 1925'ê destpêkiriye, hîn li dare û ew şoriş jîna xwe digudîne. Birayê hêja Lokman Polat di warê çîrokê de bizavên xwe yê hêja bigudîne, ji ber ku em pêdiviyê çîrokbêjane, ku êş û sohtin û wêrankirinên serdemî ji piştên (generation) kurd re, yê ku li pey me bîn, bi terzekî xweşik û rastîn bihêlin..ev çande û ev histobariya nivîskare." (5)

Husein Mihemed, dibêje:

"Kurteçîrokên wî, wêneyek jêhatî li ser tevgera neteweyî û şerê çekdarî, jiyana gundiyan û zilma li ser wan, şiyarbûna gel û têgihîna rêça rizgariyê radixe ber çavên xwendevanan. Ango serekani û îlhama nivîskar rewşa rojane ya Kurdistanê û realîteya gelê me ye. Jiyana gundewarî, stemkariya dijmin û zimanê kurteçîrokan realîst in û jixwe ev yek armanca nivîskar jî bûye.

Herçî zimanê çîrokan e, ew asan e û xweş li wan tiştan tê ku bas jê tê kirin. Hevok jî sade û baş kêrî wan kesan jî tên ku ji berî vê pirtûkê gelekî bi zimanê kurdî nexwendibe." (6)

Gabar Çiyan, dibêje:"Pirtûkek bi navê "Jin û Zindan" û naveroka wê li ser şerê jina kurd a serxwebûn û azadiyê ye. Berxwedana wan a pir alî tîne zimên. Ji xwe nivîskarê berhemê Lokman Polat, ji bo bîranîna lehengiya wan ev pirtûk nivîsandiyê.

Nivîskar Polat, psîkolojiya Dayika Kurd, piralî derdixîne pêş û mirov li ser dayikên kurdan pir alî dibe xwedî dîtin." (7)

Rêzan Tovjîn, dibêje: "Çîrokên nivîskar Lokman Polat yê li ser têkoşîna bakurê welêt in. Di pirtûka Bayê azadiyê de xuya dibe ku têkoşîna bakurê welêt li ser nivîskar tesîr kiriye. Her kurteçîrok wek belgeyek e. Rastîyê hanîye zimên. Nivîskar li gor realîzma civakî kurteçîrokan hunandiyê. Mirov di vê pirtûkê de mînakên zilma komara Tirkîyê ya li ser kurdan dibîne. Di kurteçîroka "Li Benda Çepên Tirkan Neseकिनin" de mirov rexneyên balkêş yê ku li çepên tirkan hatiye kirin dixwîne. Mirov di çîroka bi navê "Kurd Înadî" de jî tiştên balkêş dibîne. Naveroka vê pirtûkê gelek dewlemend e û mirov dikare vê pirtûkê ji bo zanîn û nasîna têkoşîna bakurê welêt wek destpêkek, wek pêngavek bibîne." (8)

Çîroknivîs **Helîm Yusiv** weha dinivîse:

"Destên te sax bin. Ji çîrokên te yê berê, di baweriya min de, xweştir û ji hêla teknîkî û hunerî de, bilindtir in. Ew tîkiliya hestiyar ya di navbera jin û mêr de, di çîrokan de, bi awayekî pir nazik û bi hostayîyê baş hatine hunandin. Heta niha çîrokên pir xweş ku bi hestîniya tenik û bi zîmanekî şayik û zelal hatine nivîsandin xwendine."(9)

Nivîser **Medenî Ferho, dibêje:**

"Nivîsandina Lokman Polat tev weke serpêhatiyan hatiye nivîsandin. Ev rewş ne li cem me bi tenê, li cîhanê teva nivîsandina herî zor e. Çîrok weke ku heye tê li darxistin. Avaniya wê jî li gorî bûyerê ye. Ev rewş ne hêsan e. Her nivîskar nikare ji bin derbikeve. Lê Lokman Polat bi nîrxandin ji bin vî barî derketiye. Car din pîrozbahiyek ji teref min..." (10)

Nivîser **Murat Ergîn, dibêje:**

"Lokman Polat, di kurteçîrokên xwe de rewşa Kurdistanê berê, êşên jinan ku yê li ser evîn û xizaniyê û birakûjiyê bi gotinên şewat tîne tîne zimên." (11)

Lokman Polat di sala 1956 ê de, li Licê hatiye dinyayê. Ew çend car hatiye girtin û berdan. Wî berî sala 1980 ê, li welatî belavokên siyasî û nûçeyên siyasî dinivîsîn. Di sala 1984ê de, ew hatiye Swêdê. Li Swêdê dest bi nivîsîna kurteçîrok, roman û lêkolînên edebî kiriye. Sernivîskarê kovara Helwêst bûye. Endamê Komela Nivîskarên Kurd e li Swêdê. Di piraniya rojname û kovarên kurdî de, berhemên xwe belav dîke. Nivîserk bi berhem e û di nav qada edebiyata kurdî de, deng û cigê xwe heye.

BERHEMÊN ÇAP KIRÎ:

- 1 - Evîn û Jîyan. Kurteçîrok.
- 2 - Bayê azadîyê. Kurteçîrok.
- 3 - Mêrxas. Kurteçîrok.
- 4 - Jin û Zîndan. Kurteçîrok.
- 5 - Evîndar. Kurteçîrok.
- 6 - Xwîn û hêstirên çavan. Kurteçîrok.
- 7 - Ey şehîd,Hey Hebûn. Kurteçîrok.
- 8 - Gulîzar. Kurteçîrok.
- 9 - Kewa Marî. Roman
- 10 - Fîlozof. Roman
- 11 - Rojnamevan.Roman
- 12 - Robîn. Roman
- 13 - Hawar û Qêrîn. Roman
- 14 - Nûrheyata Licî. Roman
- 15 - Kodnav Viyan. Roman
- 16 - Helbestên Sirgûnîyê. Helbest
- 17 - Ji nav edebiyata Cîhanê. Lêkolîn
- 18 - Ji nav edebiyata Swêdê. Lêkolîn
- 19 - Bandora Edebiyatê. Lêkolîn
- 20 - Bîst Romanên Kurdî. Lêkolîn
- 21 - Westayê peyv û hevokan Shakespeare. Lêkolîn
- 22 - Barbar Kasırgasi – Kısa Öyküler. Bi tirkî.
- 23 - Baş eğmeyen bir Kürt devrimcisi Bi tirkî.
- 24 - Kurdistanda Ozgurlugun Safagi Bi tirkî.

Çavkanî:

1. Di nameyek xwe de.
2. Rojnama Azadiya Welat, hejmar: 14.
3. Rojnameya Pêşeroj, hejmar 1, tîrmeh 1997.
4. Kovara Helwest. Kovara Helwest, hejmar: 5
5. Rojnama Hêvî. Hejmara taybetî
6. Kovara Mehname ya eliktironî.
7. Rojnama Roj, hejmar: 26.
8. Kovara Jîndan, hejmar: 8 , sala 2000 ê.
9. Di nameyek xwe de.
10. Di nameyek xwe de.
11. Pirtûka “Çîrokên Rengîn”.

Ji çîroknivîsên kurd, Enwer Karahan

Enwer Karahan, nivîser û çîroknivîsekê serketiye. Di van salên dawiyê de, bi germî hatiye nav qada edebiyata kurdî û her zû cihekê taybet ji xwe re peyda kiriye. Çîrokên wî ji aliyê form naverokê ve diserketîne. Zimanê wî sivik, rewan û xweş e. Piraniya çîrokên wî, li ser giriftarî, zulm û sitema dijminî, hatîne vehandin. Bi germî diçe nav civata kurdî û di nav kosp û arîşên civata paşketî de, digere û bi çavê rexnegirekê li wan arîşe û giriftariya dinêre û carna pêşniyarên çareserkerina wan jî, li ber destên xwendevanî dadinê.

Bi texmîna min, eger em rê bidin nivîser û rexnegirên kurd ku hizr û bîrên xwe li ser nivîskariya wî binivîsin, wê baştir be...

Husên Mihemed, di nivîseke xwe de, hosan pesnê wî dide û dibêje: "Enwer Karahan delîl û nîşaneyek zelal e ku hemû hêlên civakekê, hemû sirûşt û rewşa kurdan, ji dijiwariya nivîsîna çîrokan ta xwarina taweyê, ji kewgiriye ta lêpîrsîna polîsan, ji hevkujiyê ta hestên keç û kurek bi tenê li malê... Ev hemû dikarin bi seqbêrî û hosteyane, geh bêyom bi xemgînê û geh jî bi qerfokên surprîz bîrên raxistin ber çavên xwendevanan.

Karahan tiştên li ser dinivîse pîrr baş dinase. Lê ew tenê bi hindê namîne. Dema mirov li berhemên piraniya nivîskaran dinere, hemû berhemên nivîskarekî hema dişibin hev. Ev yek dibe sedem ku mirov hew dikare wan bixwîne ji ber ku dizane ku nivîskar dê çi û çî bibêje. Karahan ev sinor û bend rakiriye: her kurteçîrokek wî dibêjê qey a nivîskarek ji dinyayek din e. Her yek ji çîrokên wî bi armancan dagirtî ye lê her çîrokê armancên xwe yê taybet hene. Pirrhêliya nivîskar rê didê ku ew xwe bixe gelek rewşan û mîna lehengên xwe bifire û birame ka heke ew bi xwe di filan rewşê de bûya, dê çawa bêvan tişt bikara yan helwesta wî dê li ser wê çi bûya. Ji ber vê yekê lehengên wî ne sêwî û berbendiyên nivîskar in lê bi xwe jiyana xwe dijn loma di çîrokên nivîskar de kesên heyî pîrr jîndar û bûyerên tîr dabaşkirin jî pîr rast dixwiyan.

Bi giştî dikare bê gotin ku jêhatîtiya herî giring di nivîskariya Karahan de, ew e ku wî baş kariye rewşa kurd tê de - îcar kurd çi li gundek hê tirimpêl neçûbinê û çi jî navenda Stockholmê bin - bigihîne çîrokvebêjiya herî nûjen a serdema me. Karahan ne di rewşa gelê xwe paş guhê xwe ve diavêje û ne jî kêmasî û teksîriyê di asta hunerî ya vegotinê de dike." (1)

Îbrahîm Seydo Aydoğan, di nivîseke xwe de, dibêje: "Enwer Karahan, ne gelekî kevn e û heke mirov di gel zanîna vê agahiya ko ji bo gelek kesên din dikare qelsiyekê jî bi xwe re bîne, bala xwe dide çîrokên wî û awayê wî yê nivîsandinê, mirov tavlê tê digihîje ko di pêvajoya van herdu salên dawiyê de serê xwe bi teknîk û formên nivîskariyê re gelekî êşandiye û di karê xwe de baş bi ser ketiye. Di gelek çîrokên wî de, mirov teknîk, form, mijar û hûnandinên nûjen û nivîskariyê xurt û bi serketî di wan de dibîne û kêfeke bêpayan ji xwendina wan werdigire, ji bo bi pêşketina çîroknivîskariya kurdî, hêviyê gelekî xurt û bi heq jî, bi mirovî re peyda dikin. Nivîskêr di çîrokên xwe de, li ser leheng, mijar û teşeyên çîrokên xwe baş konsantre bûye û kêmanî û zêdehiyên ko bi awayekî din mirov dikare bibêje »lazimî û nelazimî«yên hûrgiliyan baş ji hev derxistine û bi xwe vê xisûsiyeta wî jî, kiriye ko bi ser bikeve û van çîrokên ko şayanî pîrozkirinê nin biafirîne.

Di çîrokan de, ji bo zimanê gelêrî jî, ji devokê Dêrikê nimûneyên baş hene ko kêfa mirov bêhtir ji xwendina wan re tîne. Bi kurtî, di berhemên bi dû vêya de hêvî ji wî ew e ko di nivîskariya xwe de ji hersê şexsiyetên xwe yê nivîskariyê, tim û daîm, şexsiyeta nivîskarê ko beşê yekem nivîsiye bi pêş derxîne." (2)

Mahmûd Lewendî, bi vî rengî li sewr çîrokên wî dinivîse: " *Gava ku mirov çîrokên Enwer Karahan dixwîne, di destpêkê de mirov dibêje ev çîrok, an jî ev mesele bi serê min de jî hatiye, an jî min berê bihîstiye ku bi serê yekî de hatiye. Lê Enwer Karahan wê serpêhatiyê, meseleyê an jî bûyerê bi awayekî hosteyane ji warê otantîk derdixê û bi awayekî modern dirijîne ser kaxezê. Dîsa taybetiyeke din a kurteçîrokên wî ew e ku mirov di gelek çîrokên wî de, bîhna bajarvaniyê his dike. Bûyer her tim ne gund e. Bûyer her tim ne di navbera du gundiyan de ye. Carna bûyerê ji gund derdixê tîne bajêr, carna ji bajarekî Kurdistanê derdixê tîne bajarekî an jî paytextekî Ewrûpayê. Û li bajêr jî bêguman êdî peywendîyên bajarvaniyê dest pê dikin. Ew di hin çîrokên xwe de ku saloxdanên zîndanê dide, liberxwedan, xurûr, liberxweketin, şerma ji derûdor û hevalan, zilma psîkolojîk û fîzîkî ya li girtiyan û hwd. Di zîndanê de di odeyêke biçûk de dunya jî biçûk dibe. Mirov dunya der ve ji bîr dike. Dunya welê biçûk dibe ku tê dikeve nav wê odeya zîndanê. Nifûsa dunyayê welê kêr dibe ku tenê tu û hevalên xwe yê girtî, îşkencecî û çend esker dimînin. Û psîkolojiya ku li wir bi mirovî re peyda dibe. Xetayek, an jî "bênamûsiyek" an jî "qûnekiyek" an jî tecawiza bi zorê ya îşkenceciyekî di nav wê civata biçûk de, welê dike ku yan tu dîn dibî an jî tu xwe dikujî." (3)*

Lokman Polat, bi vî rengî li ser îrokên wî dinivîse: " *Kurteçîrokên wî hîtabê hest û ruhê mirov dikin. Bi xwendina wan carna mirov xemgîn dibe, carna bi keyf û dîlşad dibe. Gelek kurteçîrokên wî, bi şeweyeke modern, post-modern, realist, surrealîst û alegorîk hatine nivîsîn. Temaya çîrokan ji bûyerên ku di nav civaka kurd de hatine qewmandin, hatine wergirtin. Helbet hemû çîrok bi vî şeweyê nîn in. Hinek çîrok bi îmgayan, bi xewn û xeyalan hatine sazîkirin û bi metoda êkolên realist, surrealîst û romantîk li hevûdu hatine hunandin. Min li gor zanîn û têgihîştina xwe, li gor pîvanên edebî çîrokan şîrove kir. Li gor zanîna min a edebî, nivîskar di hêla metoda nivîsîna kurteçîrokan de bi serketîye. Divê ew bi vî şeweyê afirandina berhemên xwe yê edebî bidomîne. Xwendevanên kurd li benda berhemên wî ên nû ne." (4)*

Enwer Karahan, di sala 1962 ê de, li Dêrika Çiyayê Mazî hatiye dinyayê. Wî li Dêrikê heta bi berheviyê xwendiyê û hetanî sala 1992 ê jî, li wêrê jiyaye. Ew jî wek gelek kurdên din, bi caran hatiye girtin, toşî îşkence û neheqiyê bûye. Di wan demên ku ew li welatî bû, li gel siyasîyê bi edebiyatê re mijûl dibe, lê ji ber mercên siyasî, zêde bi vî karî re danakeve. Ew bi navên cuda gotar û pêkenînan bi kurdî, di rojnameya Medya Guneşî, Jiyana Nû û Rojê de dinivîsîne. Karahan, di sala 1997ê de, derdikeve derveyî welatî û li wir hîn bêtêr şiyandî ku karibe bi karê nivîsê re dakeve û bi edebiyatê re mijûl bibe, peyda dike. Ew demekê berpirsiyariya Berbanga ku organa FKKS ê ye dike. Heta niha berhemên wî di gelek kovar û rojnameyên kurdî de, hatine belav kirin. Niha li welatê Swêdî dimîne.

Heta niha çar pirtûk çap kirîne:

1. Şevbihêrkên şevên xalî, sala 2001ê.
2. Duaya êvarê, sala 2003 ê.
3. Xanima kozê, sala 2005 ê.
4. Çû, sala 2006 ê.

Çavkanî:

1. Rojname Mehname, hejmara 28 ê, gulana 2002 ê.
2. Malpera: nefel.com
3. Malpera: netkurd.org.
4. Rojname Mehname, hejmara 26 ê, sala 2002 ê.

Hevpeyvîn bi Xelîl Duhokî re **Amadekar: Ibrahîm Seydo Aydogan**

*Ji bo destpêkirina nîqaşeke li ser **Rewşa Edebiyata Kurdî** me ev nameya jêrê ji hin nivîskar û lêkolînerên kurdî re şand. Piraniya kesên ku ev name wergirti, kêfxweşiya xwe anî zimên û got ku ew ê tev li nîqaşê bibin. Hin kesan ji ber karên xwe, hinên din jî ji ber ku naxwazin tev li nîqaşê bibin, ji me re got ku ew ê tev li nîqaşê nebin.*

Weke ku tu jî dizanî, di qada nivîsîna kurmanciyê de, pirsgirêkin bingehîn hene ku êdî li pêşiya pêşveçûyina edebiyata wê ji girêkbûnê derketine û bûne gulokine ecêb... Dibe ku hin kes ji nav me ne di vê fikirê de bin jî û bibêjin ku « pirsgirêk ne ew qasî mezin e » an jî bibêjin « ne xema min e » an jî "pirsgirêk tune". Em dibêjin ku hema helwêsta me ya li hember vê rewşê çî be jî, tiştin hene ku divê bête guhertin û li ser wan nîqaş bête kirin. Nivîskarên kurd gelekî ji hevdu dûr in û ji ber wê nikarin piştgiriya hevdu bikin. Ev yek di warê lêkolînê li ser zimên de jî xwe rê dide. Heke em bala xwe hebeke bidin xebatên ku tên kirin, em dibînin di piraniya wan de hayê lêkolîneran ji hevdu tune ye. Ev yek bê şik ji kêmaniya profesyonelîyê ye.

Di nivîskarî, weşangerî û hemû warên nivîskariya me de jî heman pirsgirêk hene. Ma gelo em nikarin edebiyata xwe xurttir bikin? Ji ber van sedeman, nişên nû nikarin bi awayekî xurt peyda bibin û ji ber vê sedemê, gelek nivîskarên kurd weha difikirin ku "ev bîst û pênc sal in ku edebiyata me bipêşketineke gelekî berbiçav nîşan nedaye. Bi tenê em dizanin ku hejmara berheman zêde bûye". Dibe ku mirov ne bi vê fikirê re be. Ji ber wê, û weke ku piraniya nivîskarên kurdî weha difikirin, pêdiviya me tim bi nûbûnekê, lê berî wê jî bi şayesandina rewşa me ve heye. Em giş her bi vê fikirê radibin û rûdin. Lê belê kesek ji me nikare baş diyar bike bê em nûbûneke çawa dixwazin. Divê em berî hertiştî bizanin bê gelo rewş li gora me çawa ye û em hebeke li ser wê bifikirin.

Ji bo ku em bikarin hebeke rewşa edebiyata xwe nas bikin, heke destûr hebe, em dixwazin li ser vê mijarê bi cenabê te bişewirin. Bi vê armancê, em dixwazin gavên nîqaşeke destpêkê li ser edebiyata kurmanciyê biavêjin. Armanca vê nîqaşê ne polemîk e (heta niha tim bi awayê polemîkî hatiye kirin ku xelk êdî ji nîqaşan ditirsin), lê armanca wê bi tenê bipêşvexistina hunerê nivîsandinê ye û ev pêşniyar ji dilsoziya edebiyata kurmanciyê ye. Divê em diyar bikin ku em xwedan wê feraset û şiyane ne ku li ser edebiyata kurmancî bi awayekî eşkere bipeyivin û pirsan ji hevdu bikin. Dibe ku hin ji nav me bifikirin ku "pêdivî bi van nîqaşên beradayî tune". Dibe ku hin kes bibêjin « hûn mala xwe bi destê xwe xera dikin » an jî « mirov karê xwe bike û guh nede kesî baştir e » an jî gazindên xwe ji me bikin û bibêjin "ma hûn çî ji xelkê dixwazin?".

Em xêtir didin van fikirên wan jî. Ji ber ku ew jî helwêsteke bi serê xwe ye. Lê belê, heke cenabê te jî bixwaze, ka em hebeke bi cesaret bin û di nava sînoren edebiyatê û xatirdayin û rêzgirtinê de nîqaşekê bidin destpêkirin. Heke rewşa me baş be, hingê baş e ; lê heke pirsgirêkên me hebin, em bi xwe jî heta radeyekê berpirsiyarên vê rewşê ne. Bi vî awayî em ê li hevdu guhdarî bikin û bi dû re dîsa bikarin tev li nîqaşê bibin. Heqê herkesî yê duyem jî heye... Em bawer dikin ku bi xwendina van nîqaşan, gelek nivîskarên kurd dê ji hêla xwe ve bifikirin û rewşa xwe baştir fahm bikin. Belkî ev nîqaşên me ji bo baştirkirina nivîskarî û weşangerî û berhemdariya kurdî bi kêrî dema me bê... belkî em bi vî awayî pêvajoya

serkeftina nivîskariya kurdî hebekî xurttir bikin... elbet heta niha gelek kar hatine kirin, hema bila ev jî yek ji wan be...

Ji bo destpêkê, em ji cenabê te rica dikin ku tu ji me re bi kurtî an jî dûv û dirêj (li gora kêf û sebra xwe) bersivên pirsên jêrê bidî. Em dixwazin ji cenabê te re bibêjin ku ji ber ku em difikirin ku berî herkesî mafê kesên mîna cenabê te ye ku mirov bi wan bişêwire da ku ew berî herkesî hin tiştên dilê xwe bibêjin.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Berhemdariya kurdî bi awayekî berdî berdan pêk tê. Em dibînin ku çî bê nivîsandin, di cih de çap dibe. bê şik, di vê yekê de bandora weşangeriyeke belawela jî heye. Belkî ev yek baş be ku mirov rêyê tucarî li ber çapkirina berhemeke kurdî negire. Lê ma, gelo mirov nikare hebekî bala xwe bide berhemên ku çap dibin, da ku mirov rêya teqîneke edebî xurttir bike? Gelo tu di vî warî de çî difikirî?

Xelîl Duhokî: Rewşa gelê kurd û Kurdistanê wî yê parçekirî, her kesî pal dide ku, xebat û têkoşînê ji bo doza xwe ya adilane bike. Ev e erkekê pîroz e û em hemî pê sebilindin. Lê li aliyê din, wek mezina gotî: " Eger hemî çûka hijîr xwaribana, çî ji bo xwedanî nediman." Ya xirab ew e ku her kes dixwaze bibe nivîser! Her kes du rêza dinivîse û dibe çapê. Bi baweriya min, eger mişe pirtûk jî bêne çap kirin, yên xirab û lawaz dê bi rê ve mînin û yên baş û serketî dê rêya xwe şeqînin û cihê xwe di nav pirtûkxana kurdî bikin.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Gelo divê di warê edebî de mirov çî hêviyê ji nivîskarên kurd bike? Di warê helwêsta li hember hunerê nivîsê û ya giring jî li hember zimanê xwe û bikaranîna wî ya di edebiyatê de... li hember jiyane... li hember xwe... Gelo li gora te helwêsteke nivîskariya kurdî heye?

Xelîl Duhokî: Bi dirêjiya salan, nivîserên kurd bi erkên xwe rabûne û di nav rêzên şoreşên kurdî de jî, çendîn kes şehîd bûne. Hêviya me gelek e û helwêstên wan jî, cihê serbilindiya me ne. Ziman jî, giring e û gelê ku zimanê wî nebe, ew jî nîne. Her kes li gor şiyana û taqetên xwe, helwêstan werdigire. Her kesê bawerî bi medreseyeka edebî heye. Hene dibêjin " Huner ji bo hunerî ye." Hene dibêjin " Huner ji bo xelkê ye." Lê ez bawer dikim ku, piraniya nivîserên kurd xwedan helwêstên mezin in.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Gelek kes an dibêjin "edebiyata kurdî baş e" an "edebiyata kurdî hê zarokeke bersîr e" an "edebiyatek bi kurdî tune ye" an "divê ev edebiyat êdî qalîkê xwe biqetîne". Li gora te, hema bi çend hevokan, di warê roman, çîrok û helbestê de, (bi giştî edebiyat an jî yek bi yek çesnên wê), tu di kîjan waran de pêşketinan dibînin û di kîjan waran de li ber dikevî.

Xelîl Duhokî: Her çend dijminên gelê kurd, hemî rêyên şaristaniyê li ber me girtibûn û niha jê hewil didin bigrin û perdeka reş ji nezanîne li ser me vedin, lê daîsan jî, bi baweriya min, edebiyateke kurdî heye. Nemaze helbest, çîrok û roman. Dema mirov temaşay edebiyata gelên dorûber dike- ereb, turk û farisan – hingê mirov dibîne ku efrandinên kurdî li pileya yên wan gelan e. Ez bawer dikim, ku, edebiyata kurdî, ji aliyê form û naverokê ve serketiye. Heta niha bi sedan dîwanên helbestan, komele çîrok û romanên hêja di nav pirtûkxana kurdî de hene. Lê em jibîra nekin ku heta niha dewleta me tune ye û dezgehên pêşxistnê jî peyda nebûne...

Ibrahîm Seydo Aydogan: Gava ku tu edebiyata kurmancî didî ber edebiyata zimanekî din, encameke bi çi rengî jê derdikeve? Gelo, ne xeletiyek e ku di asta berhemeke edebî de mirov bi tenê rewşa zimanê kurdî bide ber xwe û guh nede hêlên wê yên din?

Xelîl Duhokî: Me berê jî got ku ne dewlet û ne jî, dezgehên kurdî hene. Êdî niha xetera ji navbirina zimanê kurdî heye. Hûn dizanin ku gelê zimanê wî tune be, ew jî tune ye. Heta niha di nav 20 milyon kurdên li Kurdistana bakur de, çend kes bi kurdî dixwînin û dinivîsin? Ez di gel hindê me ku divê edeb karekê hunerî yê bilind be. Bila hindêk pirtûkên me hebin, lê efrandinên hêja bin. Karên edebiyên yên xirab, zererê digehînin gelê kurd.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Gelo tu kovar û rojnameyên kurdî dixwîni? (Malper jî dibin). Îroj li welêt û li Ewropayê gelek rojnameyên kurdan hene ku hin ji wan bi kurdî ne û hin ji wan jî nivkurdî ne. Li gora te pêdivî bi kîjan guherînan heye ku divê em di kovar û rojnameyên kurmancî de bibînin? Tu ji kovareke kurdî an jî rojnameyeke kurdî, di warê ziman û edebiyatê de, çi hêviyê dikî?

Xelîl Duhokî: Napolyonî dîgo: "Ez ji tank û topan natirsim, lê ji kovar û rojnameyan dibehetim." Bêguman rola kovar, rojname û malperên kurdî gelek e. Bi taybet di vê qonaxa avakirinê de. Berê sansor û sinûran, rê li ber me digirt û nedihêla berhemên me bigehine tevayîya deverên Kurdistanê, lê niha bi rêya internê, em dikarin hemî kosp û astengan bişkênin û dengê xwe bigehînin hemî aliyên cîhanê. Ev çende, karekê mezin li ser pêşketina edebiyat û bajêrvaniya me dike.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Gelo xwendinên te yên şexsî bêtir di kîjan warî de ne (helbest, roman, çîrok, ceribandin, lêkolîn, dîrok, felsefe hwd.)? Gelo, weke nivîskarekî, tu mehê an jî salê çend pirtûkan dixwîni û bi texmînê çend ji wan bi kurdî ne?

Xelîl Duhokî: Xwendin û nivîsînê, piraniya jiyana min dagîr kiriye. Ez hemî rengên edebiyatê jî dixwînim. Di mehê de, ez bi kêmî yek roman, du dîwanên helbestan û çend vekolînên edebî dixwînim. Piranî jî, bi kurdî ne.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Gelo tu dikarî di edebiyata kurdî de navê du helbestvanên baş, du çîroknivîsên baş, du romannivîsên baş, du rexnegirên baş, du lêkolînerên baş, du rojnamegerên baş (dibe ku di warên nivîsandinê yên din de jî kesin ku tu dicibîni hebin) bidî me?

Xelîl Duhokî: Di nav edebiyata nû de: Bi dehan helbestavan, çîroknivîsên, romannivîsên û rojnamegerên serketî hene û ez nikarin du navan bidim. Lê rexnegir, lêkolînerên baş kêmin û valahiyeke heye.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Li gora te di weşanxane, rojname, kovar û malperên kurmancî de sansur (an jî qedexe) li ser hin nivîskaran heye an na? Heke hebe, li gora te, ev sansur ji ber çi ye?

Xelîl Duhokî: Belê sansor li ser weşanxane, rojname û kovarên kurdî heye, ew jî ji ber hindê ye ku, partî û dezgehên dewletê alîkariya wan dikin. Lê hêdî-hêdî ji nav diçe û em hemû xebatê dikin ku sansor nemîne û deselata çarê di Kurdistanê de hebe û ragehandin azad bibe. Hingê jî, wê welatê me pêş bikeve.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Gelo, li gora te, rola weşangerên kurd di vê rewşa edebiyata kurmanciyê de (baş an jî nebaş) heye? Gelo tu çi hêviyê ji weşanxaneyê kurd dikî?

Xelîl Duhokî: Bi baweriya min, piraniya weşanxaneyên kurdî, bazirganiyê dikin û ew jî, karekî normal e. Pera dimezêxin û dixwazin qazançê bikin. Yê ser bi dewletê ve jî, carna roleke baş dibînin û carna jî, li gor zewqa berpirsî ye. Dilê wî çewan xwaze, wî berhemî çap bike.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Li gora te, gelo siyaset bi rastî jî dîwaran di nava nivîskaran de ava dike an na?

10- Me dozeka adilane heye û divê em berevaniyê jê bikîn. Hîngê em hemû bi rengekê siyasetê dikîn. Lê nivîser azad be, ew ê baştir efrandinê bike.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Êdî şaredariyên gelek bajarên kurdan di destên kurdan de ne û çalakiyên çandî û edebî bi piştgiriya van şaredariyan ve tên kirin. Mîhrîcanên çandî jî yek ji wan çalakiyan e. Gelo biserketin û kêmaniyên van mîhrîcanên kurdan li gora te çi ne? Di kîjan waran de divê mirov amadekarên mîhrîcanan pîroz bike û divê mirov di kîjan waran de gazindan ji wan bike?

Xelîl Duhokî: Ew xizmeteke mezin ji bo pêşxistina edebyata kurdî dikin. Lê mixabin ew di bin kontirola partiyên de ne û dema nivîserekê serketî jî hebe, lê ne li gor baweriyên wan be, hîngê wî mêvan nakin! Divê di wan mîhrîcanan de, kurdên bîspor û şareza beşdar bibin.

Ibrahîm Seydo Aydogan: Tiştêkî din ku tu bixwazî lê zêde bikî ?

Xelîl Duhokî: Ez serketinê ji we re dixwazim...

Helbestvan û nivîser Xelîl Duhokî

Di sala 1951 ê de, li bajarê Duhokê, li Kurdistana başûr ji dayik bûye. Di sala 1970 ê de, dest bi nivîsîna helbestan kiriye û ya yekê di sala 1972 ê de, di rojnama Hewkarî de, belav kiriye. Kurteçîrok û vekolînên edebî jî nivîsîne. Di piraniya aheng û fêstîvalan de, helbest pêşkêş kirîne û di rojname û kovarên kurdî de, çî li nav Kurdistanê û çî li derveyê Kurdistanê belav kirîne. Di sala 1973 ê de, bûye endamê Êketîya Nivîskarên Kurd. Endamê desteka rêvebera (redaksyon) çendîn kovarên kurdî bûye. Ji bo demekê, sernivîskarê kovara Berbangê û serokê Komela ;ivîskarên Kurd bûye li Swêdê. Endamê Êketiya Nivîskarên Swêdê ye. Endamê Sendîka Rojnamevanên Kurdistanê ye.

Sala 1974 -1975 ê di radyoya şoreşê de, kar kiriye. Sala 1982 ê ji ber zulim û stema dijminî. Dîsan kehiştiye şoreşa kurdî. Lê piştî Enfalên Reş, neçar bûye xwe bigehîne welatê xerîbiyê, swêdê. Niha jî dîsan vegeryaye welatî û li wezareta roşinbîrî şareza ye.

Heta niha ev pirtûkên jêrî çapkirîne:

- 1 . Te çî viya û min neanî. Dîwana helbestan, Kurdistana başûr 1982 . Bi tîpên erebî.
- 2 . Leheng. Li ser nivîsîn û wergerandina çîrokên kurdên bakur, ji tîpên latînî bo yên erebî. Kurdistana başûr, 1983 . Bi tîpên erebî.
- 3 . Osman Sebrî, helbestvan û şoreşger. Kurdistana başûr, 1983 . Bi tîpên erebî.
- 4 . Gaziyek ji cerigê asiya. Dîwana helbestan, swêd1989 . Bi tîpên latînî.
- 5 . Mîn digot û te vedigêra. Dîwana helbestan, swêd 1990 . Bi tîpên latînî.
- 6 . Ragirtin. Dîwana helbestan, bi swêdî û kurdî, swêd 1990. Bi tîpên latînî.
- 7 . Helbesta hevçerx ya kurdî. Bergê I, antolojî, swêd 1992 . Bi tîpên latînî.
- 8 . Helbesta hevçerx ya kurdî. Bergê II, antolojî, swêd 1994 . Bi tîpên latînî.
- 9 . Helbesta hevçerx ya kurdî. Bergê III, antolojî, swêd 1995 . Bi tîpên latînî.
- 10 . Antolojiya çîroka nû ya kurmancên başûr. Swêd 1995 . Bi tîpên latînî.
- 11 . Mîrov û welat di helbestên Refîq Sabirî de. Swêd 1996 . Bi tîpên latînî.
- 12 . Peyv û tablo daxivin. Swêd 1997 . Bi tîpên latînî.
- 13 . Helbestvanê tepeser û hejaran, Letîf Helmet. Swêd 1998 . Bi tîpên latînî.
- 14 . Qertelê ji bilindahyê ditirsîya. Laş Kilîntîng. Çîrok ji bo zarokan. Werger ji zimanê swêdî, 1999 . Bi tîpên latînî.
- 15 . Lêopold. Laş Kilîntîng. Çîrok ji bo zarokan. Werger ji zimanê swêdî, 2000. Bi tîpên latînî.
- 16 . Du patolên befrê. Çîrok ji bo zarokan. Hîwa Qadir. Ji kurmanciya jêrî bo kurmanciya jorî. Swêd 2001 .
- 17 . Mereqa li ser Zirafê. Îngegird û Sven Zetterlund. Çîrok ji bo zarokan. Werger ji zimanê swêdî, 200 . Bi tîpên latînî.
- 18 . Mereqa li ser Fîlî. Îngegird û Sven Zetterlund. Çîrok ji bo zarokan. Werger ji zimanê swêdî, 2001. Bi tîpên latînî.
- 19 . Doktorê hemû tiştan dizane. Matis Rehnman. Çîrok ji bo zarokan. Werger ji zimanê swêdî, 2001. Bi tîpên latînî.
- 20 . Mereqa liser Zirafê û Fîlî. Îngegird û Sven Zetterlund. Çîrok ji bo zarokan. Werger ji zimanê swêdî, 2007 . Bi tîpên erebî.
- 21 . Helbesta hevçerx ya kurdî., antolojî . Çapa duyê. Weşanên Deng. Diyarbekir 2007. Bi tîpên latînî.
- 22 . Çend stêrên geş di esmana helbesta nû ya kurdî de. Duhok 2008. Bi tîpên erebî.

Naverok:

1. Xemêem evîndaran di stiranên folkloriyên kurdî de.....
2. Dilên şkestî di çîrokên Fîrat Cewerî de.....
3. Gerhanek di nav çîrokên Hesenê Metê de.....
4. Edeb, siyaset û dîrok di romana Siya Evînê de.....
5. Axîn û nalînên texa bindest di çîrokên Hesen Êbrahîmî de.....
6. Dîroka çîroka kurdî û rewşa çîroka kurmaniya bakur.....
7. Rewşa gelê kurd di romana (Sê şev û sê roj) de.....
8. Nivîskar û wergêrvanê navdar Şukur Mustefa.....
9. Mela mehmûdê bayezîdî, 1799 –1867 yekemîn çîroknivîs û pexşannivîsê kurd e....
10. Ji çîroknivîsên kurd, Fîrat Cewerî.....
11. Ji çîroknivîsên kurd, Hesenê Metê.....
12. Ji çîroknivîs û romannivîsên kurd, Lokman Polat.....
13. Ji çîroknivîsên kurd, Enwer Karahan.....
14. Hevpeyvîn bi Xelîl Duhokî re. Amadekar: Êbrahîm Seydo Aydogan.....
15. Helbestvan û nivîser Xelîl Duhokî.....